VILÁG
PROLETÁRJAI,
EGYESÜLJETEK!

Pártélet

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT
KÖZPONTI BIZOTTSÁGÁNAK
FOLYÓIRATA

A tartalomból

Varga Péter
Országgyűlésünk a szocialista parlamentarizmus útján

A főváros politikai élete
Interjú Steiner Arnolddal

Szepesi György
A szociálpolitika és a gazdasági reform

Teljesítmény és bér
(Kerekasztal-beszélgetés)

Műhelyvita a platformszabadságról

1988 / 11

Pártélet

A MAGYAR
SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT
KÖZPONTI BIZOTTSÁGÁNAK
FOLYÓIRATA

XXXIII. ÉVFOLYAM,
11. SZÁM
NOVEMBER

Szerkesztőség:
Széchenyi rakpart 19.
Budapest 1358
Telefon: 111-400, 116-263

Kiadja a Kossuth Könyvkiadó
A kiadásért felel
a Kossuth Könyvkiadó
igazgatója
Kiadóhivatal:
Révay utca 16.
Budapest Pf. 347. 1370
Telefon: 116-660

Előfizethető bármely
pártszervezetben,
a Kossuth Könyvkiadó megyei
és kerületi kirendeltségeinél
(pénzforgalmi jelzőszám
215–11529).

Terjeszti a Magyar Posta.
Előfizethető bármely
hírlapkézbesítő postahivatalnál,
a hírlapkézbesítőknél,
a Posta hírlapüzleteiben
és a Hírlap-előfizetési és
Lapellátási Irodánál (HELIR),
Budapest XIII., Lehel u. 10/A.
1900 – közvetlenül vagy
postautalványon, valamint
átutalással a HELIR
215–96162 pénzforgalmi
jelzőszámra.

Előfizetési díj 1 évre 78 Ft

Megjelenik havonta

88.2536/11-66-21

Zrínyi Nyomda, Budapest
Felelős vezető:
Vágó Sándorné vezérigazgató

ISSN 0479–6349

FŐSZERKESZTŐ:
LAKOS SÁNDOR

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

ÁDÁM GYÖRGY
BALLAI LÁSZLÓ
BUDZSÁKLIA MÁTYÁS
DEÁK GÁBOR
GÉCZI JÁNOS
LÁTOS ISTVÁN
LEHOCZKY ISTVÁN
MOLNÁR BÉLA
NYITRAI ISTVÁN
ŐSZI ISTVÁN
RADICS KATALIN
RITTER TIBOR
SALI FERENC
SCHMIDT PÉTER
SZKOKÁN FERENC

'88/11

TARTALOM

Varga Péter:
Országgyűlésünk a szocialista parlamentarizmus útján 3

Kótai Géza:
A nemzetközi együttműködés új feltételei 8

Megújuló jelenlét a főváros politikai életében
(Beszélgetés Steiner Arnolddal) 13

Szepesi György:
A szociálpolitika és a gazdasági reform összhangja 18

ÉVFORDULÓ

Kende János:
Hetven esztendeje alakult meg a párt 24

DOKUMENTUMOK

A tagkönyvcsere tapasztalatairól 28

ESZMECSERE

Teljesítmény és bér
(Kerekasztal-beszélgetés) 31

SZEMLE

Andorka Rudolf:
Népesedési folyamatok és társadalompolitika 45

JEGYZET

Sz. Simon István:
Nyilvánosság és demokrácia
(A szegedi pártértekezletről) 49

TÁJÉKOZÓDÁS

Karácsondi Miklós:
Nagyvállalkozás és gazdasági kibontakozás 54

Horn Péter:
Az agrár-felsőoktatás továbbfejlesztéséről 60

Fürcht Pál:
A közös tanácsokról 65

VITA

Gyüre Jánosné:
A vállalati tanács működésének dilemmái 70

Sas Éva–Hajdú József:
Egy tanácskozás margójára 73

FÓRUM

Bodó Károly:
Platformszabadság a pártban
(Egy műhelyvitáról) 78

Fodor Gábor:
Hozzászólás a platformszabadság kérdéséhez 83

A PÁRTSZERVEZETEK ÉLETÉBŐL

Buga István:
Kísérlet – tanulságokkal 85

OLVASÓINK ÍRJÁK

Király Tibor:
Az új párttagsági könyv 89

Madusic Ferenc:
Világosan, egyértelműen 90

EMLÉKEZÉS

Tömpe András *(Botos János)* 92
Fontosabb cikkek jegyzéke 95

Varga Péter

A KÖZPONTI BIZOTTSÁG
KÖZIGAZGATÁSI ÉS ADMINISZTRATÍV OSZTÁLYÁNAK VEZETŐJE

Országgyűlésünk a szocialista parlamentarizmus útján

Ma már számos jel mutatja, hogy az Országgyűlés maga mögött hagyta évtizedeken át megszokott és „elvárt" munkastílusát, amikor is tevékenysége jórészt a politikai döntések törvénybe foglalására szorítkozott. Legfelsőbb államhatalmi és népképviseleti testületünk egyre inkább állami-politikai életünk önálló arculatú intézményévé válik, s ezt a tendenciát a politikai intézményrendszer reformja tovább erősíti. Ebben nagy szerepe van annak, hogy az 1985-ös választások után új összetételű parlament kezdte meg működését. A 387 képviselő 63 százaléka először kapott ilyen megbízatást, s soraikban nőtt a diplomások, illetve a vezető beosztásban dolgozók aránya. Az összetétel módosulásának hatását felerősítette, hogy a képviselőjelöltek egyfajta versenyhelyzetbe kerültek a választás során, ami növelte a parlamenttel szemben a társadalmi várakozást, s fokozta a megválasztott képviselők aktivitását. A folyamatot bátorította a képviseleti demokrácia fejlesztésére vonatkozó politikai szándék, valamint az egyes szocialista országokban kibontakozó reformok példája.

A demokratikus parlamenti munka teljes összhangban van a pártnak a szocialista pluralizmus kiteljesítését szolgáló politikai programjával. Az országgyűlési fórumok felelős és nyílt vitái nélkülözhetetlenek a különböző nézetek, vélemények felszínre kerüléséhez, az érdekek összehangolásához, a fő célokat érintő társadalmi egyetértés folyamatos megteremtéséhez. Tartalmas, alkotó országgyűlési munka esetén a párt támaszkodni tud politikájának alakítása során az itt felszínre kerülő érdekekre, véleményekre, társadalmi tapasztalatokra. A politikai intézményrendszer továbbfejlesztésének keretében és törekvéseivel összhangban az MSZMP ezért is ösztönzi, segíti a parlamenti, illetve képviselői munka hatékonyabbá válását, nyilvánosságának kiteljesedését, a választópolgárokkal való kapcsolat elmélyítését.

Az Országgyűlés legfontosabb alkotmányos funkciója a törvényalkotás. Ez az a terület, ahol a plénum és a képviselők magatartásában a legszembetűnőbb a változás. A tapasztalatok egyben jelzik azt is, mely téren van szükség leginkább az Országgyűlés és a kormány közötti viszony megújítására.

Az utóbbi időben a korábbinál több törvényjavaslat kerül a képviselők elé, s ez önmagában is a parlamenti munka felpezsdüléséhez vezetett. Az ezekkel kapcsolatos vitákban megszaporodtak és élesedtek a konfliktusok.

Ezek egy része magából a napirend témájából adódott, mint például az adótörvények esetében. Többnyire azonban inkább az előkészítés gyengesége és a törvényhozás feszített üteme volt a kiváltó ok. Egyre érzékelhetőbb az ellentmondás a képviselők érdemi részvételi szándéka és a tárgyalásra rendelkezésre álló idő szűkössége között.

Az ülésekre történő felkészülés során ma már nincs akadálya a választókkal való konzultációknak. A képviselők azonban ehhez is több időt igényelnek. A parlamenti anyagok ma már az előírt időben kerülnek a képviselőkhöz, ám a bizottságok és a képviselőcsoportok sokszor még mindig időzavarral küszködnek, főleg olyankor, amikor sok a napirend, s terjedelmes anyagokat kapnak kézhez. Ezeket a problémákat a gyakoribb vagy hosszabb ülésszakok tartásával, de még inkább a döntés-előkészítés tervszerűségének javításával lehet megoldani. A képviselők joggal szorgalmazzák, hogy korai fázisban ismerkedhessenek meg a szabályozási koncepciókkal és a tervezetekkel, ezáltal folyamatosan vehessenek részt a törvények megalkotásában. Ez a törekvésük jogos igényt fejez ki, azt, hogy nem a javaslatok puszta jóváhagyói, hanem valódi törvényhozók kívánnak lenni.

Erősödött az Országgyűlés munkájában a kormánytevékenység ellenőrzésének funkciója. Ennek jele volt, hogy az 1985-ben kezdődött ciklus első néhány ülésszakán a korábbiaknál többen jelentettek be interpellációt. Számuk akkor esett vissza, miután az ügyrend 1986-ban történt módosítása a törvények végrehajtására és a törvényekkel ellentétes tapasztalatok jelzésére szűkítette az interpelláció tágykörét, továbbá bevezette az „egyszerű kérdés" intézményét. Az interpelláció és a kérdés közötti különbségtétel indokoltnak bizonyult, az interpelláció tárgykörének korlátozása azonban nem. A képviselők — jóllehet az ügyrend módosítását megszavazták — ezt a visszafogásukra irányuló politikai szándékként értelmezték.

Az országgyűlési bizottságok már eddig is élénk tevékenysége tovább gazdagodott azzal, hogy egyre inkább a legfontosabb társadalmi, különösen gazdasági problémákat, illetve megoldásuk lehetséges alternatíváit tűzik napirendjükre. Az egyes témák alaposabb megismerését és a jobb döntés-előkészítést segíti a különböző bizottságok tagjaiból megalakított időszakos — úgynevezett ad hoc — bizottságok megjelenése és figyelemre érdemes működése. A tapasztalatok szerint a bizottságokban felszínre kerülő vélemények, az ott kialakuló hangulat szinte előrevetítik a plénum eseményeit. Az ülésszakok előkészítésében betöltött szerepük azonban még nem tudatosodott kellőképpen. A plénumon kifejeződő nézeteltérések nemegyszer vezethetők vissza arra, hogy a bizottsági üléseken elhangzó képviselői észrevételek érdemi válasz nélkül maradnak, illetve a bizottságok részére szolgáltatott minisztériumi információk nem elég meggyőzőek, nincsenek kellően egyeztetve. Módot kell találni arra is, hogy a tárcák előtt álló fontosabb feladatokról vagy a már meghozott intézkedéseikről a képviselők és az országgyűlési bizottságok — adott esetben ilyen irányú kezdeményezésük nélkül is — kellő időben megkapják a szükséges információkat.

A képviselők döntő hányada a társadalom átfogó érdekeit figyelembe véve igyekszik minél jobban megfelelni megbízatásának. A napirendekhez érdemben, a szocializmus ügye iránti felelősséggel szólnak hozzá. Nem hallgathatjuk el azonban azt a véleményünket, hogy egyes képviselők látványos fellépéseikkel, a feszültségek dramatizálásával nem az ügyet viszik előbbre, hanem nehezítik a problémák megoldását. Megszaporodtak az olyan felszólalások is, amelyek inkább a ház falain kívülre, a közvéleménynek szólnak.

Nem vagyunk az eleven parlamenti viták ellen — sőt a párt ösztönzi ezeket —, de az említett megnyilvánulási módokkal nem tudunk egyetérteni.

Az sem tekinthető kedvező jelenségnek, hogy egyes választókerületekben elsősorban a helyi igények „kijárásának" eredményessége alapján értékelik a képviselők munkáját. Pedig meg kellene érteni, hogy a tanácsi gazdálkodás új rendjében és a lehetőségek szűkülése miatt a képviselők nem vállalkozhatnak pótlólagos anyagi források „kiharcolására". És az sem szerencsés, hogy ritkán ugyan, de előfordul: a képviselők úgy keresik a népszerűséget, hogy hangulatkeltésre alkalmas módon karolnak fel egyedi problémákat, s eközben nem mindig számolnak a reális lehetőségekkel.

Elgondolkodtató tapasztalat, hogy felerősödött a parlamenti viták bizonyos egyoldalúsága. A képviselők úgyszólván mindig a kormánnyal konfrontálódnak, ritkán polemizálnak egymással. (A legutóbbi ülésszakon ugyan már erre is akadt példa.) Pedig az Országgyűlés számos olyan témával foglalkozik, amelyek eltérően, sőt ellentétesen érintik a különböző érdekeket. Az Országgyűlés ezért ma még inkább keretet ad a társadalommal való érintkezéshez, a politikai célok nyilvános mérlegre tételét biztosítja, és csak az elején tart annak az útnak, hogy társadalmi érdekeket hatékonyan egyeztető fórummá váljon. Ehhez szükség van arra is, hogy a mostani túlzottan merev és sematikus tárgyalási módot célszerűbb eljárási rend váltsa fel, gyakrabban kerüljön sor például kétfordulós és két olvasásban történő vitákra.

Az eredményes munkának feltétele, hogy a parlament és a kormány jogköre világosan elhatárolódjék. A Minisztertanács alkotmányos felelőssége akkor érvényesülhet, ha az Országgyűlés az általa meghatározott, illetve jóváhagyott célok, programok és törvények végrehajtását kéri számon, a kormány feletti ellenőrzést pedig úgy végzi, hogy az ne csorbítsa annak önállóságát.

A parlamenti munka nyilvánossága mellőzhetetlen feltétele a képviselői tevékenység figyelemmel kísérésének. Ezért szült ellenérzéseket, amikor indokolatlan zárt ülésekre került sor. Tükrözve a közvélemény növekvő érdeklődését, a sajtó bő teret szentel az Országgyűlésben folyó munkának. A képviselők azonban joggal teszik szóvá, hogy a tájékoztatásban egyenetlenség mutatkozik, amennyiben egyesek beszédeit lényegében változatlanul közlik, másokét viszont erősen lerövidítve. Az utóbbi időben igény jelentkezik az ülésszakok jegyzőkönyveinek nyilvános terjesztésére. Célszerű ezért lehetővé tenni, hogy azokat az igénylők megrendelhessék, megvásárolhassák.

A napirendi pontok számának növekedése, az intenzív bizottsági munka, a választókkal való gyakoribb találkozás, valamint a többnapos ülések jelentősen fokozták a képviselői megbízatás ellátásának információ- és időigényét. A képviselők a helyi szervektől általában minden fontos testületi előterjesztést és más, a választókerület helyzetét érintő összeállítást megkapnak. A törvényhozáshoz és a kormány ellenőrzéséhez szükséges információkat azonban nem minden esetben tartják kielégítőnek, s még inkább szóvá teszik a rendelkezésükre álló adatok értékelésének nehézségeit. A képviselők azt igénylik, hogy a törvénytervezeteket, koncepciókat, beszámolókat a kormánytól független szakértők segítségével dolgozhassák fel, szakmai tanácsokat kérhessenek, alternatív megoldásokat készíttethessenek. Szakértők bevonására albizottsági formában esetenként most is sor kerül. E lehetőséget azonban indokolt intézményesíteni olyan formában, hogy minden képviselő megkaphassa a számára szükséges segítséget.

A képviselők ebben a ciklusban munkahelyükről lényegesen többet vannak távol. Évente 30 teljes, a töredéknapokkal együtt mintegy 70 munka-

nap kieséséről beszélhetünk. Konfliktus forrása, hogy a munkáltatónak a költségvetés nem téríti meg a képviselőknek a távollét idejére kifizetett átlagkeresetet. A megnövekedett fővárosi elfoglaltság fokozta a képviselői munkafeltételekkel kapcsolatos régi keletű gondokat. A képviselői tiszteletdíj nem fedezi a szállás költségét és a távolléttel együttjáró kiadásokat. Ezeket a problémákat is minél előbb rendezni kell, lehetővé téve, hogy a képviselők maguk választhassák meg a megbízatásukat legjobban segítő megoldásokat.

A parlamenti munka hatékonyságának biztosítása, a felvetődő problémák megoldása érdekében az Országgyűlés bizottságot küldött ki ügyrendjének felülvizsgálatára. Az ügyrend korszerűsítése során olyan elvek érvényesítése volna célszerű, amelyek feloldják az indokolatlanul merev kötöttségeket. számon kérhetővé teszik a kormányzati szerveknek a parlamenttel és a képviselőkkel szembeni kötelezettségét, továbbá biztosítják az ülések zavartalanságát, a határozathozatal gördülékenységét.

Az Országgyűlés társadalmi-politikai felértékelődése szükségessé teszi a párt ez irányú tevékenységének megújítását. Erről a közelmúltban született politikai bizottsági állásfoglalás. Változatlan alapelv, hogy a párt a maga céljait a parlamenti munkában is kezdeményezésekkel, javaslatokkal, álláspontjának nyilvános képviseletével, meggyőzéssel, a széles körű támogatás megszerzésével kívánja érvényesíteni. A párt arra törekszik, hogy politikáját a céljaival való egyetértés alapján a képviselők pártállástól és világnézettől függetlenül támogassák. Mindezekhez arra van szükség, hogy váljon folyamatossá a Központi Bizottság és a Politikai Bizottság állásfoglalásairól történő tájékoztatásuk.

Az Országgyűlés munkájáról, annak továbbfejlesztéséről, valamint az Országgyűlés által tárgyalt napirendekről az MSZMP álláspontját, javaslatait az említett központi párttestületek alakítják ki. Oly módon, hogy a különböző koncepciók és szabályozások alapvető célkitűzéseiről és tartalmi elemeiről születő állásfoglalás nyitva hagyja annak lehetőségét, hogy a javaslat a parlamenti munka menetében változzék, új elemekkel gazdagodjék.

A párt — a politikai tevékenységével kapcsolatos felfogással összhangban — kivételes lehetőségként számol azzal, hogy a kommunista képviselőket konkrét kérdésekben a párt határozatának megfelelő szavazásra kötelezi. A kommunisták a parlamentben is rendelkeznek az önálló véleménynyilvánítás jogával. Fő feladatuk, hogy választóik érdekeit képviseljék. Ehhez hozzá kell tenni azonban, hogy az Országgyűlés kommunista tagjainak, tisztségviselőinek a párthoz való tartozásukból adódó kötelezettségük, hogy képviselői megbízatásukat a párt politikai irányvonalával összhangban teljesítsék. Nincs kizárva, hogy e kettős kötöttségből konfliktusok származnak majd, amelyeknek megoldása mindig az adott helyzettől függ. Általában abból kell kiindulni, hogy a kommunista képviselők csak akkor kötelesek a párt döntéseinek megfelelő szavazásra, ha erre őket a Központi Bizottság az indokok ismertetése mellett felkéri. Ilyen határozat hiányában a törvénytervezeteket és az egyes koncepciókat illetően belátásuk szerint voksolhatnak.

Magától értedődő, hogy a kommunista képviselőktől is akkor várható el a párttestületek állásfoglalásának támogatása, ha részesei lehetnek e döntések előkészítésének. Ezért a Politikai Bizottság szükségesnek tartja, hogy ha a párt az Országgyűlésre vonatkozó vagy annak napirendjére kerülő

kérdéssel foglalkozik, a képviselőkkel, illetve a kommunista képviselőcsoporttal előzetes konzultáció folyjon.

Az Országgyűlésben dolgozó kommunisták egységes fellépésének és összehangolt tevékenységének elősegítése érdekében kommunista csoport működik. A csoport megtárgyalja az Országgyűlés munkájával kapcsolatos politikai döntésekből adódó feladatokat, észrevételeivel és javaslataival segíti a párt Országgyűlésben érvényesítendő álláspontjának kialakítását, valamint az ülésszakok politikai előkészítését.

Az MSZMP-csoport munkájának szervezését öttagú vezetőség látja el. A vezetőség feladata, hogy foglalkozzon az Országgyűlés tevékenységével összefüggő politikai, szervezeti és módszerbeli kérdésekkel; segítse az Országgyűlés munkájával kapcsolatos párthatározatokból adódó feladatok valóra váltását; megtárgyalja a parlament éves munkaprogramját; adott esetben vegyen részt az ülésszakok előkészítésében, s értékelje azok politikai tapasztalatait; foglalkozzon a kommunista képviselők parlamenti szereplésével.

Lehetőségük van a képviselőknek arra, hogy véleményük egyeztetése végett konzultációs csoportokat alakítsanak. A kommunista képviselők e csoportokban belátásuk szerint vehetnek részt. Az MSZMP országgyűlési csoportjának vezetősége felkérheti a képviselőt valamely csoportba való belépésre, meghatározott álláspont képviseletére vagy a csoportból történő kilépésre.

A képviselők területi munkájával kapcsolatos politikai feladatokat a párt és a népfront megyei, fővárosi szervei látják el. A közöttük lévő munkamegosztást úgy célszerű alakítani, hogy a képviselők lakossági kapcsolatainak szervezését, szakmai-politikai felkészülésük segítését, a fővárosi, megyei képviselőcsoportok működési feltételeinek biztosítását a Hazafias Népfront illetékes bizottságai végezzék. A pártszervek az országgyűlési napirendek politikai összefüggéseinek felismeréséhez és a párt álláspontjának képviseletéhez nyújtsanak segítséget. Szorgalmazzák, hogy a képviselők, illetve képviselőcsoportok tevékenységéhez szükséges területi információk rendelkezésükre álljanak. Rendszeresen adjanak részükre tájékoztatást a fővárosi, megyei párttestületek által tárgyalt napirendekről, a testületek helyzetértékeléséről.

A társadalmi életünkben végbement változások nemcsak megalapozták, hanem szükségessé is teszik, hogy az Országgyűlésben a szocialista pluralizmusnak megfelelő munka bontakozzon ki. Bebizonyosodott, hogy a nyílt, a társadalom befolyását és kontrollját biztosító közéletnek nélkülözhetetlen alkotóeleme és feltétele a demokratikusan működő parlament. A döntések alaposabb előkészítésére fordított energia, a sokoldalú vitákra felhasznált idő bőségesen megtérül a nagyobb társadalmi egyetértésben, a közös akaratot jobban kifejező törvényekben.

Kótai Géza

A KÖZPONTI BIZOTTSÁG TAGJA,
A KULUGYI OSZTÁLY VEZETŐJE

A nemzetközi együttműködés új feltételei

A magyarországi társadalmi-gazdasági fejlődés meghatározó fontosságú szakaszába jutottunk. Ezekben az években dől el, hogy a nemzetek versenyében sikerrel tudjuk-e venni az akadályokat, vagy perifériára kerülünk, ahonnan a felzárkózás a legfejlettebbekhez szinte teljesithetetlennek látszik. E felelősség tudatában a Magyar Szocialista Munkáspárt és a Magyar Népköztársaság Országgyűlése a közelmúltban meghozta azokat a döntéseket, amelyeknek következetes megvalósítása magában hordozza a külső és belső kihívásokra adandó megfelelő válaszok ígéretét. Elköteleztük magunkat az átfogó, mindenoldalú társadalmi-gazdasági megújulás mellett; határozott lépéseket tettünk, hogy létrehozzuk ennek szervezeti és személyi feltételeit. A politikai és a gazdasági életben egyidejűleg kell megindulnia a húsz éve megkezdett reformprogram új szakaszának. Célunk egy korszerű, gazdaságilag hatékony, demokratikus és humánus szocialista társadalom létrehozása. Az előttünk álló feladat nagyságát az is mutatja, hogy ehhez a feltételrendszer kialakítása még sehol sem történt meg, nincs rá semmiféle recept, követhető példa.

Bárki megkérdezheti, hogy miért e nagyarányú változássorozat, végső soron mi tette mindezt szükségessé? A világgazdaságban lezajló folyamatok — hozzáteszem, saját hibáink — Magyarországot, de az egész közép- és kelet-európai régiót is nehéz helyzetbe hozták, különösen az utóbbi években. Meggyőződéssel vallom azonban: nem a szocializmus rendszere került válságba — mint azt több helyütt előszeretettel hangsúlyozzák —, hanem azok a konkrét módszerek avultak el, azok a keretek merültek ki, amelyeket eddig alkalmaztunk, s amelyeket magával a szocializmussal azonosítottunk. Ezért van szükség viszonyaink minőségi megújítására. Biztosak vagyunk abban, hogy a zsákutcába futó kényszerpálya senki számára sem eleve elrendeltetett. A szocializmus bázisán, annak keretei között és céljai érdekében, de új módon kell a kihívásokkal szembenéznünk, vállalva — az ésszerűség határáig — akár az ezzel járó társadalmi konfliktusokat is. Évtizedek során meg kellett tanulnunk: a szocializmus páratlan lehetőség, de automatikusan semmilyen problémát nem old meg. Az örökölt és az új keletű ellentmondások, feszültségek feloldása szívós erőfeszítéseket követel tőlünk.

A cikk a kelet—nyugati együttműködésről Hollandiában tartott nemzetközi tanácskozáson elhangzott előadás alapján készült.

Nemzeti céljaink valóra váltásának továbbra is nélkülözhetetlen feltétele együttműködésünk nemzetközi környezetünkkel. Ez nemcsak gazdaságilag igaz — bár Magyarország nemzeti jövedelmének mintegy 50 százaléka a külfölddel való kereskedelem útján realizálódik —, hanem politikai, kulturális, humanitárius területen is érvényes. Hazánk nyitott ország a szó minden értelmében. Mondhatnánk persze, hogy egy kis államnak, amely a nemzetközi — az észak—déli és a kelet—nyugati — útvonalak metszéspontjában, Európának szinte a mértani közepén helyezkedik el, nincs is más választása. Ez azonban nemcsak külső kényszer, hanem belső vállalás kérdése is: Európához való tartozásunk kifejezése. Magyarország aktívan keresi a cselekvési lehetőségeket, amelyek úgy fejezik ki nemzeti érdekeinket, hogy közben csökkentik kontinensünk politikai, katonai, gazdasági-technológiai, kulturális megosztottságát, és hozzájárulnak a közös kelet—nyugati érdekek érvényesítéséhez.

A legutóbbi évek, hónapok nemzetközi eseményei kedvezőbb feltételeket teremtettek e törekvésünkhöz is. Ebben az időszakban ugyanis fokozatosan kialakultak a földünk békéjének megőrzéséhez nélkülözhetetlen új bizonságpolitikai szemléletmód feltételei. Megítélésünk szerint ma egy átfogó, alapjaiban új közös stratégiára van szükség, amelyben nem egyszerűen tudomásul vesszük egymás létezését, hanem készek is vagyunk a közös cselekvésre, mindenekelőtt a kölcsönös katonai fenyegetettség mérséklése érdekében. Egy ilyenfajta stratégiára való közös törekvéssel új dimenziókat adhatunk a kelet-nyugati kapcsolatrendszernek is. A szovjet—amerikai „új partnerség" a konstruktív kapcsolatok megteremtését jelentheti a civilizációs fejlődés valamennyi kérdésében, kezdete lehet az enyhülés új szakaszának, amelyben az egyéb érintett országok kapcsolatai mentesülhetnek a két nagyhatalom közötti viszony konjukturális ingadozásainak terhétől, és kialakulhat a politikai, katonai és más konfliktusok megelőzésének, elhárításának intézményes rendszere. Ebben a jelenleginél lényegesen nagyobb szerepet kell hogy kapjanak a helsinki folyamat fórumai, továbbá az ENSZ és szakosított szervei. Örvendetes, hogy mindennek már kézzelfogható jelei is vannak.

A tartós biztonság megteremtéséhez szükség van a katonai feszültség további csökkentésére, a szovjet—amerikai lépések következetes továbbvitelére. Szerencsére egyre erőteljesebb a felismerés: tarthatatlan, hogy az államok bonyolult kapcsolatrendszerében, elsősorban a kelet—nyugati egyensúly fenntartásában elsődlegesen még mindig a katonai tényező játszik szerepet. Megítélésünk szerint ma egyik szövetségi rendszernek sem érdeke megtámadni a másikat. Belső struktúrájukból sem következik az expanzió, a területszerzés objektív kényszere. A jelenlegi — az elrettentésen alapuló — biztonságpolitikai gondolkodásból viszont csak akkor lehet véglegesen kiiktatni a háború reális lehetőségének feltételezését, ha fokozatosan felszámolják a támadó hadviseléshez szükséges képességeket. A kompromisszumoknak itt az eddigi ideológiai megfontolások helyett csak a kölcsönös biztonság érdekei szabhatnak határokat. Mivel csak nukleáris eszközökkel nem lehet támadást indítani, csak hagyományos erőkkel viszont igen, a katonai biztonság szempontjából kulcsfontosságúvá vált az előrelépés a hagyományos fegyverzetek leszerelése terén. Amennyiben itt sikerül megoldást találni, a kontinensünkön maradó harcászati nukleáris erők kérdése is könnyebben rendezhető. Tudjuk természetesen, hogy a hagyományos fegyverzetek kérdése rendkívül bonyolult, s csökkentésük csak igen nagy és összehangolt erőfeszítéssel, konstruktív politikai szándékkal érhető el. A Varsói Szerződés

ennek megkönnyítésére egyértelmű javaslatot fogalmazott meg, amelynek értelmében az erőket és a fegyverzeteket arra a szintre kell csökkenteni, amely csak a védelemhez elegendő, a támadáshoz nem. Bízunk abban, hogy az USA, a NATO vezetői felelős módon mérlegelik a javaslatot, és a bécsi utótalálkozón kidolgozásra kerülő mandátum alapján ősszel megkezdődhetnek a tárgyalások az európai hagyományos erők és fegyverzetek csökkentéséről.

Itt szeretném megerősíteni: úgy látjuk, hogy Magyarország több szempontból is hasznos szerepet játszhat abban a bonyolult feladatban, mint az európai hagyományos erők és fegyverzetek korlátozása. Alkalmassá teszi mindenekelőtt az a körülmény, hogy nem főhadszintéren és nem fő hadászati irányban fekszik. Ily módon megfelelő terület jelentős lépések megtételére, amelyek egyértelműen jelzik a politikai akaratot, de nem veszélyeztetik sem hazánk, sem szövetségeseink biztonsági érdekeit. Az ilyen lépéseken túl Magyarország mélységesen érdekelt abban is, hogy azon országok közé kerüljön, amelyeknek területén a megállapodások eredményeként elsőként csökkentik a fegyveres erőket. Erre esélyt látunk azért is, mert a bécsi MBFR-tárgyalások tapasztalatai mutatják, hogy az elsődleges csökkentés által érintett országok körét nem lehet pusztán katonai szempontok szerint meghatározni. Ténylegesen átfogó megközelítésre van szükség. S bár a magyar haderő önmagában nem jelentős tényező az európai egyensúlyban, nekünk szükségünk van minden megtakarítható forintra, Európa biztonsága pedig minden egyes leszerelt katonával erősödik.

A Szovjetunió és az Egyesült Államok viszonyának módosulásával, a demokratikus nemzetközi kapcsolatok bővülésével, intézményesülésével újra kell gondolni a közepes és kis országok szerepét is. A korábbi „lengéscsillapító", „kármérséklő" fellépésük megítélésünk szerint ma már nem elegendő. Legfontosabb feladatuk a további enyhülés előmozdítása, békés, az együttműködést serkentő nemzetközi viszonyok kialakítása. Ma sokkal inkább lehetséges és szükséges, mint korábban bármikor, hogy ezek az országok saját szövetségi rendszerükön belül is tovább növeljék aktivitásukat. Ennek egyik döntő feltétele, hogy a vezető nagyhatalmak fokozott mértékben legyenek tekintettel szövetségeseikre és a másik fél szövetségeseire is. Erre a mi szövetségi rendszerünkön belül egyre jobbak a lehetőségek. Azt tapasztaljuk, hogy a Szovjetunió egyfelől ösztönzi a Varsói Szerződés kisebb tagállamainak önálló szerepvállalását, másfelől növekvő készséget mutat a nyugat-európai államok jogos nemzeti és regionális biztonsági érdekeinek figyelembevételére. Mi saját nemzeti érdekünknek is tartjuk, hogy tovább haladjunk ezen az úton.

A közepes és kis országoknak a mai feltételrendszerben mérlegelniük kell néhány további körülményt. Ide tartozik például, hogy egy Kelet felé nem nyitott, erőteljes nyugat-európai integráció komoly politikai, gazdasági kihívást jelenthet a Szovjetunió — és természetesen szövetségesei — számára. Mindkét oldalon gondolkodnunk kell azon, hogyan tudunk közös törekvésekkel olyan választ találni e kihívásra, amely nem újabb feszültségekhez vezet, hanem az Európa két fele közötti kölcsönösen előnyös együttműködést erősítheti.

Magyarország elkötelezettje a szocialista országok közötti együttműködés új alapokra helyezésének, egy fejlett szocialista közös piac kialakításának. Ez

azonban nem akadályoz meg bennünket abban, hogy megpróbáljunk felkutatni minden csatlakozási pontot, amelynek révén kapcsolódhatunk a fejlett tőkés országok gazdaságához. Nem árulok el titkot, ha elmondom: szakembereink már foglalkoznak az 1992 utáni helyzet várható hatásainak elemzésével, az egységesülő Közös Piaccal való együttműködés jobb feltételeinek kialakításával. Fontos fejleményként értékeljük, hogy még júniusban sikerült szerződésben rögzíteni, rendezni viszonyunkat az EGK-val; a kelet—nyugati kapcsolatok gyorsabb javulásához járulhat hozzá a KGST és az EGK kölcsönös diplomáciai elismerése is.

A nemzetközi együttműködésnek, a kölcsönös bizalomnak elengedhetetlen követelménye az emberek jogainak széles körű érvényesülése. Mi Magyarországon olyan körülmények kialakítására törekszünk, ahol az emberi jogok egyre inkább a maguk teljességében érvényesülhetnek. Azt is el kívánjuk érni, hogy az emberi jogok témaköre természetes módon épüljön be két- és többoldalú állam- és pártközi kapcsolatainkba. Osztjuk azok véleményét, akik szerint az államok konstruktiv kapcsolatainak kialakítását akadályozza, ha jelentős különbségek mutatkoznak az emberi jogok nemzeti keretek közötti megvalósulása és a nemzetközileg elfogadott normák között. Ebből a szempontból is figyelemre méltónak és pozitívnak ítéljük meg azokat a fejleményeket, amelyek a Szovjetunióban és néhány más szocialista országban zajlanak. A belső demokratizálási folyamatok erősödése ezekben az országokban fontos nemzetközi hatásokkal is bír: összességében hozzájárul az enyhültebb légkör kialakulásához, a bizalom megszilárdításához, egymás jobb megértéséhez. Szeretnénk azonban azt is látni, hogy nyugati partnereinknek e kérdésekben képviselt elvi állásfoglalását ne befolyásolják taktikai, konjunkturális elemek, s miközben irányunkban esetleg jogos kifogásokkal lépnek fel, lássák meg saját problémáikat, önnön teljesítményük árnyoldalait is. Ez a magatartás részükről tovább erősíthetné a párbeszéd feltételeit.

Mi, magyarok, történelmi okok folytán az emberi jogok fontos területének tartjuk a nemzetiségi jogok érvényesítését. Külpolitikánk tartós és ma különösen időszerű feladata a határainkon túl élő magyarság sorsának figyelemmel kísérése, a velük való törődés. Kezdeményezéseinkkel a nemzetiségi jogok szavatolása, érvényesítése területén is előrevivő szerepet kívánunk játszani az összeurópai folyamatban. Reméljük, hogy a bécsi utótalálkozón végül is sikerül a 35 állam konszenzusát kialakítani az emberi jogi, humanitárius kérdésekben, ebben a végső megegyezést még egyelőre akadályozó rendkívül érzékeny és bonyolult problémakörben. Ha mégsem jön létre közös megegyezés, az a véleményünk, hogy az azt meggátoló országnak vállalnia kell obstrukciós magatartása minden következményét.

Úgy gondolom, manapság nem lehet a nemzetközi politikai és biztonsági kérdésekről beszélni anélkül, hogy számításba vennénk a kérdéssel foglalkozó nem kormányzati, társadalmi erőket. A békemozgalmak ma szerves részét alkotják annak a nemzetközi kapcsolatrendszernek, amely végül meghatározza döntéseinket, befolyásolja gondolkodásunkat, elősegíti a problémák feltárását és a megoldásukat célzó útkeresést. A legutóbbi évtizedben született új békemozgalmak nagy részét úgy tartom számon, mint amelyek a nemzetközi politikában már akkor az új biztonságfelfogást hirdették, segítve meg-

őrizni, átmenteni az enyhülés eredményeit, amikor (a 80-as évek elején) a világban hűvös szelek fújdogáltak, és a katonai gondolkodás sok helyütt háttérbe szorította a józan politikai szemléletet.

Hazánkban, Európa más országaihoz hasonlóan, a közepes hatótávolságú rakéták telepítésére vonatkozó döntések széles körben aggodalmat okoztak, felkeltve az egyes ember személyes veszélyeztetettségének érzését. A békemozgalom fellendült, és a hagyományos szervezetek „felrázása" mellett új mozgalmak, csoportok, kezdeményezések jelentkeztek, amelyek az addig megszokottól eltérő módon, autonómiájuk megőrzése mellett kívánták kifejezésre juttatni a hivatalossal egyet nem értő véleményüket. A békemozgalom kezdeményezései, útkeresései az egész társadalom számára fontos tapasztalatokat adtak. Nem kis szerepet játszottak abban, hogy ma erőteljesen munkálkodunk a politikai intézményrendszer reformján, amelynek fontos eleme, hogy megteremti az autonóm szervezetek számára működésük jogi feltételeit.

Átalakult az Országos Béketanács is, amelyet gyakran a „hivatalos békemozgalom" névvel illetnek. A magam részéről úgy gondolom, hogy a békeszervezetekkel kapcsolatos értékítéletünk alapja egyre kevésbé lehet e szervezetek viszonya a kormányzati külpolitikához. A legfontosabb kritérium az legyen, hogy az adott szervezet mennyire járul hozzá a béke, a biztonság, a leszerelés ügyének, a kelet—nyugati párbeszéd valamennyi aspektusának előmozdításához. Az Országos Béketanács e tekintetben nagy utat tett meg: ma teljes jogú résztvevője az Európai Nukleáris Leszerelés (END) mozgalmának, s széles körű kétoldalú kapcsolatokat alakított ki kontinensünkön a hagyományos és az új békemozgalmakkal egyaránt. Úgy látom, hogy ebben az OBT hazai és nemzetközi tevékenységének elismerését is kell látni.

Mint annyi kis ország, mi is rendkívül nagy jelentőséget tulajdonítunk annak, hogy az ország külpolitikájával kapcsolatban folyamatosan újrateremtődjön a nemzeti konszenzus. Ennek folyamatában az Országos Béketanácsnak növekvő szerepe van. Az összmemzeti közmegegyezés építéséhez való igazi hozzájárulásban, széles palettán a különböző társadalmi rétegek, csoportok, egyházak jelenlétében látjuk a megújult Országos Béketanács autonómiájának biztosítékát. Ezt az autonómiát tanúsítja az OBT kezdeményező szerepe abban, hogy a katonai szolgálat lelkiismereti okokból történő megtagadásának kérdése kormányzati szinten is napirendre került, és hogy előreláthatólag a közeljövőben az érintettek többsége számára megnyugtató megoldás születik.

Úgy tűnik, hogy a rakétatelepítés után — valószínűleg átmenetileg — megtorpant nemzetközi békemozgalom jelentős mértékben megváltozott. A politikai, katonai, gazdasági és humanitárius-emberi jogi dimenziók egyidejű figyelembevétele új feladatokat ró a nemzetközi békemozgalomra is. Ma a közös gondolkodás elősegítésében, az új leszerelési és biztonsági koncepciók kialakításában játszhatja a legnagyobb szerepet. Nem vagyunk hívei bizonyos — akár nemzetközi — struktúrák konzerválásának csupán azért, mert valamikor monopolisztikus vagy hegemón helyzetben lehettek a nemzetközi békemozgalomban. A bátor és folyamatosan kérdéseket felvető, állandóan új tartalmat és formát kereső, csak az egészséges hagyományt megőrizni kívánó nemzetközi mozgalomnak vagyunk a hívei.

Megújuló jelenlét a főváros politikai életében

BESZÉLGETÉS **STEINER ARNOLDDAL,**
A BUDAPESTI PÁRTBIZOTTSÁG TITKÁRÁVAL

Az ország többi pártszervezetéhez hasonlóan a fővárosi pártmozgalom is munkájának mélyreható megújításán fáradozik. Ezekről a törekvésekről és elhatározásokról beszélgetett STEINER ARNOLDDAL, a budapesti pártbizottság titkárával a folyóirat szerkesztősége nevében Gyenes László.

— *A budapesti pártbizottság szeptember végén sokszínű és szenvedélyes, nyolc és fél órán át tartó vitában elemezte tennivalóit, amelyeket egy feladattervben foglalt össze. Melyek a tevékenység fő irányai?*

— Testületünk aktív, kezdeményező munkával részese, szervezője kíván lenni a májusi országos pártértekezlet döntései valóra váltásának, a szocialista építőmunka tennivalói megoldásának. Célunk, hogy a fővárosban megvalósuljanak a társadalmi-gazdasági reformok, újuljon meg a politikai intézményrendszer, járuljunk hozzá a stabilizációhoz, a kibontakozás megalapozásához, a főváros dolgozói és lakói boldogulásához. Ehhez a kerületi pártbizottságokkal, minden pártszervezettel, a több mint kétszázezer kommunistával együtt marxista—leninista alapokon meg kívánjuk változtatni belső munkánkat, vezető-befolyásoló szerepünk gyakorlatát és tömegpolitikai tevékenységünket. A változás lényege: a politizáló pártmunka irányába fordulunk.

Pártbizottságunk kiemelkedő fontosságú feladatának tekinti munkája ennek megfelelő tartalmi-szervezeti megújítását, a pártdemokrácia fejlesztését, az ehhez szükséges személyi feltételek alakítását. Számottevően módosítani kívánja munkastílusát, munkamódszerét. Mint az elfogadott feladatterv leszögezi, erősítjük a testület szerepét, jelentősen átalakítjuk a munkabizottságok és az apparátus feladatkörét, felépítését, összetételét. Új típusú agitációs és propagandatevékenységet alakítunk ki, a nézetek ütköztetésére alkalmas vitafórumokat hozunk létre. Elhatározott szándékunk a nyilvános működés, a markánsabb arculat kialakítása. Fellépünk a szubjektivizmus, a konfliktuskerülés gyakorlata ellen és a tiszta közéletért.

Szükségesnek tartom kiemelni, hogy a szeptemberi pártbizottsági üles és az ott elfogadott feladatterv csupán az egyik állomása egy hosszabb folyamatnak. Vannak előzmények, amelyekre támaszkodunk. Hadd utaljak az annak idején nagy visszhangot kiváltott ez év áprilisi pártbizottsági ülésünkre, ahol számos olyan álláspontot fogalmaztunk meg — például a pártfórumok nyilvánosságára, a vezetők személyes arculatára vagy az elmúlt

évtizedek átfogó elemzésének szükségességére vonatkozóan —, amelyek az országos pártértekezlet döntései alapján beépültek a párt politikai elhatározásaiba, a ma gyakorlatába. De nemcsak a múltba nyúlnak vissza törekvéseink szálai, hanem előre, a jövőbe is. Az elemzés, a feladatok kimunkálása tovább folytatódik, nem befejezett. Többek között ezért hoztunk létre három időszakos munkabizottságot, amelyek javaslatokat dolgoznak ki a pártbizottság munkarendjének és munkamódszereinek korszerűsítésére, az ifjúságpolitika aktuális tennivalóira, valamint a főváros politikai intézményrendszerének reformjára.

— *A főváros politikai életében az utóbbi hónapokban, hetekben erőteljes élénkülés tapasztalható, szokatlan, sőt korábban szinte elképzelhetetlen eseményeknek vagyunk szem- és fültanúi. Ez nyilván érinti, befolyásolja a pártszervek politikai tevékenységét...*

— A fővárosban zajló folyamatok jelentős része megfelel a pártértekezlet állásfoglalásában elhatározottaknak. Az érdekkülönbségekre épülő állampolgári kezdeményezések társadalmi életünk szélesedő demokratizálódását mutatják, és ebben a pártszerveknek, párttagoknak aktív szerepük kell legyen. Tehát ezekben az eseményekben sok az általunk támogatott, a fejlődés szempontjából kedvező jelenség, de jelen vannak káros szélsőségek is. Politikai reagálásunkat világos célok határozzák meg, és arra törekszünk, hogy minden alapszervezet, párttag képes legyen a környezetében zajló események helyes eszmei-politikai megítélésére és befolyásolására.

Továbbra is meghatározó módon kívánunk jelen lenni a főváros politikai közéletében; e célt illetően nincs semmiféle változás. Lényegesen változtatni akarunk viszont e cél elérésének módszerein, eszközein. Nem elsősorban hatalmi pozícióból, hanem partneri együttműködés, meggyőzés útján, vitákban, érvekkel kell biztosítanunk politikai vezető szerepünket, befolyásunkat. Tanulságos volt, hogy olyan pártbizottsági tagok, akik 1945 óta folyamatosan részt vesznek a párt tevékenységében, milyen szenvedélyesen sürgették, hogy ismét a mozgalmi módszereket állítsuk előtérbe a pártmunkában. Ennek legfontosabb tényezője természetesen az, hogy a kétszázezer budapesti kommunista hallatja hangját, érezteti jelenlétét, kiáll a kommunista értékek mellett, képviseli a párt döntéseit, álláspontját az időszerű kérdésekben. Ezt azonban nem elég csak igényelni, sürgetni. Elengedhetetlen, hogy a budapesti pártbizottság — integrálva az országos politikát és a kerületek tapasztalatait — rendszeresen megfogalmazza álláspontját az újonnan felvetődő témákban, s ezzel orientálja a pártszervezeteket, a párttagságot. Ezért tartottuk szükségesnek, hogy a szeptemberi ülésünkről kiadott és a sajtóban napvilágot látott közleményben nyíltan állást foglaljunk például a sztrájkokat vagy a bős—nagymarosi erőművel kapcsolatos tüntetést illetően. Az ülésen vita bontakozott ki arról, helyénvaló-e a kiadásra kerülő közleményben kinyilvánítani azt az elmarasztaló véleményünket, hogy a tüntetés a szocializmussal, a párt politikai törekvéseivel ellentétes tartalmakat is hordozott. Végül is két ellenszavazat mellett a testület úgy foglalt állást, hogy indokolt erről szólni, ezt az értékelést megadni. De nemcsak ilyen „direkt" politikai ügyekben kívánunk állást foglalni, hanem nagy figyelmet fordítunk a lakosság mindennapi életviszonyait érintő dolgokra is, hiszen ezeknek igen erős a politikai hatásuk Ezért tárgyalta meg végrehajtó bizottságunk például a fővárosi fogyasztók tanácsának tapasztalatait. Nem az a célunk, hogy a tanácsi szervek, a kereskedelmi vállalatok helyett döntsünk a rájuk tartozó kérdésekben, hanem hogy a politikai állapotokat

közvetlenül befolyásoló ellátási problémákról, azok összefüggéseiről fogalmazzuk meg politikai véleményünket, álláspontunkat.

— A pártbizottsági ülésen hangot kapott a rétegpolitika fontossága is. Ebben a vonatkozásban melyek az elképzelések?

— Valóban, nem elegendő csupán általánosságban foglalkozni az ügyekkel, hanem mindig számításba kell vennünk a társadalom rétegződését, strukturálódását. A munkásosztály átfogó érdekei a jövőben is irányadók számunkra. Most emellett elsősorban az értelmiség és az ifjúság körében akarjuk erősíteni kapcsolatunkat, mivel az a korábbi időkhöz képest kétségkívül meggyengült. Ezért is határoztuk el például, hogy a tudományos kutatókkal szorosabb viszonyt törekszünk kiépíteni, s az ideológiai-politikai munkában, a döntéshozatalban jobban együtt szeretnénk működni. Támogatjuk, hogy a KISZ alakítsa ki a maga markáns politikai arculatát, önálló álláspontját. Egyúttal erősítjük abban, hogy vállalja bátran a baloldali, progresszív, pártos elkötelezettségét, hiszen nemcsak a „függetlenség" — ma kétségkívül divatos — jelszava a vonzó. Pártbizottságunk megítélése szerint a „Reformpárti esték" eseménysorozata is ezt igazolta; a nyílt viták, nézetütközések vállalása információink szerint erősítette a műszaki egyetemen, de szélesebb körben is a KISZ tekintélyét és befolyását.

— A politikai élet sokszínűbbé válása, az intézményrendszer átalakulása minden bizonnyal változásokat igényel a pártmunka, a pártélet tartalmában és módszereiben is. Kirajzolódtak-e már e változások körvonalai?

— Sok tekintetben már többé-kevésbé világosak a teendők, más vonatkozásban még előttünk áll az elemzés és a feladatmeghatározás elvégzése. Az egyik alapvető teendő mindenképpen a pártdemokrácia elmélyítése, kiszélesítése. Folyamatosan kell tanácskoznunk, konzultálnunk a kerületekkel, a párttagsággal mind a döntések meghozatala előtt, mind pedig azokat követően. E célból most nem elsősorban nagygyűléseket, demonstrációkat rendezünk — bár ilyenekre is szükség van, sor kerül —, hanem kisebb csoportokban közösen beszéljük, vitatjuk meg a helyzetet és a feladatokat. A szeptember végi pártbizottsági ülés után közel száz ilyen tanácskozást tartottunk, s a kerületi, üzemi, lakóterületi pártbizottságok még további összejöveteleket szerveztek, szerveznek.

A demokráciához szorosan hozzátartozik a nyilvánosság, amelynek erősítésére több fontos lépést tettünk. Közelmúlt történelmünkben, ha jól tudom, most először jelent meg a budapesti pártbizottság üléséről érdemi állásfoglalásokat tartalmazó közlemény a sajtóban. Meghívjuk tanácskozásainkra továbbra is a sajtót, a rádiót és a televíziót. A pártbizottság tagjai, vezetői rendszeresen megszólalnak a fővárosi körzeti tv-stúdió műsorában, s a kábeltelevíziók stábjaival is szeretnénk együttműködni tevékenységünk, törekvéseink ismertetésében. Támogatjuk a KISZ budapesti bizottságának azt a törekvését, hogy induljon a fővárosban egy ifjúsági rádió. Felmerült egy új budapesti politikai-várospolitikai hetilap megjelentetésének gondolata. A kerületi, üzemi lapokkal is szorosabb kapcsolatot akarunk teremteni. De a párton belüli tájékoztatás és információ fejlesztésére is több elképzelésünk formálódik. Ide sorolható egy fővárosi politikai közvélemény-kutató csoport létrehozása, a budapesti pártoktatási igazgatóság politikai, szellemi centrummá fejlesztése, nyílt vitafórumok szervezése, esetleg egy határozataink nyilvánosságát biztosító kiadvány megjelentetése. Ezeknek és

további terveinknek a valóra váltásával munkánk nyíltsága és nyilvánossága minden bizonnyal nem jelszó, hanem eleven valóság lesz.

— A közélet, a politikai élet súlypontja a munkahelyekről egyre inkább a lakóterületre helyeződik át. Nem adódnak ebből bizonyos konzekvenciák a pártmunka szervezése számára is?

— De, bizonyosan. Azt azonban szeretném világosan rögzíteni: a budapesti pártbizottságnak az a felfogása, hogy a munkahelyeken objektív szükség van a pártszervezetre. A vállalatok, intézmények pártszervezeteinek azonban nem az a dolguk — ezt döntő többségükben tudják is —, hogy az ottani vezetés helyett irányítsanak, a rájuk tartozó kérdésekben dontsenek, hanem a politikai jellegű témákban jussanak közös elhatározásra, nyilvánítsanak véleményt, kezdeményezzenek. állásfoglalásaikkal, észrevételeikkel, tevékenységükkel jó irányba befolyásolják az adott munkahely életét. Modhatnám úgy is, hogy ne gazdasági, hanem politikai szervező tevékenységet folytassanak.

Másfelől gyorsan meg kell erősítenünk az intenzív lakóhelyi pártmunka tartalmi, tárgyi, szervezeti, személyi feltételeit. Annyi bizonyos, hogy ez nem lehet csupán a körzeti pártszervezetekhez tartozó nyugdíjasok feladata, hanem szükséges az aktív dolgozó korosztályok bekapcsolódása is. Hogy mi legyen ennek a szervezeti formája, kerete, azt most kell kialakítanunk. Az aligha lehet megoldás, hogy a munkahelyi pártszervezetektől tömegesen igazolunk át párttagokat a körzetekbe. De abba sem nyugodhatunk bele. hogy a párttagok „egyműszakos" kommunisták legyenek, akik munkahelyük kapuján kilépve egyúttal a politikai közéletből is kilépnek. Lehet, hogy indokolt felélesztení a lakóterületi nyilvántartás valamilyen formáját, de más megoldások is szóba jöhetnek. A kérdés elemzése megkezdődött, s összegzése terveink szerint a jövő év első felében a pártbizottsági ülés napirendjére kerül.

— Feltételezhető, hogy a változások kihatnak az irányító pártszervek munkastílusára is.

— Mint említettem, külön e célra létrehozott munkabizottság foglalkozik a budapesti pártbizottság munkarendjének, a testület, az apparátus működésének megújítására vonatkozó elgondolások gyors formába öntésével. Itt az egyik fő irány a testület tényleges szerepének, súlyának növelése. A tartalmi és a formai megújulás egyaránt cél. Más jellegű előterjesztésekre van szükség, előbb napirendek és gyakoribb ülések kellenek. Gondolkodunk a testületi tagok lehetőségeinek bővítésén is, hogy a pártbizottság minden tagja bármely kérdést felvethessen az üléseken, önálló indítványt tehessen, választ kérhessen, kifejthesse véleményét, ne csak a hivatalosan napirenden szereplő, de más fontosnak, aktuálisnak ítélt témákban is. Elképzelhető, hogy egy-egy esetben akár ez legyen a napirend, hogy folyhasson vita előzetes előterjesztés nélkül is, s fordítva, ne minden jelentést kelljen feltétlenül megvitatni. Minden bizonnyal növekedni fog a pártbizottság állandó és ideiglenes, úgynevezett ad hoc munkabizottságainak szerepe is, most különösen az utóbbiak tevékenysége kerül nálunk is előtérbe. A hatékonyság javítása céljából feltehetően módosul az apparátus felépítése és munkájának jellege is. Sok érv szól az osztályok összevonása. az instruktori elnevezésű feladatkör megszüntetése mellett. Minden bizonnyal erősödik az apparátusnak a testülethez fűződő kapcsolata: van olyan elgondolásunk, hogy a munkatársaknak feladatuk lesz a testületi tagok mun-

kájának kozvetlen segítése, vagyis programjaik szervezése, informálásuk stb. Lehetségesnek tartjuk, hogy egyes apparátusi feladatokat félállásban, tiszteletdíjért vagy társadalmi munkában lássanak el a jövőben. Ha például valaki a hét egyik felét eredeti munkahelyén, másik felét a pártbizottságon tölti, az olyan előnnyel járhat, hogy közvetlenebb kapcsolatban marad a mindennapi élettel, s nem szakad el eredeti szakmájától, hivatásától.

— Tudomásunk szerint a pártélet alsóbb szintjein, a kerületekben is számos elgondolás, kezdeményezés formálódik. Hogyan ítéli meg a budapesti pártbizottság ezeket a törekvéseket?

— Elmondhatom, hogy velünk párhuzamosan, sőt nem egy kérdésben bennünket megelőzve kezdeményezések bontakoztak ki az alsóbb szinteken is. Ezeket segítjük, támogatjuk. Néhány kerületben úgy döntöttek, hogy pártértekezletet tartanak, ahol értékelik a munka tapasztalatait és újjáválasztják a pártbizottságot. Kiemelést érdemel az a tény, hogy egyetlen helyen sem „válsághelyzetben", nem „nyomásra" hozták e döntést, hanem a normális munkamenet egyik állomásaként fogják fel. Több helyen szervezeti változtatások is végbemennek. A VII. kerületi pártbizottság például megszüntette a végrehajtó bizottságot — ezt a lépést kísérletképpen még néhány más kerületben is tervezik. Egyes helyeken az újjáválasztandó pártbizottság tagjainak egy részét az alsóbb pártszervek közvetlenül delegálják. Hasonló módon ment végbe számos helyen az ún. egytestületes pártbizottságok tagjainak megválasztása is. Ez utóbbi választások sok érdekes tapasztalattal szolgáltak a delegálás, a többes jelölés, a bizalom újbóli kinyilvánítása, illetve megvonása tekintetében. Mindezeket a tapasztalatokat gyűjtjük, feldolgozzuk, elemezzük. Valamennyire nagy figyelmet fordítunk, ami nem azt jelenti, hogy minden megoldást egyúttal feltétlenül helyeslünk is, egyes lépésekben ugyanis érzésünk szerint öncélú, formális elemek is fellelhetők. Ezért indokolt a gondos elemzés s az elgondolások minősítése, valamint a központi szervek tájékoztatása, hogy a szervezeti szabályzat módosításakor minden ésszerű megoldás teret kaphasson.

— Az irányító pártszervek munkájának korszerűsítése kétségkívül fontos törekvés. De végeredményben a dolgok az „első vonalban", az alapszervezeteknél dőlnek el...

— Pártbizottságunk is így értékeli ezt. Hadd idézzem a szeptemberi ülésünkről kiadott közleményt: a testület „a politikai munka fő terepének az alapszervezeteket tekinti, ahol az emberek megnyerését szolgáló politikai munka folyik". A mi munkánk hatékonyságának is döntő mércéje, hogy a kerületi pártbizottságokkal együtt mennyiben tudunk érdemi segítséget nyújtani az ott folyó tevékenységhez. Szerintünk nem az a segítségnyújtás, ha az irányító pártbizottságok dolgoznak az alapszervezeti kollektívák, azok vezetőségei, titkárai helyett. Az alapszervezet dolga — joga és kötelessége —, hogy a működési területén felvetődő politikai kérdésekben önállóan állást foglaljon, mint ahogy elsősorban a helyi kommunista kollektíva dolga saját vezetőinek megválasztása, munkájuk megítélése is. Mi azzal tehetjük a legtöbbet, ha világosan állást foglalunk az időszerű politikai kérdésekben, és ezzel orientáljuk az alapszervezeteket, a párttagokat. Azzal segítünk, ha gyorsan és pontosan informáljuk őket, ha világos politikai követelményeket támasztunk, ha felkaroljuk és terjesztjük a jó helyi elgondolásokat, megoldásokat. És, ha mindig szem előtt tartjuk, hogy mi vagyunk értük, és nem fordítva.

Szepesi György

A MINISZTERTANÁCS FŐTANÁCSOSA

A szociálpolitika és a gazdasági reform összhangja

A gazdasági, társadalmi, politikai reformokról szóló vitákban igen nagy szerephez jutnak a szociálpolitikát érintő kérdések és problémák. Ma már egyre szélesebb körben hangoztatják a szociálpolitikai, sőt elosztási reform szükségességét. Ezekből a vitákból is kitűnik, hogy ellentmondás alakult ki szociálpolitikai elveink és gyakorlatunk között.

Miért és hogyan alakult ki ez az ellentmondás? A kérdésnek több összetevője van, de csak együttes számbavétele adhat választ arra, hogyan teremthető meg az összhang — rövid és hosszú távon — az elvek és a gyakorlat között. A gazdaságpolitikai és a szociálpolitikai összefüggések elemzése egyaránt jelez időbeli eltolódásokat, késéseket, főként a szociálpolitika reális feladatainak felismerésében, de tükrözi az erről való gondolkodás ellentmondásosságait is.

Mindezeket tehát tisztáznunk kell, mielőtt teendőinket megfogalmazzuk Ehhez a tisztázáshoz — legalábbis elvi síkon — először arra a kérdésre kell választ keresnünk, hogy mi is jellemzi azt a ma már „klasszikusnak" tekinthető szociálpolitikai gondolkodást. A negyvenes évek végén, az ötvenes évek elején kialakuló szociálpolitikai intézményrendszerek és mechanizmusok két — feltételezett — alapelvre építkeztek. Az egyik: a társadalmi és gazdasági fejlődés nyomán a szűkebb értelemben vett szociális (szegénységi) problémák fokozatosan megszűnnek, és ezért kezelésükhöz nincs szükség stabil intézményrendszerek kiépítésére. A másik alapelv abból a feltételzésből indult ki, hogy a szocialista gazdaságban az áru- és pénzviszonyok csak korlátozottan és mind szűkebb körben fognak érvényesülni. A létfenntartáshoz szükséges javak — és főként szolgáltatások — meghatározott körét (egészségügyi, oktatási ellátások, lakás, közlekedés, kultúra stb.) részben vagy teljes mértékben tehát kiemelték a közvetlen piaci elosztás köréből, és ezzel összhangban a megélhetés fő forrását jelentő munkabérekből is. A javak és szolgáltatások elosztását illető jelentős elveknek a meghatározása, az elosztást megvalósító intézmények és mechanizmusok működtetése abban a kezdeti, paternalista koncepcióban kizárólag a szociálpolitika feladata volt. Ilyen értelemben a szociálpolitika — eredeti szűkebb jelentését elvesztve — egyfajta széles értelemben vett társadalompolitikává vált.

Különösen szembetűnő a két alapelv vitathatósága, ha több hullámban

és ellentmondásosan ugyan, de az elmúlt évtizedekben megváltozott gazdasági mechanizmussal és szervezetrendszerrel vetjük össze.

A gazdaságirányítási rendszer történelmi fejlődésében éles választóvonalként jelentkezett az 1964—1968-as időszak: a gazdasági mechanizmus reformjának kidolgozása és bevezetése. A szociálpolitikai kérdésekkel foglalkozó elemzések és cselekvések viszont nem mutattak karakterisztikus — a reformhoz igazodó — változásokat és kezdeményezéseket. Míg a hatvanas évek vége a gazdaságirányítás és a gazdasági mechanizmus fejlődésében tehát egyfajta minőségi ugrópontként értékelhető, a szociálpolitikát nagymérvű — immár túlhaladott — folytonosság jellemezte. A változások igénye először a hetvenes évek végén — akkor is nagyon bizonytalanul — fogalmazódott meg. A hivatalos és a félhivatalos álláspont a hetvenes évek vége és a nyolcvanas évek elején zajló heves és olykor indulatos szociálpolitikai vitáinak közepette is lényegében a paternalista folyamatosságot, a fejlődő mindenkori egyenesvonalúságát hangsúlyozta. A szükséges változtatásokat legfeljebb a romló gazdasági viszonyokhoz való igazodásban látták.

A szakértők egyes köreinek részben emiatt az a véleménye, hogy a szociálpolitikai gondoskodást még ma is nagymértékben az ötvenes években kialakult sémáknak és elveknek kell jellemezniük. Ez így megfogalmazva leegyszerűsítés, de tény, hogy napjainkra széles kör és mély aszinkronitás jött létre a gazdasági mechanizmusról és reformról, valamint a szociálpolitikáról való gondolkodás között, és ez nem kevés — olykor heves indulatokkal telített — vitát vált ki. A fő gond a cselekvés késlekedése, vagyis az, hogy a szociálpolitika újragondolásának hiánya és a gazdasági reform között feszülő vélt és valós ellentmondások gátját jelenthetik mind a gazdasági reform következetes továbbvitelének, mind a szociálpolitika továbbfejlesztésére vonatkozó koncepció kidolgozásának és gyakorlati megvalósításának.

• • •

Visszatérve az említett kezdeti (nevezzük paternalista) szociálpolitikai modellhez, most már a történelmi tapasztalatok alapján is megállapíthatjuk, hogy mindkét alapfeltevés — a klasszikus szegénységi problémák megszűnése, az áru- és pénzviszonyokon kívüli elosztás hatókörének bővülése — illúziónak bizonyult. Ez a felismerés és főleg ennek kimondása azonban nagyon hosszú időt késett. Bizonyság rá, hogy az első szociológiai irányultságú „szegénységvizsgálatokra" a hetvenes évek elején került sor, de ezek eredményei sajnos nem váltak publikussá. A hetvenes évek végén — pontosabban 1978—1979-ben — újabb szociológiai vizsgálat kezdődött ebben a témakörben most már a politikai szervek kezdeményezésére, de ez is — legalábbis kezdetben — titokban folyt. A vizsgálat eredményei és megállapításai (1981-ben) teljeskörűen nyilvánosságra kerültek, főként azért, mert ekkor már a széles közvéleményt is nagymértékben foglalkoztatták ezek a problémák. A hátrányos helyzetű rétegekkel kapcsolatos elemzéseket és az ezekből adódó következtetéseket áttörésként kell értékelnünk a hazai szociálpolitikai fejlődésben, ugyanis mind az elmélet, mind a gyakorlat ekkor fordult először nyíltan a szociálpolitika szűkebb tárgyát alkotó problémák felé.

Az 1966—1968-as gazdasági reform az áru- és pénzviszonyok aktívabb szerepére épült ugyan, de kezdetben — és ez a kezdet túl hosszú ideig tartott — nem számolt mindezek elosztásbeli következményeivel. Sokáig uralkodott az a nyíltan sohasem hangoztatott nézet, hogy az elosztást meg kell

védeni a gazdasági reform differenciáló hatásától. Amikor a hetvenes évek elején kiéleződtek, sőt politikai súlyúvá váltak az elosztás körüli viták, akkor a szociálpolitika fejlesztésére kialakított elgondolások határozottan ellentétben álltak az áru- és pénzviszonyok differenciáló hatásával, és a megoldást „az előremenekülésben", a kommunisztikus viszonyok megelőlegezésében keresték.

Az akkortájt kiéleződő és azóta is tartó gazdasági problémák (a növekedés lelassulása, az egyensúlyhiány, az eladósodás, az infláció felgyorsulása) igen hamar megkérdőjelezték a hetvenes évek elején-közepén kialakult szociálpolitikai fejlesztési irányok realitását. Ennek szemléletes példája a nyugdíjrendszer, amelynek változtatásáról napjainkban is folyik a vita. Az 1975-ben elfogadott társadalombiztosítási törvény az akkori nemzetközi viszonyok közepette élenjárónak, a nyugdíjasok szempontjából pedig igen kedvezőnek tekinthető. De bevezetése után alig egy-két évvel kiderült, hogy a gazdaság teljesítőképességéből nem futja a már megállapított nyugdíjak vásárlóértékének megőrzésére. Ez a probléma — főként az infláció, azóta tapasztalható felgyorsulása miatt — nagymértékben kiéleződött, de példaként hozhatnánk fel a gyermekes családok helyzetét, amely számos szociálpolitikai lépés (új intézmények létrehozása, a meglévő ellátások bővítése stb.) ellenére sem javult az elmúlt években.

● ● ●

Ma tehát olyan helyzetben vagyunk, amikor a szociális szférában összesűrűsödő gondok és feszültségek miatt egy időben kellene megoldani a sürgető, rövid távra szóló feladatokat és kialakítani a gazdasági reformmal összehangolt szociálpolitikai és elosztási reform körvonalait. A határidők kényszerű lerövidülése azonban igen nagy veszélyeket is rejt magában. Egyrészt a szakmai megalapozás is időigényes, másrészt így esetleg nem lesz mód az elosztást mindig kísérő társadalmi viták érdemi lefolytatására. A tapasztalatok pedig egyértelműen arra utalnak, hogy az ilyen viták — és főként az ezekben kikovácsolódó közmegegyezés — nélkül gyakorlatilag nem lehetséges és nem is szabad érdemi változtatásokat kezdeményezni a szociálpolitikában.

Az eddigiek során a különböző formális és informális eszmecseréken, a tudományos és szakértői műhelyekben a következő fő irányok rajzolódtak ki a szociálpolitika rövidebb távú és perspektivikus fejlesztésére vonatkozóan.

Gazdasági programunk középpontjában a szerkezetváltás, a modernizáció meggyorsítása és kiteljesítése áll. Ennek kell kiindulópontul szolgálnia a szociálpolitikai intézmények és mechanizmusok fejlesztése számára is. A gazdasági viszonyok és a szociális feltételek összehangolását ebben az összefüggésrendszerben kell elkezdeni. A gyakorlati teendőkben a szerkezetváltással összefüggésben két szociális feladat megoldására kell koncentrálnunk: a foglalkoztatás problémájára és az egyensúly javításával egyidejűleg véghezvitt szerkezetmegújításból elkerülhetetlenül adódó nagyobb mérvű infláció kedvezőtlen társadalmi hatásainak ellensúlyozására. Mind a munkanélküliség, mind az infláció gondja úgy igényel sürgős gyakorlati kezelést, hogy közben vitákat és elméleti kutatómunkát kell folytatni e jelenségek szocializmusbeli értelmezéséről és kezeléséről.

A foglalkoztatási gondok enyhítésében újfajta munkamegosztást kell

kialakítani a szociálpolitika és a gazdaság- és társadalompolitika különböző részpolitikái — településpolitika, oktatáspolitika, egészségügyi politika, pénzügypolitika stb. — között. A foglalkoztatás szociális összefüggései — ahogy azt már a mai tapasztalataink is mutatják — sokrétűek. A jelenlegi foglalkoztatási gondok nagyrészt azokat sújtják, akik amúgy is szociális hátrányokkal küszködnek: nincs képzettségük, alacsony az iskolázottságuk stb. Megjelentek már a szociálisan meghatározott kisebb mértékű mobilitásból fakadó foglalkoztatási gondok is. Ebbe a körbe tartozik a nők elhelyezkedésének nehezebbé válása és egyes esetekben a nagycsaládos bizonytalanabbá vált foglalkoztatási helyzete.

A jövőre nézve átfogóan végig kell gondolnunk a jogok és a felelősség megosztását az állam, a vállalat és az egyén között, hogy a létbiztonság akkor se szenvedjen csorbát, ha a munkavégzésből kiszorulok száma a maihoz képest átmenetileg megnövekszik. Ez persze a foglalkoztatáspolitikának csak a védőkorrekciós oldala. Emellett ki kell építeni a foglalkoztatáspolitika aktív, megelőző elveit is. Ezek fő pillére a megújítandó munkaügyi tervezés és a korszerűsödő gazdaság igényeit jobban kielégíteni képes szakképzés. Alapvető feladat, hogy a foglalkoztatáspolitika aktív, megelőző elemei segítsék a gazdasági szerkezet átalakítását, a gazdaság modernizálását, és egyúttal mérsékeljék a védőkorrekciós tevékenység iránti igényt.

A sokrétű kapcsolódásoknak megfelelően a kezelés módjának is sokrétűnek kell lennie. E területen a távlati cél kettős: elkerülni a krónikus munkanélküliséget, az átmeneti munkanélküliség kezelésére pedig egy olyan teljes intézményrendszert fokozatosan, de gyors ütemben kiépíteni, amelynek működése nyomán a bajba jutottak érzékelhetik a társadalmi (állami) segítséget életüknek abban a nehéz időszakában, amikor munka nélkül. vannak. Az ily módon átalakuló, szociálisan gazdagodó foglalkoztatáspolitika azonban csak akkor hangolható egybe a munkanélküliség és a foglalkoztatottság mértékét végső fokon megszabó gazdasági mechanizmussal, ha elősegíti a dolgozók tudásának és képzettségének igazodását a megnövekedett gazdasági követelményekhez. Ellenkező esetben a foglalkoztatási gondokat kezelő szociális intézmények olyan kiegészítő szerepet töltenek be, amelyek nem korlátozzák a munkanélküliség újratermelődését.

A jelenleg kiépítés alatt álló foglalkoztatáspolitikai intézményrendszer — meghosszabbított felmondási idő, elhelyezkedési, átképzési támogatás, újrakezdési kölcsön — is nagy súlyt helyez a meglévő ismeretek kibővítésére, a dolgozók tudásának konvertálhatóvá tételére. Mindemellett elkerülhetetlennek látszik azoknak a szociális gondoknak, főként devianciáknak (alkoholizmus, bűnözés), valamint a szellemi és testi fogyatékosságnak a hatásosabb kezelése, amelyek különös élességgel jelennek meg a foglalkoztatás terén, és a foglalkoztatáspolitika kibővülő eszközrendszerével nem orvosolhatók. Rendezést igényel a munkanélküliség társadalombiztosításon belüli kezelése. Erről jelenleg vita folyik a szakértők között: vannak, aki úgy vélik, hogy az átmenetileg munka nélkül lévők szociális támogatását a társadalombiztosításon kívül kell megoldani. A már működő intézménynek: a foglalkoztatási alapnak a finanszírozását is a költségvetés biztosítja. Ezzel a megoldással szemben felvethető, hogy a társadalombiztosítás alapvető funkciója a társadalmi lét különböző területein felmerülő kockázatokkal szembeni kollektív biztosítás. Az új gazdasági helyzetben megvan annak a reális veszélye, hogy ilyen kockázattá válik a munkahely hosszabb-rövidebb ideig való elvesztése. E megfontolás alapján a munkából kieső időszakra nyújtott különféle tá-

mogatásokat a társadalombiztosítás keretében lenne indokolt működtetni. Külön megfontolást igényel, hogy a már hosszabb ideje munka nélkül levők számára (az ún. krónikus vagy tartós munkanélküliek tartoznak ebbe a körbe) a költségvetés biztosítson támogatást. Ilyen esetekben ugyanis tipikusan a háttérben meghúzódó krónikus szociális problémákról van szó. Mindezt figyelembe véve, a közeljövőben kiépülő teljes körű foglalkoztatáspolitikai intézményrendszer kétrétegű lehet: a támogatások többsége a társadalombiztosításból — annak elvei szerint — kerülne finanszírozásra, egyes tipikusan szociális eredetű problémák enyhítéséhez viszont a költségvetési intézmények nyújtotta támogatás szolgálna forrásul.

A foglalkoztatási gondok viszonylag új keletűek, és ezzel kapcsolatban megkockáztatható az az állítás, hogy a valós gondok szerencsére kisebb mértékűek, mint ahogy az olykor a közvéleményben megjelenik. Az infláció problémájával már hosszabb ideje kényszerülünk együtt élni, és ennek mértéke is — mai nemzetközi mércével mérve — igen magasnak tekinthető. Az infláció a szociálpolitika hatókörébe tartozó ellátások, juttatások és kedvezmények vásárlóértékének koptatásán keresztül fejti ki romboló hatását. Ez nemcsak a pénzbeli ellátásokra vonatkozik, bár ott a legszembetűnőbb, hanem a természetbeni juttatásokra, sőt a szociális tartalmú szolgáltatásokat nyújtó intézmények működési feltételeire is.

A nemzetközi tapasztalatokat figyelembe véve, a szociálpolitika tipikus védekezése az inflációval szemben a különféle ellátások indexálása (hozzáigazítása) a fogyasztói árszínvonal emelkedéséhez. Ez a rendszer nálunk is működik, mégpedig a legszélesebb körűen a nyugdíjak esetében, de más ellátásokat is időnként vagy rendszeresen hozzáigazítanak a fogyasztói árnövekedésekhez. Mivel az elmúlt időszakban az infláció felgyorsult, széles körben fogalmazódik meg az igény a különböző ellátások reálértékének a megőrzésére, az egyes ellátások, juttatások és kedvezmények garanciáinak jogi erősítésére. Ez az igény társadalmi és etikai oldalról szemlélve teljesen jogos, a probléma megítélésekor azonban nem mellőzhetjük a gazdasági összefüggéseket sem. Elég itt arra a közismert tényre utalni, hogy a nyugdíjak vagy a családi pótlékok havi 100 forintos emelése az államháztartás mérlegében évi 2,5—3,0 milliárd forintnyi többletkiadást tesz szükségessé.

Egy másik adat: a Központi Statisztikai Hivatal által közzétett megfelelő létminimumösszeg — 16 százalékos árindexszel megemelve — kb. 3600 forint lenne 1989-ben, miközben a nyugdíjasok, járadékosok mintegy 40 százaléka — egymillió ember — jelenleg 3500 forintnál kisebb, illetve e körüli ellátást kap.

A gazdaságpolitika és a társadalompolitika ebben a kérdésben, tudniillik, hogy milyen széles körben és milyen mértékig őrizzük meg a reálértéket, nagyon nehéz dilemma előtt áll. Ha nem sikerül néhány éven belül reális gazdasági alapokon érzékelhetően mérsékelni az infláció ütemét, akkor elkerülhetetlen lesz a teljes körű garancia érvényesítése az indexálás bevezetésével. Úgy is lehet fogalmazni, hogy ez a kérdés rövidesen a társadalmi béke és közmegegyezés egyik alapfeltételévé válik. Rá kell azonban mutatni, hogy a teljes körű értékmegőrzés bevezetése számottevő többletvásárlóerő kiáramlásával járna. A társadalombiztosítás önálló vállalkozási alapra való helyezése is csak most kerül napirendre, tehát nem rendelkezik az ehhez szükséges forrásokkal. Mindez együtt erőteljes inflációgerjesztő tényezővé válna, méghozzá tartós gerjesztővé, mert — az automatikusan képződő források híján — nem csak egyszeri árnövekedést okozna.

Ez a probléma, ami jelenlegi helyzetünkben az egyik legsúlyosabb feszültségforrás, tehát többoldalú gazdasági, társadalmi és politikai szempontokat egyaránt mérlegelő megközelítést igényel. Olyan komplex programcsomag összeállítására van szükség, amelynek végrehajtása nyomán belátható időtartamon belül elérhető az ellátások vásárlóértékének garantálása — de oly módon, hogy az ne gátolja a stabil forint kialakítására törekvő gazdaságpolitika érvényesülését. E program részei: az indexálás — az értékmegőrzés -- szelektív és differenciált alkalmazása, mégpedig az egyes rétegek és csoportok mindenkori és tényleges szociális helyzete alapján. A maival szemben egy rugalmasabb indexálási rendszer bevezetése. Ez utóbbi alapján az éves jövedelemkiegészítések mértéke nem a tervezett infláció felső határához alkalmazkodna, hanem ennél alacsonyabb szinthez. Ám ha a fogyasztói árnövekedés mértéke egy előre meghatározott nagysághoz képest meghaladná a tervekben szereplő értékeket, akkor meghatározott rétegek körében további ellentételezésekre kerülne sor. Ez az indexálási politika teljesen nyílt lenne: a kormány előre meghirdetné, hogy kik, milyen esetben részesülnek a normatív mértékeken felüli ellentételezésben.

Az ellátások stabil értékmegőrzése megkívánja a társadalombiztosítás új alapokra helyezését, reformját. Ez a folyamat már jövőre elkezdődik. A kialakuló új társadalombiztosítási rendszerben közvetlen összefüggés jön létre az egyes ellátások forrásai és felhasználása között a járulékszámítás matematikai szabályai alapján. Emellett a költségvetéstől önállósodó társadalombiztosítás saját tartalék- és kockázati alapokkal is fog rendelkezni, befektetéseket eszközölhet, amelyek hozamai gyarapítani fogják a társadalombiztosítás forrásait. Végül, de nem utolsósorban, az említett program megvalósulásához elengedhetetlen a szociálpolitika hatókörén kívüli tényezőnek olyan közgazdasági környezetnek és piaci viszonyoknak a kialakulása, amelyben az inflációs nyomás — a hiányok és más egyensúlytalanságok — számottevően mérséklődnek.

A társadalombiztosítás finanszírozási és működési rendszerének korszerűsítésével — amely már a szociálpolitika hosszabb távú fejlesztésének része — lehetővé válik a mainál ésszerűbb munkamegosztás kialakulása a szociálpolitika különböző funkciói és ágazatai között. Ebben a munkamegosztásban egyértelműbbé válhat, hogy mi az, ami alapvetően vagy kizárólagosan állami feladat — pl. a létminimum pénzügyi és jogi garantálása, a minimális ellátások szintjének fenntartása és lehetőség esetén bővítése; mi az, ami a társadalombiztosítás keretében oldódna meg (a nyugdíjrendszer, az egészségügyi ellátási rendszer átfogó korszerűsítése), s milyen alternatív lehetőségeket kell és lehet kínálni az állampolgárok számára szociális biztonságuk erősítése érdekében (önkéntes biztosítási formák, nyugdíjpénztárak, betegsegélyező egyletek).

Mindennek nyomán perspektívában egy többrétegű, a társadalom mindenkori tényleges tagozódásához és szükségleteihez rugalmasabban, jobban alkalmazkodó szociális ellátási és társadalombiztosítási rendszer alakulhat ki, amelyet hatásosan egészítenek ki az állampolgároknak e területen is létrejövő önkéntes társulásai és közösségei.

Kende János

A PÁRTTÖRTÉNETI INTÉZET
TUDOMÁNYOS MUNKATÁRSA

Hetven esztendeje alakult meg a párt

A kommunista párt alapításának évfordulóján hagyományosan a születés körülményeiről, a pártot létrehozó erőkről, a szervezés epizódjairól szokott szó esni az emlékezők szavaiban. Az írások jobbára a Tanácsköztársaság kikiáltásáig ívelnek, s ezzel akaratlanul is a sikerre törekvő, a sikerekre „ítélt" jellegét emelik ki a pártnak. Ha ma idézzük fel a hetven esztendeje történteket, gondjaink közepette is hasznosítható tapasztalatok után kutatunk, a párt útjának kezdeti szakasza, az alapítók útkereső próbálkozása ihlető tanulságait keressük a jelen ellentmondásainak feloldásához.

A Kommunisták Magyarországi Pártja 1918. november 24-i megalakulásakor nem forradalmi utópiák koraszülöttje volt, hanem *időben* született, hogy szervezett keretet biztosítson Magyarországon a polgári demokratikus forradalomban jelenlévő s a szocializmus felé tájékozódó erőknek. Időben lépett a történelem színpadára, hogy segítsen kihasználni a nemzetközi szocializmus érdekében a Közép-Európában kialakult, s a háború vesztes országaiban különösen kiéleződött forradalmi helyzetet, támogatva egyúttal az intervenció és a polgárháború kettős szorításába fogott Szovjet-Oroszországot. Életre hívását az is szükségszerűvé tette, hogy társadalmi és nemzeti alternatívát adjon a polgári demokratikus rendszer jó szándékú, ám a lehetetlen külpolitikai és katonai helyzet miatt s az ellentétes osztályerők nyomása következtében kudarcra kárhoztatott törekvéseivel szemben.

A pártalapítás, ha magát az aktust nézzük, mintegy 40 ember „műve" volt, ám a néhány hónap múlva hatalomra került fiatal párt történelmi teljesítménye önmagában is sokat elárul a pártalapítói tett és a történelmi szükségszerűség viszonyáról. Még pontosabb, teljesebb lesz a kép, ha a párt viharos ifjúkorát közelebbről vizsgáljuk.

A fiatal kommunista párt nem egyszerűen az akkor már fél évszázados szociáldemokrata mozgalmi korszak tagadásaként jött létre. Ez már azért is képtelenség lett volna, mert az alapítók zöme, az itthoniak éppúgy mint a Szovjet-Oroszországból hazatértek évtizedes mozgalmi múltat tudtak maguk mögött az MSZDP-ben, a szakszervezeti mozgalomban. A tagadás az MSZDP reformista politikájának szólt, amely nem volt képes és nem is akarta tudomásul venni a polgári demokratikus keretek fenntartásának lehetetlenségét, nem vonta le a szükséges következtetéseket abból a tényből, hogy a magyar progresszió és az 1918-as forradalom vezető ereje a szervezett munkásság volt. Ez elkerülhetetlenné tette a szakítást, a születő forra-

dalmi párt azonban vállalta a szociáldemokrácia fél évszázados történelmi útjának legjobb tradícióit: a munkáspárt szoros kapcsolatát a szervezett munkásság nagy tömegeivel, az internacionalista hagyományt, amelynek nagy szerepe volt abban, hogy az Oroszországban élő magyar hadifogoly-szocialisták ezreit ismerjék fel: Október az ő ügyük is.

A KMP hangsúlyozottan nem szűk szektaként kívánt megszerveződni, noha tudta, hogy kezdetben a kisebbségi párt sorsára jut. Az előbbi magyarázza 1918 novemberében-decemberében Kun Béla tárgyalásait az MSZDP és a szakszervezetek szinte minden, valamennyire is baloldalinak számító vezetőjével. Bár a pártegység fétise a jelentékeny vezetők legtöbbjét *ekkor* visszatartotta a csatlakozástól, azt mégis sikerült elérnie, hogy a KMP a szakszervezetekben akciószabadságot vívott ki magának, s ezáltal a szakszervezetekben végzett munka a párt tevékenységének egyik legfontosabb területe lett. A KMP ebben az időben egyáltalán nem osztozkodott a fiatal kommunista pártok Lenin által is bírált balos hibáiban, amelyek következtében a szakítás több országban kiterjedt a szakszervezeti mozgalomra is, elszigetelve ezáltal az új pártokat a munkásság legnagyobb osztályszervezeteitől. A kommunisták — a párthoz csatlakozó üzemi bizalmiak és az 1918-as tömegsztrájkok helyi vezetőinek segítségével — jelentékeny szakszervezeti pozíciókat szereztek, s ennek révén arra törekedtek — sikerrel —, hogy a szervezett munkásság szakmailag, politikailag legképzettebb rétegeit nyerjék meg törekvéseiknek. A legnagyobb, legkorszerűbb üzemek: az albertfalvai, az aszódi és mátyásföldi repülőgépgyár, a Ganz villamossági gyár, a Ganz-Fiat autógyár, a csepeli Weiss Manfréd-, a kispesti Liptók-gyár hamarosan a párt szilárd bázisát képezték. Bár a párt természetesen igyekezett a maga oldalára állítani az MSZDP kereteibe nem férő szervezetlen tömegeket, elsősorban a munkanélkülieket, a leszerelt katonákat, döntő jelentősége a továbbiakban mégis annak volt, hogy sikerült megvetnie a lábát a szervezett munkásság elit rétegeiben.

A magyarországi munkásmozgalom történeti sajátossága volt, hogy az első világháborúig viszonylag kicsiny maradt benne az értelmiség aránya. Ezen a nem szerencsés tradíción a fiatal KMP hamarosan túllépett. Szinte kivétel nélkül csatlakoztak a párthoz az 1918 októberében elhunyt Szabó Ervin ifjú értelmiségi tanítványai (ekkor jó részük már tagja volt a forradalmi szocialisták illegális, háborúellenes szervezetének), de a kommunisták közt találjuk a költő-esztéta Balázs Bélát és testvérét, a jeles biológus Bauer Ervint, Fogarasi Bélát, Lukács Györgyöt és Rudas Lászlót.

A KMP-t az utókor régebben meg-megrótta, hogy a kezdeti időszakban nem volt „igazi" bolsevik típusú párt. Noha akkoriban ennek jellemző vonásait még nem foglalták normákba, a kritikában van igazság. Az ifjú forradalmi párt Kun Béla találó jellemzése szerint „agitációs szervezet" volt. Nem is lehetett más, ha ki akarta aknázni a forradalmi helyzet adta lehetőségeket, ha meg akarta hódítani a munkásság, a dolgozók legjelentősebb rétegeit. Ezt a célt minden nehézség dacára — a párt vezetőinek 1919. februári letartóztatása, Kun Béla brutális rendőri bántalmazása, a párt 1919. február végi, március eleji féllegális helyzete ellenére — a március 21-i fordulatot megelőző napokra sikerült elérnie. Joggal állapíthatta meg 1919 novemberében az emigrációban lévő Kunfi Zsigmond egyik emlékező írásában, hogy ekkoriban „a munkásság nagy tömegei név szerint és forma szerint a szociáldemokrata párthoz tartoznak, de gondolkodásukban és érzületükben kommunisták" (Az ember, Wien, 1919. november). Kunfi szavait

igazolják a tények. Március derekán számos megyében átvették a hatalmat a munkástanácsok, megindultak a tárgyalások a Gyűjtőfogházban tartott kommunisták, valamint a baloldali szociáldemokraták, a Budapesti Munkástanács, illetve egyes nagyüzemek bizalmijai között. Az MSZDP-ben erősödött az igény a kommunistákkal való megállapodásra, a munkástanácsokban, pártfórumokon egyre nyíltabban követelték a hatalom átvételét.

Ezekben a napokban vált igazán nyilvánvalóvá, hogy a kommunisták programja nemzeti program is. A párt nemcsak a termelés munkásellenőrzését, a nagybirtokok kártalanítás nélküli kisajátítását hirdette, hanem visszautasította a nemzeti létet fenyegető területrablásokat is. A Kárpát-medencében élő népekével együtt képviselte a magyar nép önrendelkezési jogát, amikor az egymást elkerülhetetlenül megrövidítő polgári „megoldásokkal" szemben az itt élő népek szocialista föderációjáért szállt síkra. Új külpolitikai orientációt kínált az országnak, a szövetséget a világháború győzteseivel dacoló Szovjet-Oroszországgal. Ez a koncepció a válság kiéleződése idején, a polgári demokratikus kormányzatot megrendítő antant-ultimátum (az ún. Vix-jegyzék) átnyújtásának pillanatában a legszélesebb tömegek rokonszenvével találkozott, hisz egyszerre nyújtott távlatot a társadalmi átalakulásra, s az elviselhetetlen nemzeti sérelmek orvoslására. Ez a közhangulat, és a döntés pillanatában a kommunisták javaslatára megvalósult munkásegység tette békéssé a szocialista fordulatot Magyarországon (megakadályozva egyidejűleg a Szovjet-Oroszország elleni, talán legfenyegetőbb intervenciós terv végrehajtását).

A forradalom békés győzelme lehetővé tette, hogy Európa munkássága számára felcsillanjon — Lenin találó kifejezésével — a szocialista átalakuláshoz vezető „emberibb út" reménye. Ugyancsak Lenin hangoztatta 1919. április 3-i beszédében: a magyar forradalom azzal, hogy egészen másképpen született meg, mint a miénk, megmutatja az egész világnak azt, ami Oroszország tekintetében nem volt világos: nevezetesen, hogy a bolsevizmus az új proletárdemokráciával, a munkásdemokráciával függ össze..." Az új demokrácia határozta meg a kommunisták első nemzedékének szándékát a szocialista állam megszervezésében is. Noha a Tanácsköztársaság születése pillanatától fenyegetett helyzetben volt, s áprilistól élethalálharcot vívott, a kommunisták nem akarták az országot „ostromlott várrá" tenni, hanem a munkásság önkormányzatán nyugvó szocialista rendet kívántak teremteni. A tanácsokra, a pártra, a szakszervezetekre támaszkodó szervezett önkormányzat számos jelével találkozunk a gazdaságirányításban, de a hadseregszervezésben is, ahol a szakszervezeteké, a munkásság autonóm osztályszervezeteié volt a döntő szerep, illetve a kulturális élet igazgatásában, amelyet magukra az alkotókra bíztak. Mindebből egyenesen következett, hogy a Tanácsköztársaság vezetői különösen nagy veszélynek tekintették az elidegenedett, bürokratikus szakmai apparátus kialakulását, s vele szemben nemcsak politikai küzdelmet folytattak, hanem — amint erre Kun Béla és Lukács György is utalt 1919. májusi, illetve júliusi megnyilatkozásaiban — az erőszakot is lehetségesnek vélték.

A KMP felfogása nem tudott kiteljesedni, gyakorlattá válni a forradalom rövid élete miatt, ám aligha véletlen — a tanácsállam tragikus utóélete is bizonyítja —, hogy a Tanácsköztársaságnak ezek a kezdeményei, a magyar kommün „mássága" nem tudott szervesen beépülni a sztálini korszak társadalmi-politikai modelljébe. Nem sokkal később azokat a vonásokat minősítették a szocialista rendszer erényének, követendő példának,

amelyeket Lenin még egy kényszerpálya sajátosságainak tekintett. Teljesen érthető, hogy az 1919-es magyar hagyomány egyre kritikusabb közelítést kapott a 30-as évek Szovjetuniójában, amit csak fokozott a tanácsállam szovjet emigrációban élő vezetőinek tragikus sorsa. A „másság", az „eltérés" immár az ellenséges szándékok bizonyságául szolgált.

Ezt a szemléletet örökölte a felszabadult Magyarország történetírása is. Bár idővel a „bűnök" hibákká szelídültek, sokáig érvényes volt az első kommunista nemzedék egyoldalú, túlzó kritikai szemlélete. Inkább azt vizsgáltuk, *miben* különbözött felfogásuk a szovjet gyakorlattól, mintsem arra kerestünk volna választ, hogy *miért*. Így kapott s-kap olykor ma is „rossz osztályzatot" ez a kommunista nemzedék. Sokáig elhomályosult, háttérbe szorult, hogy a KMP alapítói számára az eszmei alapot, a politikai kiindulópontot az Áprilisi tézisek, az Állam és forradalom jelentették, ezt próbálták „átültetni" a gyakorlatba. Ha valamivel össze lehetett tehát vetni a magyar tanácsállam politikáját, akkor az nem a leninistának „átértelmezett" későbbi szovjet-orosz gyakorlat volt, hanem az Állam és forradalom elképzelése a „kommün-államról". A korra, a mű elterjedtségére és népszerűségére nemcsak az a jellemző, hogy a forradalom idején az elsők között fordították magyarra, hanem az is, hogy a 14 éves József Attila 1919-es felvételén ezt a könyvet szorongatja a hóna alatt.

Mai viszonyaink között is tanulságokat hordoz, hogy a párt alapítóinak a kor kérdéseire adott válaszai, kísérleteik a leninizmus, az orosz tapasztalatok magyar adaptálására és alkalmazására olyan sajátos, autonóm szocialista fejlődés irányába mutattak, amelyek egy valódi munkásdemokrácia megvalósításának ígéretét fejezték ki politikai cselekedeteikben. Erről olykor megfeledkezünk. Jellemző, hogy a Tanácsköztársaság államának önkormányzati elemét még az első magyar proletárállam megítélésében fordulatot hozó 1956—57-es változások után is csak évtizedekkel később vettük észre. Azért is fontos ezt hangsúlyozni, mert létezik a történelmi kritikának olyan áramlata is, amely — kimondva-kimondatlanul, az objektivitásra hivatkozva vagy irányzatosan — a szocialista értékeket általában tagadja, kiterjesztve a sztálini gyakorlat bírálatát a szocializmus egész történetére. Amikor az értékek átalakulásának, devalválódásának korát éljük, bátran hivatkozhatunk a pártunkat alapító első nemzedék történelmi teljesítményére, amely egyszerre volt nemzeti érték és nemzetközi jelentőségű tett. Valóságos súlyát néha objektívebben jelzi az ellenforradalmi Magyarország huszonöt éves rettegése a tanácshatalomtól, mint némely mai értékelés.

Amikor napjainkban keressük a nagyobb demokráciához vezető utakat, minden bizonnyal sokat tanulhatunk az emberiség történelmének polgári demokratikus értékeiből, de korántsem csak azokból. Felidézhetjük, fel kell idéznünk 1919 közvetlen demokráciájának, önkormányzati gyakorlatának tradícióit, történelmi tapasztalatait is, amelyek — ha voltak is naiv, a forradalmi messianizmustól áthatott vonásaik — tanulságosak lehetnek a jelen problémáiban való eligazodásnál.

A tagkönyvcsere tapasztalatairól

TÁJÉKOZTATÓ A KÖZPONTI BIZOTTSÁG
1988. SZEPTEMBER 27-I ÜLÉSÉN

I.

A párt életének jelentős eseménye volt a tagsági könyvek cseréje, amelyet a Központi Bizottság 1987. június 23-i határozata és a párt szervezeteihez, tagjaihoz írott levele indított el. A határozat célul tűzte, ki hogy a tagkönyvcsere, a párttagokkal folytatott eszmecsere segítse a XIII. kongresszus határozatainak végrehajtását, és mozgósítson az időszerű feladatok, mindenekelőtt a gazdasági, társadalmi kibontakozási program megvalósítására. A Központi Bizottság felkérte a párttagokat, hogy mondják el véleményüket a politika országos és helyi kérdéseiről, tegyenek javaslatot a párt vezető szerepének, egységének erősítésével, a párton belüli demokratikus viszonyok fejlesztésével, a pártélet korszerűsítésével kapcsolatban.

A tagkönyvcserével összefüggő feladatokat a pártszervek, az alapszervezetek, az egyéni beszélgetést végző csoportok és az apparátus szervezetten, fegyelmezetten hajtotta végre.

Az alapszervezeti vezetőségek és a párttagok közötti beszélgetésekre 1987 októberétől 1988 február végéig került sor. A beszélgetések tartalmára, hangvételére egyaránt hatott a Központi Bizottság gazdasági-társadalmi kibontakozási programjának és a Minisztertanács munkaprogramjának meghirdetése, valamint a romló közhangulat, amely elsősorban a pártot tette felelőssé a kialakult helyzetért.

A beszélgetésekre az őszinte, nyílt, igen kritikus hangvétel volt a jellemző. Több helyen aggódó, várakozó, néhol türelmetlen és feszült volt a légkör. Elhangzottak szélsőséges, esetenként demagóg vélemények is. A beszélgetést folytató tisztségviselők gyakran maguk is azonosultak ezekkel. Előtérbe került a területi és az országos vezetés bírálata, és emiatt háttérbe szorult a politikai kiállás, a tagsági viszonnyal járó kötelezettségek teljesítésének minősítése.

A párttagok döntő többsége átérezte az ország nehéz helyzetét, a társadalmi-gazdasági feszültségeket, kifejezte készségét és tenni akarását a párt tevékenységének megújításában, a stabilizációs és kibontakozási program megvalósításában. Hiányolták a program megvalósításának biztosítékait. Hangsúlyozták elégedetlenségüket a másfél évtizede romló gazdasági helyzet miatt. Szükségesnek tartották egy reális program megfogalmazását a gazdasági problémák megoldására, az életkörülmények javítására, a társadalom egészét érintő reformfolyamat kibontakozására és a párt megújulására. Igényelték a felelősség megállapítását és a vezetői cseréket, az irányító szinteken szükséges személyi feltételek megteremtését.

A kommunisták többsége aggodalmát fejezte ki a párt vezető szerepének, tekintélyének csökkenése miatt. Úgy vélték, hogy a párt nem a társadalmi, politikai folyamatok élén halad, kezéből kicsúszott a kezdeményezés, és a problémákkal való reális szembenézés helyett gyakran a halogatást választja. Olyan spontán folyamatokat láttak kibontakozni, amelyeket a párt nem képes befolyásolni. Sok kritikai észrevétel hangzott el ideológiai életünk gyengeségeiről, a társadalmunkban fellelhető immorális jelenségekről, az értékvesztés problémáiról.

A beszélgetések fontos változások erjesztőinek bizonyultak. Ezek során erősödött meg az az igény, hogy a politika és a pártmunka fő kérdéseit országos pártfórum vitassa meg, mely elvezetett az országos pártértekezlet összehívásához. A pártértekezlet igazolta a tagsággal folytatott egyéni beszélgetéseken, illetve az ideológiai kérdésekről és a párt vezető szerepéről, a politikai intézményrendszer korszerűsítéséről folytatott viták során felvetett kritikai észrevételeket, javaslatokat, kezdeményezéseket.

A tagkönyvcsere jelentős politikai értéke, hogy a tagság túlnyomó többsége a bonyolultabb és nehezebb társadalmi, gazdasági és politikai viszonyok között is a párthoz való tartozás mellett foglalt állást. Ugyanakkor az 1976-os tagkönyvcseréhez képest lényeges változás, hogy a mostani politikai akció a létszám jelentősebb csökkenésével járt együtt, mivel a pártból önként vagy a vezetőség kezdeményezésére távozók helyére viszonylag kevés új tag lépett. Ebben az időszakban a párt taglétszáma (az elhaltakka. együtt) 62 036 személlyel (7,1%-kal) csökkent, míg 1976-ban mindössze 381 (0,05%) volt a tényleges csökkenés.

A tagkönyvcsere időszakában elsősorban azok kerültek ki a pártból, akik a kialakult helyzetben elbizonytalanodtak, nem tudták vagy nem akarták vállalni a követelményeket, illetve a politikai közösséget a párttal. Az egyéni beszélgetések során több mint 46 ezer személlyel kapcsolatban vetődött fel a kikerülés (kilépés, törlés, kizárás) kérdése. Többségük (88,3%) saját maga kezdeményezte a kilépését. A beszélgetések befejezése után tovább folytatódtak a kilépések, amelyek a pártértekezlet időszakában lelassultak.

A tagkönyvcsere időszakában a kikerülők száma (az elhaltakkal együtt) meghaladta a 73 ezret, ami a párttagság 8,3%-a. Az előző tagkönyvcserénél 20 760 személy, a párttagság 2,7%-a került ki. A most kikerültek 48%-a munkás és paraszt. Csaknem egyötödük 1980 után, 19%-uk 1957 előtt lett a párt tagja, 28,8%-uk nyugdíjas. A kilépők több mint 10%-a politikai okokkal indokolta elhatározását, és mintegy harmada betegségre, családi okokra hivatkozott. A kilépőkkel kapcsolatban érvényesül az az elv, hogy az önként vállalt tagsági viszony megszüntetése semmilyen hátránnyal nem járhat. Ehhez a jövőben is ragaszkodni kell.

A tagkönyvcsere, a tavaszi pártviták és az országos pártértekezlet nyomán a tagság magabiztosabbá vált. A pártértekezlet döntéseiből érezte, hogy részese a politika alakításának, szavának súlya van, hogy a párt életének, munkájának megújítása, egységének megerősítése csak a tagság kezdeményező, felelős részvételével valósulhat meg. Az országos értekezleten megerősítést nyert: a pártszervek és pártszervezetek kötelesek biztosítani, hogy a párttagok kérdéseikre választ kapjanak, a szükséges intézkedések megtörténjenek, hasznos javaslataik, kezdeményezéseik folyamatosan beépüljenek a párt tevékenységébe.

A tagkönyvcsere a befejezéséhez közeledik, az új tagsági könyvek kitöltése folyamatban van. Átadásukra a Kommunisták Magyarországi Pártja megalakulásának 70. évfordulójára rendezendő taggyűléseken kerül sor.

II.

Az elmúlt időszakban a párt taglétszámának alakulását a kikerülések növekedése mellett a tagfelvételek nagymérvű csökkenése is befolyásolta. 1957 óta először a taglétszám jelentősen csökkent. 1988. június 30-án a párt taglétszáma 816 622 volt. Ez a felnőtt lakosság 10,3%-a, az aktív keresők 13,5%-a.

A taglétszám 1957 és 1971 között évente 4—5%-kal növekedett. Ez az ütem 1972 után a felvétel korlátozására hozott intézkedések következtében csökkent, majd 1980-tól tovább mérséklődött. 1987-ben fordulat következett be: a növekedést csökkenés váltotta fel. Ez a tendencia 1988. első fél évében tovább fokozódott, az előző év azonos időszakához képest több mint 50%-kal csökkent a tagfelvételek száma. Mindehhez hozzájárultak és ma is hatnak a társadalmi, gazdasági nehézségek, a párt iránti bizalom csökkenése és a társadalomban zajló viták. Nőttek a párt szervezeti életével kapcsolatos feladatok is, és a pártbizottságok, az alapszervezetek nem fordítottak kellő figyelmet a pártépítő munkára. Tapasztalható az is, hogy a tagfelvételre figyelembe vettek közül többen visszaléptek, illetve „kivárnak", kérik felvételük elhalasztását.

Az elmúlt években a tagfelvételre jellemző, hogy emelkedett a nők, a szellemi foglalkozásúak és kismértékben a tanuló fiatalok, csökkent a munkásosztályhoz, a szövetkezeti parasztsághoz tartozók és a 30 éven aluli fiatalok aránya. A párttagok 32,1%-a nő. Foglalkozásuk szerint 40,2%-a a munkásosztályhoz, 7,2%-a a szövetkezeti parasztsághoz, 44,7%-a a szellemi dolgozókhoz, 7,9%-uk az egyéb kategóriába tartozik. A párttagok 7,5%-a 30 éven aluli, 18,7%-uk nyugdíjas. A párttagság átlagéletkora 46,6 év, 1980-hoz képest 1,1 évvel növekedett.

A párt szervezettsége kedvezőtlenül alacsony a fiatalok körében. Az aktív keresők között elfoglalt arányukhoz képest viszonylag magas az alkalmazottak szervezettsége, ugyanakkor alacsony a munkásoké és egyes értelmiségi — orvos, tudós, művész — foglalkozásúaké.

A Központi Bizottság határozata:

1. Elfogadja a tagkönyvcsere tapasztalatairól adott tájékoztatót. A tagsági könyvek átadásával végrehajtottnak tekinti az 1987. június 23-i határozatát.

2. Megállapítja, hogy a pártszervek és pártszervezetek a tagkönyvcserét a célkitűzéseknek megfelelően, szervezetten, rendben hajtották végre. Az egyéni beszélgetések során tett észrevételek és javaslatok jelentős hatást gyakoroltak a pártértekezlet vitájára és döntéseire, továbbra is hasznosítandók, jól segíthetik a területi és a helyi feladatok körültekintő meghatározását. Fontos, hogy a párttagságnak a tagkönyvcsere során tanúsított aktivitását, kezdeményezőkészségét fenntartsuk, és a párt tevékenységének megújításában hasznosítsuk.

3. Felhívja a pártszervek és pártszervezetek figyelmét a párttaggá nevelés, a tagfelvételi munka fontosságára. Arra, hogy minden alkalmas személy, aki támogatja politikánkat, részt vállal a párt tevékenységének megújításából, tagja lehessen a pártnak. Kiemelt figyelmet fordítsanak a fiatalok, a munkásosztályhoz tartozók és az alkotó értelmiségiek megnyerésére

Teljesítmény és bér

KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS

A gazdasági teljesítmények fokozásának kényszere miatt is egyre nagyobb napjainkban a politikai jelentősége, hogy a bérpolitikát és bérezési gyakorlatot a kor követelményeihez igazítsuk. Kerekasztal-beszélgetésünk arra a kérdésre keresett választ, hogyan segíthetné erőteljesebben bérrendszerünk a teljesítmények növekedését és a kibontakozást.

A beszélgetés résztvevői voltak: DÉRCZY FERENC, a Vegyiműveket Építő és Szerelő Vállalat vezérigazgatója; FODOR LÁSZLÓ, a Magyar Gazdasági Kamara főtitkárhelyettese; HÁMORI ANTAL, a SZOT közgazdasági és életszínvonal-politikai osztályának osztályvezető-helyettese; HÉTHY LAJOS, a Munkaügyi Kutatóintézet igazgatója; PONGRÁCZ LÁSZLÓ, az Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal főosztályvezetője; SOÓS LÁSZLÓ, a Ganz-Danubius gazdasági vezérigazgató-helyettese; TÓTH LÁSZLÓ, a Központi Bizottság gazdaságpolitikai osztályának munkatársa. A beszélgetést LAKOS SÁNDOR, a Pártélet főszerkesztője vezette.

„Társadalmi-gazdasági életünknek szinte nincs még egy eleme — kezdte a beszélgetést **Lakos Sándor** —, amelyről annyi vita folyt volna, mint a bérezés-ösztönzés-teljesítmény összefüggésrendszeréről. Sokat próbálkoztunk, sokat kísérletezünk, voltak részsikereink és látszateredményeink. Mégis el kell ismernünk, hogy — nemcsak hazánkban, hanem a szocialista gazdaságok összességében — nem tudtunk megbirkózni ezzel a problémával, csak görgettük magunk előtt, rossz kompromisszumokba bocsátkoztunk, de az alapkérdés — a teljesítményelv érvényesülve megoldatlan maradt. A következményt mindannyian érzékeljük: a gazdaság alacsony teljesítőképességét, a növekedés lelassulását, az életszínvonal csökkenését. Nem tagadható, hogy ebben a bérezés és az ösztönzés gyakorlatán túl számos más tényező is szerepet játszott: a versenyképesség romlása, az elégtelen fejlesztés, strukturális problémák, a termelőfolyamatokban lévő szervezetlenség stb. De az sem tagadható, hogy a helyzet megváltoztatását célzó reformfolyamatok egyik legfőbb gátja, a gazdaság egyik legmakacsabbul konzervatív eleme: a bérpolitika és a bérmechanizmus meglévő struktúrája.

A jelenlegi gyakorlattal mindenki elégedetlen: a dolgozók, a vállalati vezetők és a gazdasági irányítás is. Helyzetünkből adódó kényszer tehát, hogy

korábbi nézeteink és gyakorlatunk görcseitől megszabadulva megpróbáljuk elemezni, feltárni és újragondolni a kérdést: miért nem segíti a bérpolitika és a bérezési gyakorlat a társadalmi teljesítmények növelését."

Bűvös körben mozgunk?

„Mindenekelőtt szeretnék egy leegyszerűsíthető szemlélettel szembehelyezkedni — vette át a szót **Tóth László.** — Ez minden bajunk fő okát a meglévő kötöttségekben látja, és afféle csodaszerként a megoldást is attól reméli, hogy ezeket a kötöttségeket egyszerűen feloldjuk. Kötöttségektől mentes bérmechanizmus sehol a világon nem működik. Valami mindig megköti a gazdálkodók kezét: ez lehet a saját jövedelmezőségük határa, tehát a piac, lehet társadalmi megállapodások rendszere, vagy ezek kombinációja, lehet a forgalomban lévő pénz mennyiségének és áramlásának szabályozása, végül lehet adminisztratív eszközökkel történő állami beavatkozás. Az elmúlt évtizedekben, de még ma is ezt az utóbbi módszert alkalmazzuk, ami természeténél fogva bürokratikus, nem igazodik megfelelően a gazdaságosság követelményeihez és a gazdálkodók valós teljesítőképességéhez, következésképpen visszafogja a teljesítményeket is. De bármennyire vonzó lenne, mégse dönthetünk mindenfajta kötöttségszabályozás megszüntetéséről, csakis arról, hogy a meglévő kötöttségeket miként cserélhetnénk fel más, a gazdasági racionalitást és a társadalom igazságérzetét jobban szolgáló szabályozással. Ugyanis mindenfajta bérpolitika és bérezési gyakorlat csakis a gazdaság egyensúlyi követelményeinek alávetetten működhet. Mind ez ideig nem tudtuk megoldani ezt a »bűvészmutatványt«, amely egyidejűleg biztosítja a gazdasági rugalmasságot és az egyensúlyt."

„A modern gazdaságokban a kormányzat, a politika arra törekszik — kapcsolódott a vitába **Fodor László,** —, hogy ezt az egyesúlyt minél magasabb szinten valósítsa meg: elsősorban ez biztosítja számára a hatalomban maradásához szükséges társadalmi stabilitást. Ezzel szemben a gazdálkodók a profit maximalizálására törekedvén — a munkavállalók bérnövelési szándékaival szemben — igyekeznek leszorítani vagy legalábbis féken tartani a béreket. Az ellenérdekeltségnek ezt a bonyolult rendszerét végső fokon a piac szabályozza, s az állami beavatkozás többnyire a piaci működészavarok elhárítására és a gazdasági működés élénkítésére irányul.

Mi viszont valahogy elforgattuk a gazdaság tengelyét: olyan szabályozási rendszert sikerült kialakítanunk, amely a gazdálkodókat — ezen belül a vállalati vezetőket és a munkavállalókat egyaránt — egy költségelem: a bér maximalizálásában teszi érdekeltté. Ennek az abszurd szabályozásnak a másik pólusát képviselő állam arra a szerepre kényszerült, hogy a vállalatok bérnövelési rohamait — az egyensúly felborulásának meg-megújuló veszélye miatt — adminisztratív eszközökkel visszafogja. Szerepcsere történt a kormányzat és a vállalati szféra között. S hogy ez teljes legyen, olyan fékeket építettünk a bérrendszerbe, mint a vásárlóerő szabályozása, és olyan tipikusan kormányzati feladatokat raktunk a vállalatok nyakába, mint a szociálpolitika és a teljes foglalkoztatás. Ennek következtében viszont a vállalatok nem tudnak ésszerű foglalkoztatáspolitikát, ösztönző bérpolitikát és racionális költséggazdálkodást folytatni."

„Ezek a jelenségek — fűzte hozzá **Tóth László** — a magántulajdon kisajátításának módjából és az állam tulajdonosi szerepének dominanciájából

erednek. A tulajdon határozta meg az elsajátítás mikéntjét is. Az állam, mint tulajdonos jgosultnak tekinthette magát arra, hogy kezdetben közvetlenül, majd közvetett módon azt is meghatározza, miként osszák el a béreket."

„Vitatnám, hogy célszerű-e a közösség tulajdonosi jogainak gyakorlását összemosni az állam irányító funkcióival — vetette közbe **Lakos Sándor.** — Ez a kérdés egy másik, szintén évtizedes vita medrébe vezet, amely a tulajdonosról folyik, mégis szerencsének tartom, hogy itt szóba került, mert azt mutatja, hogy a jelenségek mélyén hogyan függnek össze a dolgok."

„Az elmélet abból a feltételezésből indult ki — jegyezte meg **Héthy Lajos** —, hogy az állam, a tulajdonos össztársadalmi érdeket képvisel, miközben naponta szembekerülünk ennek ellentmondó tényekkel: azzal, hogy az állami döntésekben szűk és elkülönült állami-igazgatási érdekek, rövid távú szempontok jelennek meg, ellenőrizhetetlen személyek vagy csoportok befolyása érvényesül, amihez nem párosul kellő súllyal a döntésekhez tartozó felelősség. Tehát a bérezéssel kapcsolatos jelenlegi döntési mechanizmus valójában nem az össztársadalmi érdekhez igazodik. Ennek a mechanizmusnak akkor is meg kell változnia, ha az állam tulajdonosi funkcióit esetleg érintetlenül hagyjuk."

„Mindenekelőtt ki kellene mondanunk — vette át a szót **Pongrácz László** —, hogy a bér a legfőbb ösztönzőerő. Ha ugyanis ezt elfogadjuk, egyúttal tagadjuk, hogy a bérpolitikát két egymásnak ellentmondó feladatra próbáljuk felhasználni, ami egyidejűleg lehetetlen: ösztönzésre és szabályozásra. Igaz, hogy valamiféle eszközzel biztosítanunk kell a kiáramló bérek és a vásárlóerő egyensulyát a gazdaságban, de ha a bérpolitikára hárítjuk ezt a feladatot, óhatatlanul az ösztönző funkció szorul háttérbe."

„Egyetértek azzal — jelentette ki **Hámori Antal** —, hogy a bérpolitikát meg kell szabadítani a szabályozás terheitől. A bér funkciót azonban nem szabad csak az ösztönzésre leegyszerűsíteni. A másik ezzel teljesen egyenrangú funkció: az elosztás.

Mai bérrendszerünk — legalábbis alapelveit tekintve — még az ötvenes évek tervgazdasági modelljének maradványa. Ez a centralizált tervezési modszer a nemzeti jövedelem elosztása során maradványnak tekintette a béreket. Az utolsó tétel volt a különféle előirányzatok között: az egyéb tervcélok, például a beruházások, a gazdasági növekedés meghatározása után szabták meg, mennyi bér áramolhat ki, s ennek megfelelően alakítottak ki valamilyen szabályozót a bérkiáramlás féken tartására.

Amig a szakszervezet a munkaversenyt, a teljesítményösztönzést állította figyelmének középpontjába, nem volt egy érdekvédelmi ellenpólus a szocialista társadalomban, amely kikényszeríthette volna az ésszerű és igazságos elosztást. Igy hiányzott az az erő, amely az egyes szakmák, foglalkozási csoportok, képzettségi szintek között meghatározhatta volna az elosztási arányokat. Önkényesen alakították ki őket, nem feleltek meg a társadalom igazságérzetének, nem honorálták a teljesítményeket, egyre inkább egy egyenlősítő irányvonal áldozatául estek. Eljutottak oda, hogy az e kérdésekbe való társadalmi beleszólás hiánya miatt mindenki elégedetlen. A kialakult béraránvokat másokhoz hasonlítva mindenki alacsonynak, igazságtalannak tekinti."

„Ne fogadjuk el bizonyitottnak azt az állítást — vetette közbe **Pongrácz László** —, mely szerint a bér mindig a maradványelv alapján alakult ki. Ha például 1973-ban, az első nagy olajárrobbanás idején, amikor igen súlyos árveszteség érte a magyar gazdaságot, ennek megfelelően cselekedtünk volna, igen jelentős reálbércsökkenés lett volna a következménye. Nem

ezt tettük. Bár tudtuk, hogy a belföldi felhasználást mérsékelni kell, mégis azt mondtuk: őrizzük meg az elért életszínvonalat, sőt azokban az években még növeltük is."

„A korábbi évtizedekben — hangsúlyozta **Lakos Sándor** —, a párt a legfontosabb társadalmi-gazdasági célok közé emelte az életszínvonal folyamatos növelését. Az olajárrobbanás után éppen azzal követtük el a legsúlyosabb hibát, hogy ezt a politikát akkor is folytatni akartuk, amikor már hiányoztak a gazdasági feltételei, pontosabban: olyan gazdasági növekedéssel próbáltunk forrásokat teremteni az életszínvonal változatlan fenntartásához és emeléséhez, amely szükségszerűen vezetett a gazdasági egyensúly megromlásához és az eladósodáshoz."

„A hetvenes évek bérpolitikájában valóban mellőztük az egyensúlyi szempontokat — szólt **Héthy Lajos** —, most viszont kizárólag ennek az egyetlen tényezőnek rendeljük alá. Ez viszont kevéssé felel meg a racionális vállalati gazdálkodás követelményeinek és egyáltalán nem fogadható el a munkavállalók számára. Pillanatnyilag úgy tűnik, hogy a kormányzat semmiféle alternatívát nem talál, hogy a gazdasági egyensúly és a szerkezetátalakítás terheit ne csak a vállalatok és a lakosság vállára rakja. Amíg ez így lesz, aligha lehet a béreknek akár ösztönző, akár elosztó funkciójáról beszélni."

„Amikor lefektették a mai bérezési rendszer alapelveit — vette át a szót **Dérczy Ferenc** —, azt mondták: ingyenes lesz az oktatás, az egészségügyi ellátás, kedvezményes a lakás, a szolgáltatás, és szinte jelképes a kulturális javakhoz való hozzáférés költsége. Most viszont azt látjuk, hogy az állami költségvetés egyre gyorsabb ütemben vonul ki ezeknek a területeknek a finanszírozásából. A mai bérrendszer az alapfunkciójának nem felel meg: annak, hogy a munkaerő újratermelését magasabb fokon biztosítsa."

„Valóban végbementek arányeltolódások — vitatkozott **Pongrácz László** —, de várhatóan a jövőben sem a bérek alkotják a munkaerő reprodukálásának, így például az oktatás, az egészségügyi ellátás, a lakáshoz jutás stb. kizárólagos forrását."

„Megfigyelhető viszont — emelte ki **Fodor László** —, hogy a munkavállalók összjövedelmén belül a főmunkaidőből származó munkabér aránya állandóan csökken. Napjainkban már az összes jövedelmek felét sem éri el. Életnívójuk megtartása érdekében egyre többen kényszerülnek különmunkát vállalni. Amilyen mértékben csökken a munkavállalók keresetén belül a munkabér aránya és jelentősége, úgy fokozódik a főmunkaidőn belül a teljesítmény-visszatartás."

„Ha viszont a vállalat nem tud plusz pénzt adni — tette hozzá **Soós László** —, mert a bérszabályozás kötöttségei ezt nem teszik lehetővé, gyakran azzal »jutalmazza« a munkatársait, hogy eltűri az alacsony teljesítményt.

Hová vezet ez? Oda, hogy nincs minőség, nincs technológiai fegyelem, nincs munkafegyelem, kis hatalmi csoportok tartják kezükben a vállalatok ügyeit — minden szándék és szempont érvényesíthető, csak éppen a gazdasági racionalitás szempontjai nem. Az értékrend is megváltozott. Ma így hangzik a jelszó: minél kevesebb teljesítményért minél nagyobb bért!"

„Nem tudom, kellő körültekintéssel vizsgáljuk-e — vette át ismét a szót **Héthy Lajos** —, hogy a mostani szigorú bérszabályozási gyakorlat menynyire objektív szükségszerűség, avagy mennyire vezethető vissza gondolkodásbeli korlátainkra. A kormányzati politika, amely a nadrágszíj megszorításával reméli elérni a stabilizálást, később pedig a kibontakozást, számol-e azzal, hogy a romló reálbér nemcsak következménye lehet az alacsony

gazdasági teljesítményeknek, hanem előidézője is. Igaz, az emberek egy része még most is hajtja magát, teljesítménytöbblettel próbálja kivédeni az életszínvonal romlását, De egyre növekszik azoknak a száma, akik főmunkaidejükben teljesítmény-visszafogással reagálnak a csökkenő reálbérre, s energiájukat a „második gazdaságba" fektetik.

„Valóban — foglalta össze a vitának ezt a részét **Lakos Sándor** — teljes joggal hangoztatjuk, hogy csak azt lehet elosztani, amit megtermeltünk, hogy teljesítmény nélkül nem növelhetjük a béreket. Ez kőkemény igazság, de ha csak ennek rögzítésére törekszünk, ez egyben egyoldalú igazsággá is válik: a bér és teljesítmény összefüggéséből csak az egyik elemet ragadja ki. Nyilvánvalóan az is igaz, hogy a hosszan tartó stagnálás, az anyagi felemelkedés prespektívájának hiánya maga is fékezi a társadalom teljesítőképességének növekedését. Úgy tűnik, egy bűvös körben mozgunk: a romló gazdasági helyzet körülményei között nincs lehetőségünk a reálbérek növelésére, a csökkenő teljesítmény viszont belerántha bennünket egy lefelé mozgó spirál örvényébe. Valahogy kiutat kell találnunk ebből a bűvös körből, meg kell találnunk az eszközöket, hogy megfordíthassuk a spirál mozgását, hogy fokozzuk a társadalmi teljesítményeket."

A teljesítmény tartalma és haszna

„Eddig a bérek oldaláról vizsgáltuk a teljesítményeket — folytatta **Lakos Sándor** —, most fordítsuk meg a dolgot, és vizsgáljuk a teljesítmények oldaláról a béreket.

Egy alkalommal egy német mérnökkel beszélgettem, akinek az NSZK-ban kisvállalata van, és Magyarországon töltötte a szabadságát. Nem tűnik fel — kérdezte —, hogy önök lépten-nyomon, jelszavakban, plakátokon hirdetik a munka szerinti elosztás elvét, és egy lépést sem tesznek érte? Nálunk nem talál egyetlen plakátot sem, ellenben megvalósítjuk. Ha én felveszek egy kezdő mérnököt meghatározott fizetéssel, és azt látom, hogy produkál, egy év múlva megduplázom a fizetését. Önök felvesznek egy fiatalt négyezer forinttal, és ha nagyon igyekszik, adnak neki kétszáz forint fizetésemelést. A saját elveiket nem valósítják meg, és nem veszik észre, hogy a fejlettebb országok éppen ebben »verik« a szocialista országokat.

Folytassuk talán beszélgetésünket annak vizsgálatával, hogy miért csak szavakban valósítjuk meg a munka szerinti elosztást, miért nem tudjuk megfelelően minősíteni és honorálni a teljesítményeket."

„Nálunk mindig is sok volt a bizonytalanság akörül — vette át szót **Tóth László** —, hogy mit is fogadhatunk el valóságos teljesítménynek. Napjainkban még több a kétség, a zavar. Régebben azt mondtuk: »Termelj többet, jobban élsz!«. Most viszont kénytelenek vagyunk azt mondani: ilyen elavult termelési szerkezet mellett nem lehet növekedési többlet — erre csak ráfizetnénk. Valójában nem a munka mennyiségével vannak problémák ebben az országban, hanem azzal, hogy ez a munka miként hasznosul. De ez is csak általánosságban igaz. Ágazati szinten, a vállalatok között, egyes üzemrészek között, de még két egymás melletti gépen dolgozó munkás között is lehet különbség. Lehet, hogy az egyiknek azt kell mondanunk: termelj többet, a másiknak: termelj kevesebbet. Szívem szerint azt mondanám, dolgozz értelmesebben, dolgozz gazdaságosabban! Ezt ott is jól értelmezhetik, ahol éppen a szinten tartás vagy a leépítés a kívánatos. Legtöbb esetben éppen

azért kell csökkenteni a gazdaságtalan termelést, mert a többleteredmény csak ilyen módon érhető el. A teljesítmények fokozása, például az élőmunka hatékonyságának fokozása a keépítések körülményei között is lehetséges, sőt elengedhetetlen. Ma tehát egy igen szelektív teljesítményigény nyilvánul meg a gazdaságban. Ezzel szemben áll viszont egy monolitikus, minden szelektivitást mellőző bérszabályozás."

„Kevés olyan ország van a világon — fűzte hozzá **Héthy Lajos** —, ahol annyit dolgoznának az emberek, mint hazánkban. Nem ritka a napi 12—14 órás, a heti 50—60—70 órás munka. A főmunkaidőn kívüli teljesítményt az emberek szívesen bevinnék a főmunkaidőbe, mert ki akarna 12—14 órát dolgozni, ha 8 órában megkereshetné ugyanazt a pénzt, de azt ma nem lehet kifizetni. Ez tehát összefügg a bérrendszerrel, de tegyük hozzá, nemcsak a bérrendszeren múlik: ehhez az is szükséges, hogy az egyéni teljesítménytöbbletből valóságos társadalmi többleteredmény szülessen. Ez a követelmény messze túlmutat a bérmechanizmuson."

„Ha példákat keresünk a magas teljesítményekre — vélekedett **Pongrácz László** —, többnyire a tőkés vállalatokkal hozakodunk elő, ott ugyanis kimutatható módon magasabbak a teljesítmények. Igen, de ott meg is fizetik — mondják. Igaz, valóban megfizetik. De ott is előfordul, hogy a tőkés nem tud bért emelni. Nem azért, mert valamilyen állami előírás megtiltja neki: egyszerűen azért, mert nem tudja az áraiban továbbhárítani a költségnövekedést. A piac nem fogadja el. Mégis megtörténik az a »csoda«, hogy változatlan bérek mellett is tudnak követelményeket támasztani, és nem csökkennek a teljesítmények. Nem fogadom el tehát azt a nézetet, hogy nálunk azért alacsonyabbak a teljesítmények, mert bizonyos években a bérnövelés lehetősége korlátozott volt, inkább azért, mert ezeket a korlátokat nem gazdasági tényezők alakították ki.

Természetesen egyetértek azzal, hogy növekvő reálbérek mellett jobban lehet ösztönözni. De az elmúlt időszak példái sajnos azt mutatják, hogy amikor a reálbér nőtt, akkor se növekedett a társadalmi összteljesítmény. Ma tehát nem szabad abban a hitben ringatni magunkat, hogy ha megszüntetjük a bérszabályozást, attól a teljesítményelv máris érvényre jut. A fékek feloldása nem jelenti a motor beindulását. A piacra mint kényszerítő erőre is szükség van ahhoz, hogy a bérek körüli korlátok felszabadításával egyidejűleg a teljesítményelv is teret nyerjen, általánossá váljék."

A bér szerepe a teljesítmények alakulásában alapvető. De sem a béreknek a személyes teljesítményre, sem a személyes teljesítménynek a társadalmi teljesítményre nincs olyan szoros és közvetlen hatása, mint azt korábban feltételeztük — állapította meg **Héthy Lajos**. — Az egyes munkakörökön belül valamelyest tükrözhetik a bérek a teljesítménykülönbségeket, de ez a technikai fejlődés, a szervezettség magasabb fokán sokszor kifejezetten káros, mert ha a teljesítmények nem kiegyenlítettek, ez dezorganizálja a termelés folyamatát. Ezért nem az egyes munkakörökön belül, sokkal inkább az egyes munkakörök között kell differenciálni. Gondolok itt a szellemi alkotó tevékenységre vagy a termelés szervezésében kulcsszerepet betöltő szakmai apparátusra, például a művezetőkre, akik igen rosszul vannak megfizetve. Meggyőződésem, hogy többek között ebből ered az alacsony társadalmi összteljesítmény. De ez is csak egy tényező a sok közül. Ha megpróbálunk hidakat verni az egyéni inspirációk és a társadalmi összteljesítmény közé, akkor ennek a legfőbb pillére az a perspektíva lehet, hogy a dolgozó egyén — ha jól dolgozik — belátható időn belül jobban fog élni. A

kormányzat viszont egy évtizede azt a filozófiát követi, hogyha »ti többet teljesítetek«, akkor majd idővel, ha a feltételek, ha az adósságállomány, ha a költségvetési egyensúly, ha a külpiaci eredmények meg az »időjárás« mind jól alakul, akkor jobban fogtok élni. Ennek semmiféle mozgósítóereje nincs."

„Gyakorlati tapasztalatok alapján állíthatom — hangoztatta **Soós László** —, hogy ha valaki holnaptól kezdve kétszer annyit kereshet, az nem fog kétszer annyit dolgozni. Amíg a követeléményrendszert és az ehhez szükséges munkafeltételeket nem tudjuk kialakítani, mint ahogy negyven év alatt nem tudtuk, addig naivság lenne a magasabb bértől magasabb teljesítményt remélni. Jártam sok nyugati üzemben, és láttam, hogy ott sem verik gyorsabban a kalapácsot, ott sem izzadnak jobban. Folyamatosan, nyugodtan, szervezett körülmények között dolgoznak: nem várnak csavarra, szerszámra, rajzra, nincs hiánygazdálkodás. Többnyire nincs teljesítménybérezés sem, órabér van. De ha nem dolgozik valaki az elvárható módon, nem azt mondják, hogy kevesebbet fogsz keresni, hanem rövid úton kiteszik a vállalattól."

„A szakirodalom is, a mindennapi tapasztalat is azt mutatja — hangsúlyozta **Lakos Sándor** —, hogy a fejlett tőkés országokban valóban kisebb a differenciálás az azonos munkakörökön belül. Nálunk a közvéleményben sok helyütt a szakmai közvéleményben is erősen tartja magát a taylori felfogás, amely a differenciálást a darabbéres ösztönzésre egyszerűsíti. Ez a leegyszerűsítés még a taylori szemlélettől is idegen, hiszen az is elsősorban a munkafolyamatok tudományos igényű elemzésére és a munkaszervezésre helyezte a hangsúlyt.

A tőkés vállalatoknál szerzett tapasztalataim nem azt mutatják, hogy aki nem felel meg a magas követelményeknek, azt azonnal kiteszik az utcára. Tanfolyamokat szerveznek, tanítják, tapasztaltabb szakmunkások szárnyai alá helyezik, és bizonyos időn belül a kívánatos szintre emelik a teljesítményét. De közben jelentősen emelik a fizetését is. Az NSZK-ban a szakszervezetek összes befolyt tagdíjának ötven-hetven százalékát szakmai továbbképzésre fordítják, de keményen be is vasalják a vállalaton a magasabb képzettség ellenértékét.

Ahol viszont szükség és alkalom kínálkozik, rafinált ösztönzőrendszereket is alkalmaznak. Ebben mindenekelőtt azt tartom figyelemre méltónak, hogy az embereknek a főmunkahelyükön van esélyük: szakmai hozzáértésük vagy munkaintenzitásuk növelése révén komoly anyagi előnyökhöz juthatnak az átlaghoz képest."

„Nálunk sokan úgy fogják fel a munka szerinti elosztás elvét — hangoztatta **Pongrácz László** —, hogy aki feleannyi teljesítményt nyújt mint az átlag, az kapjon feleannyi bért. Ez így valóban igazságos, de legkevésbé sem gazdaságos: ugyanis elveszítünk egy fél teljesítményt, miközben változatlanok maradnak a foglalkoztatás társadalmi költségei."

„Világosabban kellene tisztáznunk — vette át a szót **Hámori Antal** —, hogy a bér és a teljesítmény kapcsolatának ki is a valóságos alanya. Valóságos kapcsolat az egyén és a teljesítmény között van. Mi viszont összekötöttük a bérezési lehetőséget a vállalati nyereséggel, az adóviselő képességgel, tehát olyan elemekkel, amelyekre a piac nélküli viszonyok között az egyénnek nincs valóságos hatása. Ezért nem szabad abból kiindulni, hogy van egy adott népgazdasági teljesítmény, ehhez ennyi meg ennyi bért lehet kiáramoltatni és ezt azután kreált teljesítménymutatók alapján elosztani."

„A munkaerőt mindenütt az árán kell megfizetni — jelentette ki **Soós László.** — A jól dolgozó vállalatnál is, a rosszul dolgozónál is. Ezt az árat

alapvetően az újratermelés költségei határozzák meg. Abszurd dolognak tartom, hogy ahol nyereség van, ott kétszeres bért fizessünk, ahol veszteség, ott esetleg csak a felét. Ha a cég nem versenyképes, ha csődbe megy és nem tudja megfizetni az embereket, ott nincs értelme csökkentett bérekkel tovább dolgozni. El kell menni és olyan vállalatnál munkát keresni, ahol tisztességesen tudnak fizetni. Valójában nem a kisebb vagy nagyobb bér ösztönzi az embereket, hanem az egzisztenciális függőség: az a tudat, hogy esetleg elveszíthetem a munkahelyemet. Ezzel szemben nálunk változatlanul az egzisztenciális biztonság uralkodik az alacsony követelmények rendszerében. De még helyesebb, ha így fogalmazok: a diszfunkcionális követelmények rendszerében."

„Megállapodásra juthatunk — összegezte az elhangzottakat **Lakos Sándor** —, hogy másként kell felfogni a bér szerepét, mint ahogy az elmúlt évtizedekben gondoltuk. Akár kulcsszóként is kezelhetjük, hogy itt a racionalitás az elérendő cél, ami megszabja mind a vállalat, mind a munkavállaló viselkedését, s a bérnek ezt a racionalitást kell szolgálnia, ami előbb-utóbb növekvő teljesítményekben jelentkezik a vállalatok és a népgazdaság szintjén. Amíg ezt nem érvényesítjük, addig arra sincs kilátásunk, hogy piaci viszonyok keletkezzenek, hiszen a munkaerő a piac egyik legfontosabb tényezője. Eközben azonban nem kerülhetjük meg azt a kérdést, hogy miért a bértől féltettük és féltjük ma is a gazdasági egyensúlyt. Mi az oka, hogy a racionalitás megvalósítása érdekében nem merünk határozottabb lépéseket tenni? A bért az elmúlt negyven év során folytonosan központilag szabályozandó valaminek tekintettük: a szabályozás tárgya volt és nem a gazdálkodás eszköze. Nem vitatja senki, sem a kormány, sem a szakemberek, sem a közvélemény a változtatás szükségességét. Nem tudunk viszont megállapodásra jutni, hogy mi legyen a változtatások tartalma. Javaslom, hogy a beszélgetés további részében a szükséges és lehetséges lépésekre fordítsuk a figyelmünket."

Szabályozás vagy gazdálkodás

„Állandóan azzal vádoljuk a magyar vállalatokat — kapcsolódott a kérdéshez **Fodor László** —, hogy merevek, nem képesek alkalmazkodni a változó feltételekhez. Ezzel szemben meggyőződésem, hogy a magyar gazdálkodó szervek a legrugalmasabbak, reakcióidejük a leggyorsabb a világon. Csak szüntelenül azokra a gazdálkodási feltételekre reagálnak, amelyeket másutt a piac motivál, nálunk viszont a különféle pénzügyi és adminisztratív előírások. Negyven év alatt nem tudtuk megoldani, hogy a vállalat maga dönthessen, mi éri meg jobban: ha több munkaerőt használ fel, vagy ha fejleszti a technológiát. Ugyanígy nem tudtuk megoldani, hogy úgy fejleszthessen bért, hogy a növekmény ne okozzon elviselhetetlen többletterheket számára. Ezt a vonást az 1989-re tervezett bérszabályozásba is sikerült becsempészni. Fenntartjuk például a bázisszemléletet. Nem vitás, hogy erre is nagyon »rugalmasan« fognak reagálni vállalataink: nyereséget, teljesítményt fognak tartalékolni, hogy jövőre a legkisebb terhek mellett tudjanak bért emelni."

„Jogos az a követelés, hogy a bérpolitikát meg kell szabadítani a keresetszabályozás funkciójától — kapcsolódott az előzőkhöz **Héthy Lajos** —, de ezzel még nem adtunk a bérpolitikának semmiféle koncepciót. Megítélésem szerint olyan kormányzati bérpolitikát kellene folytatni, amely hosszabb távon elvezetne a gazdaságilag racionálisabb és társadalmilag méltányos bérek-

hez. A racionális bérezés alatt azt értem, hogy a vállalatok a bérekkel tudjanak gazdálkodni és ösztönző bérarányokat kialakítani — végső fokon növelni a teljesítményeket. A társadalmilag méltányos bérezés pedig azt jelenti, hogy mind a bérszínvonal, mind a bérarányok többé-kevésbé elfogadhatók a munkavállalók és mindazok számára, akik ebben érdekeltek. Meggyőződésem, hogy a vállalatok nálunk sincsenek abban a helyzetben, hogy meggondolatlanul osztogassák a béreket. Már ma is érzékenyek a költségekre — a bér, a különféle adóterhekkel együtt, már ma is tetemes terhet jelent —, a piac is megjelent mint komoly korlátozó tényező. Egyáltalán nem biztos, hogy a megemelt bérek költségeit zavartalanul beépíthetik az áraikba. Nem fogadható el az a nézet sem, hogy a mi vállalataink — szemben a tőkés vállalatokkal — kizárólag a bérek növelésében érdekeltek. Miként az sem igaz, hogy a tőkés munkáltató kizárólag a bérek féken tartására vagy csökkentésére törekszik. Minden vállalkozónak, így a mi vállalatainknak is az az elemi érdekük, hogy optimalizálják a költségeiket, közöttük a bérköltségeket is."

„A bérkiáramlást, a vásárlóerőt mindenképpen keretek között kell tartani — hangsúlyozta **Pongrácz László** —, de alapvetően más eszközökkel, mint ahogy eddig tettük. Már csak azért is változtatnunk kell, mivel bebizonyosodott, hogy az egyensúlyi követelményeknek a bérszabályozás eddig sem tudott maradéktalanul eleget tenni, viszont korlátozta a teljesítményre való ösztönzést. Ezt a feladatot csakis a bérrendszeren kívül eső közgazdasági környezetbeli elemek összessége oldhatja meg: egy kemény követelményeket támasztó piaci verseny, az ehhez kapcsolódó monetáris és költségvetési politika, és nem utolsósorban az árpolitika. Mindaddig azonban, amíg nem alakulnak ki a külső közgazdasági feltételek, a bérrendszeren belül sem oldhatjuk fel teljesen a fékeket: például a bérnövekedés adóval történő terhelését. Nem beszélhetünk tehát teljes liberalizálásról, de reméljük, hogy a jövő évi szabályozás mindenképpen rugalmasabb lesz az eddigieknél."

„A gazdasági realitásoktól elszakadó bérkiáramlás valóban komoly veszélyeket rejt magában — kapcsolódott a beszélgetésbe **Hámori Antal.** — Ennek növekvő munkanélküliség és elszabaduló infláció lehet a következménye. De ha a saját helyzetünkből indulunk ki, azt látjuk, hogy még mindig inkább tömeges munkaerőhiányról beszélhetünk, mint munkanélküliségről, másrészt az infláció sem a túlzott bérkiáramlásból ered."

„Én is bizonyítottnak tekintem — válaszolt **Pongrácz László** —, hogy a mostani inflációt nem a bérkiáramlás okozta. De ebből még nem következik, hogy a fedezetlen bérkiáramlásban ne rejlene fenyegető inflációgerjesztő képesség. Számításba kell venni az idei reálbércsökkenés hatásait is. Érzékelhető egy erőteljes tömegnyomás, hogy ezt jövőre kompenzáljuk. Szeretném látni azt a vállalati vezetőt, aki — még a legnagyobb felelősségtudat mellett is — képes ennek a tömegnyomásnak ellenállni. Mert bért nemcsak úgy lehet emelni, hogy az egyéb költségeket csökkentem, hanem úgy is, hogy emelem az árakat. Ha ez bekövetkezik, ha a jelenlegi inflációs tényezőkhöz hozzácsapódik egy bérinfláció is, ki tudja majd megállítani?"

„Marx sokat foglalkozott az egyensúly kérdéseivel — jegyezte meg **Lakos Sándor** —, s igen behatóan elemezte a kereslet—kínálat, a termelés és szükségletek arányosságát. Nála azonban mindig az ár került az újratermelés egyensúlyi folyamatainak középpontjába, sohasem a bér. Az elméletileg is kétséges gyakorlaton túl nem lappang-e a jövő évi változtatások mögött egyfajta túlbiztosítási szándék? Egész irányítási rendszerünkre jellemző, hogy felnagyítjuk a várható veszélyeket, és túlbiztosítjuk magunkat."

„Van egy komoly ellenállás a bérgazdálkodás liberalizálásával szemben — figyelmeztetett **Héthy Lajos**. — Ez az ellenállás megfogalmaz megalapozott és megalapozatlan érveket is. Ilyen megalapozatlan, illetve abszolutizált követelménynek érzem, hogy a piac és a munkáltatók ellenérdekeltsége teremtse meg a bérköltségek féken tartásának feltételeit. Attól tartok, hogy itt olyan piaci mechanizmusokat szabunk előfeltételként, amilyenek sehol a világon nem léteznek. Szinte mindenütt erőteljes az állami beavatkozás. Elég, ha csak áttekintünk a szomszédos Ausztriába. Ha előre akarunk lépni, a magunk realitásában és összefüggéseiben kell szemlélni a feltételeket."

„Azzal egyetértek, hogy nem várhatunk addig — fűzte tovább a gondolatot **Pongrácz László** —, amíg a piaci verseny a bérkiáramlást féken tartja, mert a kötöttségek feloldásának is hozzá kell járulnia magának a piaci versenynek a kialakulásához. Még azt is elfogadom, hogy bizonyos kockázatokat is kell vállalnunk ennek érdekében, azt azonban semmiképpen, hogy itt nincs kockázat. Jó, ne várjunk a piaci erők működésére, de ha még nem a piac, akkor valami más erő szükséges ahhoz, hogy a vállalatok ne tudjanak korlátok nélkül árakat emelni, támogatásokat szerezni, valós teljesítmények nélkül is megélni, és természetesen a bérekkel se legyenek képesek önkényes és önérdekű manipulációkra. Ugyanis, miközben a piac még nem ad megfelelő impulzusokat, egy részpiacon, a munkaerőpiacon éles verseny folyik a vállalatok között, s ennek a piacnak a legfontosabb »valutája« a bér."

„Ha azt akarjuk — vette át a szót **Tóth László** —, hogy a bérrel kapcsolatos döntés ne az állam kizárólagos joga legyen, hanem elsősorban a piac szereplőié, ehhez az is szükséges, hogy a felelős tulajdonosi döntés valamennyi kockázatát, negatív és pozitív következményeit egyaránt ők viseljék. A bérrendszer reformja tehát nem egyszerűen az elosztás vagy ósztönzés kérdése. Itt az egész szocialista gazdaság működési modelljéről van szó: ki dönt, ki rendelkezik, kié az eredmény, ki vállalja a hibás döntések következményeit. Ha jövőre bevezetjük a bérmegállapodás rendszerét, tapasztalni fogjuk, hogy a munkavállalókkal szemben megint nem lesz más ellenpólus, csak az állami adminisztráció. A bérek optimalizálása viszont csakis úgy valósulhat meg, ha a munkáltatók jelennek meg az alkufolyamatok ellenpólusán."

„Foglalkozunk mi mostanában adóreformmal, költségvetési reformmal, tulajdonosi reformmal — szólt **Fodor László** —, ilyen »reformszelet« a bérreform is. Eközben hiányzik egy átfogó elgondolás, amely közgazdasági és politikai értelemben is mérlegre tenné és összehangolná a részterületeken történő változtatásokat. Meggyőződésem, hogy nincs egyetlen területe a gazdaságnak, amit összefüggéseiből kiragadva, önmagában lehetne vizsgálni, még kevésbé rendbe tenni. Ez érvényes a bérpolitikára és a bérrendszerre is. Valóban az lenne a kívánatos, hogy a rendelkezésére álló eszközök felhasználásáról, így a bérekről és a foglalkoztatásról is a vállalat valóban szabadon, bürokratikus korlátoktól mentesen dönthessen. Ez a liberalizáció lényege. De azt is világosan kell látni, hogy liberalizálni csak olyan mértékben lehet, amilyen mértékben a gazdaságirányítás szigorítani képes a közgazdasági környezetet."

„Meggyőződésem — hangsúlyozta **Lakos Sándor** —, hogy minden részterületen történő előrehaladásunknak lehet egy vezérelve, amely helyes irányba terelheti a lépéseinket: az a kritérium, hogy ezek a lépések valóban a teljesítmények növelését segítik. Tartok tőle, hogy a bérszabályozás

jövő évre tervezett változtatásainak is lesznek teljesítményt visszafogó, tartalékolásra késztető vonásai, s inkább a bérek nivellálásához vezetnek majd, miközben évek óta a fokozott differenciálás szükségességét hangsúlyozzuk, mégpedig mindenekelőtt a magasabb szakképzettség és alkotókészség javára."

Követelmény és bizalom

„Az elmúlt években a differenciálást meglehetősen lejárattuk — jegyezte meg **Hámori Antal.** — Túlhangsúlyoztuk, formálisan alkalmaztuk. A jövőben a differenciálást is differenciáltabban kellene kezelnünk. El kellene érni, hogy nagyobbak legyenek a bérkülönbségek a különböző képzettségű kategóriák között. Úgy is fogalmazhatnék: jobban kellene differenciálni a vertikális bérarányokat, ezzel szemben nivellálni az azonos munkakörben dolgozók bérét. Az »ösztönzést« mindenekelőtt a követelmények megfogalmazásával és következetesebb érvényesítésével valósíthatjuk meg."

„Követelni viszont csak akkor lehet — folytatta a gondolatot **Dérczy Ferenc** —, ha valamilyen perspektívát tudunk hozzá párosítani: szakmai elismerést, egzisztenciális előrejutást, társadalmi megbecsülést, de mindenekelőtt jövedelemperspektívát. Talán nem túl nagy merészség úgy fogalmazni, hogy a teljesítmények szempontjából nem elsősorban a pillanatnyi bér számít, sokkal inkább egy világosan áttekinthető képlet: mit várnak tőlem (szakmai fejlődést, együttműködést, kezdeményezést, technológiai fegyelmet?), hogyan teljesüljenek az aspirációim. Ezzel szemben nálunk a munkahelyi közélet kialakított egy lesajnált típust, aki »csak« jól dolgozik, de nem adminisztrálja megfelelően magát. Mások előrejutnak, béremelést kapnak, karriert csinálnak. Ez egy diszfunkcionális érvényesülési rendszer tipikus tünete, amelyben elmosódnak a valódi értékek, erények és követelmények."

„Az emberek akkor fognak többet teljesíteni — hangsúlyozta **Héthy Lajos** —, ha reális reményük lehet az előrejutásra, ambícióik teljesülésére, de legalább arra, hogy megtalálják anyagi számításukat. Már csak emiatt is veszélyesnek tartanám, ha a jövő évre tervezett változtatásokat reformként próbálnánk feltüntetni. Nem tudjuk ugyan, hogy jövőre a reálbéreket mennyire csökkenti a kormányzat, de az bizonyosnak látszik, hogy a növelésük nem várható. A dolgozó ember szemében ez úgy jelenhet meg, hogy a bérreform egyenlő a reálbércsökkentéssel. Ha tehát a jövő évi változtatásokat — amelyben vannak pozitív elemek, de lényeges előrelépéssel nem járnak — megpróbálnánk reformértékű lépésként feltüntetni, csak annyit érnénk el, hogy lejáratnánk a bérreform s végül is a reform gondolatát.

„Valóban inkább rontunk a helyzeten — erősítette meg **Lakos Sándor** —, ha a reálbér várható csökkenésének átlagszámaival bombázzuk a lakosságot. Az emberek nem átlagként élik az életüket. Politikai szempontból és gazdasági eredményét tekintve is helyesebb lenne, ha kijelentenénk, de nemcsak kijelentenénk, hanem biztosítanánk hozzá a feltételeket is, hogy az emberek valóban a teljesítmény alapján boldoguljanak. Ez azt is jelentené, hogy aki nagyobb teljesítményt nyújt — abban az értelemben, ahogy itt megfogalmaztuk —, az többet is kereshessen. Legyen tehát ösztönző lehetőség is a jól dolgozók előtt. A követelményeket viszont úgy kell megfogalmazni, hogy áttekinthető legyen, milyen feltételek alapján alakíthatja ki-ki a maga sorsát. Ezeknek a követelményeknek a meghatározását

a mostaninál sokkal nagyobb mértékben kellene a munkahelyi vezetők kezébe adni."

„Tény, hogy eddig nem fordítottunk kellő figyelmet arra a csoportra — figyelmeztetett **Soós László**, —, amelyiknek az a dolga, hogy kialakítsa, közvetítése és számon kérje a követelményeket, valamint megteremtse a teljesítmények növelésének feltételeit. A racionalitás alapjának tartom, hogy a munkahelyi vezető valóban vezető legyen: teljes felelősséggel dönthessen a munka megszervezéséről és a bérek elosztásáról, amit még ma is vállalaton belüli lokális hatalmi struktúrák, nemegyszer politikai köntösbe bújtatott kicsinyes érdekek kereszteznek. Most hol tartunk? Ott, hogy a rosszul fizetett közvetlen munkairányítók — tisztelet a kivételnek — szakmailag elértéktelenedtek és korrumpálódtak, a magasabb beosztású vezetők jövedelmét viszont olyan konstruált mutatókhoz kötjük, amelyek mindent kifejeznek, csak nem a vállalatok valóságos teljesítményét."

„Alighanem bizalmi válságba jutottunk — jegyezte meg **Fodor László** —: senki sem bízik senkiben. A vállalatvezetői érdekeltség egész rendszere megoldatlan. Létrehoztuk például a vállalati tanácsot, mint tulajdonost, de a vezetői jövedelmek nagyobbik részének megállapítását kivontuk a hatásköréből. Kényszermegoldásokat alkalmazunk. Most a vagyonarányos tiszta eredmény növekményéhez rendelünk különböző fix összegű prémiumokat: ez képezi a vállalati vezetők jövedelmének nagyobbik részét. Jövőre ezt a rendszert ki akarjuk terjeszteni a vállalati menedzsment egészére. Ezt a képet még jobban összekuszálja az export ösztönzése, ami elsősorban a mennyiségre és nem a gazdaságosságra vonatkozik."

„Ha a gazdaságtalan export mennyiségének fokozására ösztönözzük a vezetőket — hangzotatta **Hámori Antal** —, ezzel egészségtelen ellenérdekeltséget teremtünk a vezetők és a vállalat dolgozói között: a gazdaságtalan export ugyanis csökkenti a nyereséget, ez pedig visszahat a dolgozók bérfejlesztésére."

„Ez a rendszer úgy rossz, ahogyan van — jegyezte meg **Tóth László** —, csak az a baj, hogy senki nem tud helyette jobbat."

„Egyszer egy utam alkalmával — vetette közbe **Lakos Sándor** — a Kruppműveknél a vezetők premizálása felől érdeklődtem. Értetlenül néztek rám. Minket a magas bérrel premizálnak — hangzott a válasz. A konkrét vállalati teljesítmény tehát nem a fizetés növelésében vagy csökkentésében érinti a vezetőket, hanem, egzisztenciálisan. Szerintem is ez így egészséges."

„Miért nem lehet elérni — tette fel a kérdést **Fodor László** —, hogy a vállalatvezető bérét is ugyanúgy kezeljük, mint általában a béreket? Miért nem bízunk a vezetőkben?"

„Saját tapasztalatom alapján mondhatom, hogy a vezetők többsége nem azért dolgozik, hogy prémiumot kapjon" — jegyezte meg **Soós László.**

„Nem vonom kétségbe, hogy az alapbér is betöltheti ösztönző szerepét — ismerte el **Pongrácz László** —, ha van egy szerv, egy apparátus, egy tulajdonos, tehát valamilyen kontroll, amely ellenőrzi, hogy az a produkció, ami az alapbér alapján elvárható, létrejön-e vagy sem."

„Ezt miért ne minősíthetné automatikusan a vállalat profitja?" — kérdezte **Fodor László.**

„A vállalat profitjából még nem vezethető le közvetlenül, hogy menynyit érdemel az igazgató — szögezte le **Pongrácz László** —, bár fokozatosan el kellene jutnunk odáig, hogy elsősorban a profit minősítsen."

„De ne legyen ez nagyon lassú folyamat — tette hozzá **Lakos Sándor.** — Egyik vállalatnál kísérletképpen megpróbálták bevezetni, hogy minden vezető adja le a jogkörét eggyel alacsonyabb szintre, egészen a művezetőig. Egyidejűleg beépítették a korábban megvolt, központilag kialakított, kreált mutatókhoz kötött vezetői prémiumokat az alapbérbe. Jelentősen emelték a vezetők bérét azzal a kikötéssel, hogy a magasabb szintű vezető köteles minősíteni a hozzá tartozó más vezetők munkáját, és ha nem felel meg a követelményeknek, akkor egy év múltán leváltásukat kezdeményezni fogják. Egy év múltán! De addig megelőlegezték nekik a bizalmat. Szóval ezt a bizalmi válságot át kell törni valahogy, és ez csak úgy lehetséges, ha megelőlegezzük a bizalmat. Ez lehetne a kiindulópont, hogy a munkabér becsületét helyreállítsuk. A jogkörök leadását, a követelmények megfogalmazását azonban mindig felülről kell kezdeni. Nagyon fontos viszont, hogy eljussunk egészen a művezetőig: amíg nem érjük el, hogy ő szabhassa meg a követelményeket és a béreket is, addig aligha lehet a munkahelyeken komoly teljesítményeket remélni."

„Szeretném hangsúlyozni — szólt **Fodor László** —, hogy nem a vállalatoknál kell a bizalomépítést kezdeni, hanem sokkal magasabb szinten: a gazdaságirányításnál. Azt viszont nem tagadhatjuk, hogy minden olyan lépésnek, amiről itt beszéltünk, bizonyos kockázata van. Ha a jövő évtől megindulnak a SZOT, a kormány, a Kamara között, valamint a munkáltatók és a munkavállalók képviselői közötti bértárgyalások, akkor nem csak bérarányokban, százalékokban, úgynevezett »csengőszámokban« kell megállapodásra jutni, hanem meg lehet állapodni a kölcsönös kockázatvállalásban is. Megkötni egy társadalmi szerződést, de nemcsak az ígéretekről, hanem a hozzá tartozó feltételekről is. Tehát egyfelől a kormány tudatosan vállaljon bizonyos kockázatokat: liberalizált bérgazdálkodást, a reálbérek csökkenésének megfékezését stb. De ugyanakkor a másik oldal is vállalja azt, hogyha nem teljesülnek a feltételek, ha nem nő a gazdasági teljesítmény és elfutnak a bérek, akkor tudomásul veszi a kormányzat kellemetlen válaszlépéseit, s nem áll az ezzel szembeszegülő társadalmi elégedetlenség élére. Vagyis a kormányzattal együtt viselje a nemkívánatos folyamatok konzekvenciáit. Kölcsönös kockázatvállalások révén ki lehetne és ki kell alakítani azt a helyzetet, ami számol az esetleges konzekvenciákkal, de ugyanakkor mindegyik fél számára megnöveli a mozgásteret. Az ehhez szükséges lépéseket azonban a kormányzatnak kell kezdeményeznie és neki kell elkezdeni kiépíteni a kölcsönös bizalomhoz vezető hidakat."

„Bérezési rendszerünket lényegében még ma is ugyanazok az elvek vezérlik, mint az ötvenes években — hangoztatta **Hámori Antal.** — Ennek az »elmeszesedett« bérpolitikának új alapokra történő helyezése nélkül nem képzelhető el a gazdasági kibontakozás. A szakszervezetek egy alulról építkező, alsó határos, azaz kötelező bérminimumot megjelölő és olyan kötelező béremelést is vállaló béregyeztetési rendszer bevezetésére törekszik, ami fedezetet nyújtana az alapvető ellátási cikkek és szolgáltatások árváltozásainak ellentételezésére. Ezeknek az egyeztetéseknek teljesen nyilvános keretek között kellene folyniuk. Az erről folytatott viták már-már azt a képzetet kelthették a közvéleményben, hogy a bérrendszer radikális átalakítása alig karnyújtásnyira van. Az évtizedek során eltorzult bérarányok helyreállítását — források híján — a szakszervezetek is hosszú folyamatnak tekintik. Addig is olyan lépések megtételére van szükség, amelyek a távolabbi célok felé mozdítanak el bennünket."

„Realitásként kell szembenéznünk azzal a ténnyel — zárta le a beszélgetést **Lakos Sándor** —, hogy Magyarországon ma a közhangulat nem jó, sőt romlik. Ennek egyik kétségtelen oka az életszínvonal csökkenése és annak veszélye, hogy a jövőben még tovább romolhat. Alighanem az a legnagyobb problémánk, hogy a romló közérzet, az anyagi perspektívák hiánya a teljesítmények további romlását okozhatja, tehát egy rossz spirálba sodorhat minket. Ezt mindenképpen meg kell akadályoznunk, ezért keresnünk kell annak lehetőségét, hogy a társadalom számára valamilyen elfogadható perspektívát nyújtsunk, a jelenlegi helyzetet ne mindenkit egyaránt sújtó sorscsapásként fogjuk fel. Fel kell tárnunk a gazdaságban olyan területeket, ahol lehetőség kínálkozik többletteljesítményre és ennek megfelelő jövedelem elérésére. Meg kell teremtenünk az eshetőségét, hogy a társadalom tagjai maguk dönthessenek, vállalják-e a magasabb követelmények teljesítését, és ha vállalják, ne maradjon el — szerkezetátalakítási célkitűzéseinkkel összhangban — a lényegesen magasabb teljesítmények lényegesen magasabb honorálása sem.

A romló közhangulat következménye a bizalom csökkenése. Ennek a bizalomvesztésnek a megfékezésében — nem lebecsülve más tényezőket — éppen egy okos, megfontolt bérpolitikának lehet némi esélye: hogy nem ütyáskodunk tovább a vállalatok fölött, hogy tényleg megadjuk az önállóságot, hogy a szabályozás helyett valóságos gazdálkodási lehetőséget biztosítunk a rájuk bízott eszközökkel, így a bérrel is. Lehet, hogy ez nem jár majd azonnali teljesítménynövekedéssel (bár ez sem kizárt), és bizonyos kockázatokat is jelent. De ha nem javul is egy csapásra a teljesítmény, mindenképpen javulni fog a bizalom. Bátran kell tehát lépnünk a bérpolitika és bérmechanizmus területén is, mert ez most nem egyszerűen gazdaságtechnikai kérdés, hanem a politika egyik kulcskérdése is."

HOÓS JÁNOS

SZELEKTÍV FEJLESZTÉS — STRUKTÚRAPOLITIKA

A szerző a gazdaság strukturális kérdéseinek nemcsak konkrét elemzését nyújtja, hanem törekszik azokat szélesebb gazdaságpolitikai és közgazdasági összefüggésekbe is beágyazni; a helyzetértékelés és elemzés mellett egyben a cselekvés számára követendő irányokat is ajánl.

☆

230 oldal

Ára: 47,– Ft KOSSUTH KÖNYVKIADÓ

Andorka Rudolf

EGYETEMI TANÁR

Népesedési folyamatok és társadalompolitika

Hazánk népessége 1981 óta minden évben csökkent, mert a halálozások száma nagyobb volt a születésekénél. 1987-ben például 17 ezerrel csökkent a népességszám. Ha a halandóság és a termékenység jelenlegi szintje fennmaradna az ezredfordulóig, mégpedig évente hasonló mértékben: azt követően felgyorsulna a népesség fogyása. Ennek a különleges helyzetnek oka egyrészt a halandóság romlása, másrészt a családok átlagos gyermekszámának csökkenése.

Az 1960-as években az a felfogás élt bennünk, hogy a gazdasági és a társadalmi fejlődés szükségszerű következménye lesz a halandóság mutatóinak javulása. A megelőző évek és évtizedek tendenciája alátámasztani. látszott ezt a felfogást. A halandóság legjobb szintetikus (egy számban összegezett) mutatója a születéskor várható átlagos élettartam. Ez a férfiak esetében az 1930—1931. évi 48,7 évről 1949-re 59,3 évre és 1966-ra 68,1 évre, a nőknél pedig ugyanezekben az években 51,8-ról 63,4-re, majd 72,8 évre emelkedett. 1966 után azonban hirtelen megfordult a tendencia; a férfiaknál lényeges romlás mutatkozott: 1986-ban már csak 65,3 év a születéskor várható élettartamuk, a nőknél pedig lelassult, majd megállt a javulás (1986-ban 73,2 év).

A romlás a 45—64 év közötti férfiak körében a legnagyobb, és e korévekben a nők halandósága is romlott. Ez a változás annál meglepőbb és aggasztóbb, mert a fejlett tőkés országokban az elmúlt évtizedekben is folytatódott a javulás, viszont a romlás majdnem minden szocialista országban jelentkezett, bár többnyire kisebb mértékben, mint nálunk. Jelenleg hazánkban is vitatják, hogy mekkora szerepe van ebben a romlásban a megfeszített életmódnak (kevés pihenésnek), az alkoholnak és a dohányzásnak, az egészségtelen táplálkozásnak, a kevés testmozgásnak, a természeti környezet szennyeződésének, az egészségügyi ellátás hiányosságainak vagy további más tényezőknek.

Vitathatatlanul elsőrendű társadalmi célnak és feladatnak kell tekintenünk egészségi állapotunk e kedvezőtlen tendenciáinak megfordítását. A halandóság mutatóinak lényeges javulása esetén egy időre megszűnhetne — vagy legalább lényegesen csökkenhetne — a népesség fogyása is. A halandóság mutatóinak javulása végérvényesen mégsem tudná elejét venni a népességfogyásnak, mert annak alapvető oka az, hogy közel 30 éve a magyar szülői korosztályok nem hoznak a világra annyi gyermeket, ahányan ők

maguk vannak. Ezt a tényt szokták szaknyelven úgy megfogalmazni, hogy a népesség egyszerű reprodukciója nincs biztosítva. Némileg leegyszerűsítve azt lehet mondani, hogy azok a női korosztályok, amelyek az 1950-es évek második fele óta léptek a szokásos házasodási életkorba (jelenleg ez 21 év), átlagosan körülbelül 1,9 gyermeket szülnek, az egyszerű reprodukcióhoz pedig körülbelül 2,05-re lenne szükség. (Ez a 0,05 gyermek fejezi ki a halandóság hatását: vagyis hogy nem minden megszületett leánycsecsemő éri meg a mai körülmények közt azt az életkort, amikor maga is anya lenne. Ez a szám egyben azt is érzékelteti, hogy mennyit lehetne a halandóság mutatóinak nagymértékű javításával a reprodukciónál „nyerni".)

Ellentétben a halandóság romlásával, a gyermekszám csökkenése minden fejlett társadalomban hasonlóan ment végbe, némely országban, például az NSZK-ban a nálunk jelenleg tapasztaltnál még sokkal alacsonyabb az egy nőre jutó átlagos gyermekszám. Csupán néhány országban (például Írországban és Lengyelországban) magasabb a termékenység annál, ami a népesség egyszerű reprodukciójához szükséges. A különbség elsősorban csupán az, hogy a fejlett országok nagy részében mintegy tíz évvel később, az 1960-as évek második felében indult el a meredek csökkenés.

Még szemléltetőbben kifejezi a magyar népesedési probléma lényegét, hogy az előbb említett nemzedékekhez tartozó házas nők átlagosan két gyermeket kívánnak, terveznek, és végül annyit is szülnek életük folyamán. Családonként két gyermek pedig csak a házasok egyszerű reprodukciójához elég, vagyis hiányzik még a nem házasok (körülbelül a női népesség 5 százaléka) és a halandóság okozta hiányok pótlása.

Ez a kétgyermekes átlag úgy alakul ki, hogy igen kevesen vannak, akik három gyermekre vállalkoznak, és szinte elenyésző a négy- és többgyermekesek aránya. A házaspárok egy részénél biológiai okok miatt nem születhet gyermek (bár ez a rész az orvostudomány haladásának köszönhetően folyamatosan csökken), és a házaspárok egy (szintén csökkenő) része különböző okok miatt az első gyermek megszületése után nem kíván másodikat. Ezeket a gyermekszám szerinti arányokat azért tartom szükségesnek hangsúlyozni, hogy érzékeltessem: egyáltalán nem arról van szó, hogy a mai fiatalok „gyermekellenesek", nem kívánnak gyermeket vállalni, hanem arról, hogy alig van olyan, aki az általánosan elterjedt kétgyermekes ideálnál többre vállalkozna. Itt nincs hely arra, hogy a családonkénti gyermekszám csökkenésének okait részletesen elemezzük. Elég némileg leegyszerűsítve arra utalni, hogy minden gyermek vállalása lényegesen csökkenti a család egy főre jutó jövedelmét, nagy időbeli lekötöttséget jelent a szülők számára, többnyire évekre kivonja az anyát a keresőmunkából. Alig hiszem, hogy ma Magyarországon nagyobb számban lennének fiatal házaspárok, akik ezeket a kemény anyagi tényeket ne gondolnák át, amikor a gyermekvállalásról döntenek. Így egyáltalán nem meglepő, hogy csak nagyon kevesen vállalkoznak a harmadik és többedik gyermekre.

Mit kell és lehet tenni ebben a demográfiai helyzetben? Egyrészt higgadtan fel kell mérni a gazdasági és társadalmi hatásokat, és fel kell készülni azoknak a kezelésére, másrészt végig kell gondolni, hogy milyen népesedéspolitikával és milyen irányban lehet és kívánatos a demográfiai folyamatok alakulását befolyásolni.

A leginkább akut probléma a nyugdíjrendszerrel kapcsolatban jelentkezik nálunk, ugyanúgy mint a legtöbb hasonló fejlettségű és demográfiai hely-

zetű országban. A nyugdíjrendszer ugyanis szinte mindenütt úgy működik, hogy az adott évi aktív keresők nyugdíjjárulékaiból fizetik ki a nyugdíjakat. Tehát sehol sem valósul meg az, hogy a befizetett nyugdíjjárulékot valamilyen formában „félreteszik", „tőkésítik", hogy majd a befizető keresők nyugdíjba vonulása után azt visszafizessék nyugdíjak formájában. Ez a rendszer kitűnően működik mindaddig, amíg az egymást követő aktív kereső nemzedékek létszáma egyre nagyobb, és amíg a reálbérek évről évre emelkednek. Ilyen körülmények között ugyanis állandóan nő a befizetett nyugdíjjárulékok összege. Ha azonban a nemzedékek létszáma csökken (és szűkített reprodukció esetén ez szükségszerű) és a reálbér nem nő (tudjuk, hogy hazánkban ez a helyzet 1978 óta), akkor azonnal felmerül a befizetések és kifizetések közötti egyensúly felborulásának veszélye. Ha pedig a nyugdíjalap egyensúlya felborul, az állami költségvetésnek kell a hiányt pótolni, nehogy a legsúlyosabb társadalmi problémák és feszültségek lépjenek fel. Ebben a helyzetben a következő kiutak lehetségesek: 1. a nyugdíjjárulék kulcsának nagyon lényeges felemelése; 2. a nyugdíjkorhatár felemelése; 3. a nyugdíjak reálértékének lényeges csökkenése. Az NSZK-ra vonatkozóan végzett számítások szerint ott távlatilag a nyugdíjjárulékot kellene kétszeresére (a bérek 32 százalékára) emelni, vagy a nyugdíjnak a bérhez viszonyított arányát kellene a jelenleginek a felére csökkenteni. Tehát minden hasonló népesedési helyzetű országban, közöttük hazánkban is, a nyugdíjrendszer reformjára van szükség.

Hozzá kell tenni, hogy a társadalom idős tagjairól való gondoskodás nemcsak anyagi vagy nyugdíjkérdés. Jelenleg a 60 évesek és idősebbek a népességnek 18 százalékát alkotják. A jelenlegi tendenciák folytatódása esetén (tehát ha nem emelkedik fel a termékenység) 2020 körül már 22—24 százalék lesz. Az idős emberek egészségi állapota eleve, természetszerűen rosszabb, ezért a fiatalabbakhoz képest mindenkor nagyobb mértékben szorulnak kórházi és otthoni egészségi ellátásra, gondozásra. Az otthonukban való gondozás, amely — ha megvalósítható — mindenki számára előnyösebb, mint az intézeti elhelyezés, jelenleg túlnyomó részben az idős emberek gyermekeinek vállára nehezedik. Itt a körülbelül 35—44 éves középnemzedék sokszor egyszerre kénytelen nagy időráfordítással gondozni idős szüleit, és egyidejűleg saját gyermekeinek a felnőtt életre való felkészítésével, elindításával (pl. lakásszerzéssel) törődni. A 60 éven felüli népesség arányának növekedése mindenképpen felveti annak szükségességét, hogy az idős emberek otthoni gondozásának társadalmi intézményeit — a szociális gondozórendszert — kifejlesszük.

Az elmúlt 30 év népesedési tendenciáinak következtében az utolsó években már megindult a munkavállalási életkorú (15—59 éves férfi és 15—54 éves női) népesség számának csökkenése. Ezzel párhuzamosan megkezdődött a ténylegesen foglalkoztatott aktív keresők számának csökkenése is. A nők foglalkoztatásának további kisebb növekedése (amelynek forrásai majdnem teljesen kimerültek) ugyanis már nem ellensúlyozza a munkavállalási életkorúak számának csökkenését. Az iskolai oktatás hosszabbodása is abban az irányban hat, hogy az aktív keresők száma tovább csökken. Tehát mindenképpen arra kell berendezkednünk, hogy a népgazdaságban foglalkoztatott munkaerő kisebb lesz. Ebben a pillanatban ez nem látszik gondnak, hiszen bizonyos fokú munkanélküliség kezd kialakulni. Hosszabb távon azonban minden valószínűség szerint gondokat fog okozni a munkaerő lassú létszámapadása. Igaz ugyan, hogy a gépesítés munkaerőt szabadít fel az anyagi termelésben, a nem anyagi jellegű szolgáltatások legtöbb te-

rületén azonban a munkaerő-szükséglet lényeges növekedése várható. (Példaképpen gondoljunk a már ma is akut ápolónőhiányra.)

A munkaerő összetételének öregedésével együtt jár, hogy arányaiban kisebb lesz a fiatalabbak, a magasabb és korszerűbb képzettségűek része. A fiatal munkavállalók aktív részvételével lehet a gazdasági struktúra átalakulását is a legzökkenőmentesebben megvalósítani. Ezért a fiatal korcsoportok létszámának csökkenése is aláhúzza a felnőttkori továbbképzés és átképzés kiterjesztésének szükségességét.

Az iskolás életkorúak létszámának csökkenése megkönnyíti az egyes nemzedékeken belül magasabb iskolai végzettséget (középfokú és felsőfokú képzettséget) szerzők arányának növelését. Tudjuk, hogy ezen a téren elmaradtunk a hozzánk hasonló fejlettségű országoktól, pedig a gyors műszaki, gazdasági és társadalmi fejlődésnek, alkalmazkodóképességnek ez az egyik feltétele.

A népesedési helyzetből adódó problémák ilyen típusú kezelése mellett sem lenne helyes lemondani arról, hogy népesedéspolitikai eszközökkel is próbáljuk a tendenciákat kedvező irányba befolyásolni. Ide tartozik az egészségi állapotnak és ezzel a halandóság mutatóinak a javítása. Az eddigi hazai és külföldi tapasztalatok azonban arra engednek következtetni, hogy a termékenységnek, a családok gyermekszámának befolyásolása sem lehetetlen. Nem ringathatjuk magunkat persze illúziókban, mert semmilyen népesedéspolitikával sem lehetne a mai kétgyermekes átlagot három-négygyermekes átlagra emelni. Ez azonban nem is lenne szükséges. Célul azt lehetne kitűzni, hogy az egyszerű reprodukcióhoz szükséges szintet érjük el, tehát hogy népességünk fogyása megszűnjék. Mint az előbbiekben már láttuk, ehhez az átlagos gyermekszámnak körülbelül 10 százalékos emelkedése szükséges. Tehát elég lenne, ha a mostani egygyermekes családok fele vállalkozna a második gyermekre, és a háromgyermekesek aránya a jelenlegi körülbelül 15 százalékról 35 százalékra emelkedne. Valószínűnek látszik, hogy a családi pótléknak és a gyermekes családok vállára nehezedő anyagi terheket mérsékelő más juttatásoknak (gyes, gyed stb.) lényeges — de valójában még 1970 körül a Munkaerő és Életszínvonal Távlati Tervezési Bizottság keretében megtervezett és elfogadott mértékű — emelése ezt elősegítené.

Óva kell azonban inteni mindenféle adminisztratív eszköz alkalmazásától a népesedés területén, mert azok eddig nálunk és minden más fejlett országban csak átmenetileg emelték a születésszámot (nagyrészt azáltal, hogy későbbre tervezett szüléseket előrehoztak), viszont tartósan lejáratták és népszerűtlenné tették az egész népesedéspolitikát.

JEGYZET

Sz. Simon István

A DÉLMAGYARORSZÁG FŐSZERKESZTŐJE

Nyilvánosság és demokrácia

A SZEGEDI PÁRTÉRTEKEZLETRŐL

Tények röviden: Az MSZMP Szeged Városi Bizottsága június végén, az országban elsőként helyi pártértekezlet összehívásáról döntött, egyhangúlag elfogadott határozatban. A testület az e fórumra összeállított állásfoglalás-tervezetet lapjában, a Délmagyarországban teljes terjedelmében nyilvánosságra hozta. A jelölést előkészítő bizottság ugyancsak a pártlapban közzétette az új pártbizottságba ajánlottak listáját. Október 8-án tartott a pártértekezlet, harmincegy tartalmas véleménynyilvánítás és ötvenhat egyperces reagálás hangzott el. A pártértekezlet az állásfoglalás-tervezetet számos módosítással elfogadta, s egyes jelöléssel egyhangúlag választotta meg az első titkárt, s hat jelöltből két fordulóban a pb három titkárát. Az új tisztségviselők valamennyien a régiek. Az új városi pártbizottság 74 tagú, s közöttük az előző testület 22 tagját választották meg ismételten.

Mennyi szokatlan, új elem! Pedig e kronologikus tényközlésben arról még nem is esett szó, hogy az új pártbizottság 21 tagját közvetlenül a pártszervezetekben választották; hogy az állásfoglalás-tervezet vitatására pártonkívülieknek is alkalmakat kínáltak fel; hogy tizenöt szervezett aktíván vitatták a dokumentumot; hogy még a pártértekezlet előestéjén is ifjúsági politikai fórumon tudakolták a véleményeket.

Azt hiszem, a szegedi városi pártértekezlet két dologban volt igazán kezdeményező: a vállalkozás körül kezdettől teremtett nyilvánosságban és az előkészítés, illetve a lebonyolítás módszereiben, még ha a tartalmi fedezet okozta is a legnagyobb dilemmát. A végrehajtó bizottság két teljes ülést szánt arra, hogy körültapogassa a beszámoló tartalmát. Abból indult ki, hogy szakítani kell a hagyományos „dokumentumcsinálás" módszerével, ami abban állt valamikor: végigkövetjük a felsőbb pártszerv, ez esetben az országos konferencia állásfoglalását, és helyi dallamokkal megcifrázzuk. Attól is elzárkózott, hogy a teljesség igényével lépjen fel és valamiféle „enciklopédikus" beszámolóval traktálja a párttagságot. Úgy látta jónak: *szegedi* pártértekezletre van szükség, amely a helyi viszonyokat elemzi, a helyi feladatokat tartalmazza, s a tanácskozás fő témájául a helyi pártélet és pártmunka kérdéseit ajánlja. Egyszerű és logikus képlet — és mégsem. Mert a vita közben kiderült, hogy a megszokás nagy úr! Számos bírálat érte ezért a pártbizottság által is jóváhagyott feladattervet. Ilyenek: nélkülözi az alapos gazdasági elemzést; mit sem szól a munkásságról; ideológiai kérdésekben nem eléggé orientáló; sok

benne az óhaj, kevés a konkrétum; több figyelmet kellene benne fordítani az eredmények megbecsülésére; nem találják magukat soraiban a tömegszervezetek — s hol van még a hiányérzetek vége! Az óhajtások arról a régi tőről fakadnak, abból a logikából erednek, hogy majd lesz egy jeles pártfórum, s az mindenre választ ad, mindenben eligazít, mindent rendbe tesz. Akörül is támadt nézeteltérés: miként viszonyuljon ez a pártértekezlet országos dolgokhoz (mint a gazdasági szabályozás, az adópolitika, a bérreform stb.), s csak nehezen jutott érvényre az a meggyőződés, hogy maradjon a saját kompetenciájánál, s ne mutogasson se oldalt, se fölfelé, a maga ügyeiben azonban jól tegye a dolgát.

A széles körű megméretés használt az ügynek, s termékeny viták bontakoztak ki a dokumentum körül. Tizenöt szervezeti alkalom, „kisaktíva" gyúrta-kerekítette, számos taggyűlés gazdagította és élesítette, majd még egy pártbizottsági ülés járult hozzá ahhoz a reménykedő véleményhez: nos, ezzel így már meg lehet kínálni a küldötteket, mert karakteres, reális, kritikus és önkritikus — tehát további véleménycseréhez megfelelően „ingerlő".

Igazán nyílt és demokratikus légkörben közösségileg formált helyzetértékelés és feladatkitűzés született, amelyhez bárki hozzájárulhatott, még úgy is, hogy e tárgyban megkereshette magánemberként is a dokumentum szerkesztőit vagy levélben közölhette észrevételét.

Ennek a folyamatnak az ujjlenyomatai végigkövethetők a dokumentum „fejlődésén". Korábban gyönge szálak szemlátomást izmosodtak (az ifjúság helyzete és problémái; a közéleti erkölcs tematikája; a területi pártmunka jövője; a pártmunka társadalmasításának igénye stb.), azelőtt testesebb bekezdések karcsúsodtak (gazdasági témák, osztályok, rétegek helyzete, általános ideológiai kérdések stb.). S mindehhez járult végül egy szóbeli kiegészítés, vitaindító, amely tömörségével, fogalmazásának, értelmezésének tisztaságával, s főként gondolati hangsúlyaival bebiztosította az eredeti szándékot: valóban *szegedi* legyen ez a pártértekezlet és valóban a párt megújulásának szolgálatába szegődjön. Az eredménynek még csak az ígérete érzékelhető abban, hogy a pártértekezlet igen aktív és szenvedélyes, a vélemények nyílt ütközésében példaadó és korrekt, a megújulás szükségességének elismerésében készséges és az iránt maximálisan elkötelezett volt. A nyilvánosság ebben hozta meg magas kamatait. Így vált közüggyé, egy város ügyévé a szegedi pártértekezlet.

A demokrácia — az már kicsit döcögősebb. Nem arról van szó, hogy ne felelt volna meg minden tekintetben az előkészítés a pártdemokrácia követelményeinek — a formák és a tartalom összefüggései ziláltak még. Vegyünk egy példát: a végrehajtó bizottságban és a pártbizottság előkészítő ülésein is éles viták zajlottak arról: alkalmazzák-e a közvetlen választás lehetőségét az új pártbizottságba vagy sem; s ha igen, milyen arányban? Az országos pártértekezlet erre lehetőséget kínált, ösztönzést is adott — induljunk el tehát! Volt, aki az új testület egyharmadának ilyetén megválasztására szavazott, volt, aki kétharmada mellett kardoskodott. Az indíték mindkét esetben az volt: legyen nagyobb és közvetlen beleszólása a párttagságnak a vezető testület megválasztásába; a tagság ne csak ajánlja, hanem delegálja soraiból az új erőket, a köreiben elismert, tekintélyes, vezetőképes elvtársakat. Bölcs mérséklet vagy az újjal szembeni óvatos tartózkodás diktálta-e, döntés az egyharmad mellett született. Az eredmény statisztikai bemutatásban a következő: 21 így megválasztott pártbizottsági tagból munkahelyi vezető (vezérigazgató, igazgató,

igazgatóhelyettes, elnök, kirendeltségvezető) 10; ágazati, üzemi, intézményi, községi pb-titkár 4; nyugdíjas 4; vezető értelmiségi 2; művezető 1 — s közöttük a negyven éven alig-alig aluli — egy! Lehetne azt mondani: szándék és kivitel nem jött össze. Mert bár mindenki tagadja és elveti a statisztikai szemléletet, a statisztikákban azért az is mérhető, hogy a pártélet mélyebb rétegeiben mi zajlik. Onnan is jön az erőteljes ösztönzés és elvárás. De mi lesz, amikor odakerül a jogosítvány?

Kimondom, ahogy gondolom: senki sem vonhatja kétségbe, hogy a választás tisztességesen, demokratikusan és szabályosan ment végbe, de a gondolkodás vajmi keveset változott. Igazuk van a választóknak, ha arra gondolnak, hogy egy igazgató vagy egy pb-titkár eredményesebb lehet a helyi érdek képviseletében a városi testületben már politikai gyakorlottsága okán is, mint egy pártbeli „gyalogmunkás", de semmivel sem gyöngébb az az igazság, hogy történetesen egy városi vezető párttestületben kevésbé van szükség a munkahelyi érdek képviseletére; s talán nem szerencsések ezek a „duplázások" sem a közéletben.

Senki sem adott ösztönzéseket, s különösen nem személyi javaslatokat a közvetlenül választó pártszerveknek, s nem volt felsőbb „ajánlás" a küldöttekre sem. Az eredmény viszont igen-igen „hagyományos". Egy lényeges gondolat mégis kimaradt a pártértekezlet figyelmének köréből. Nevezetesen az, hogy a személyi és testületi megújulás igényének az egész pártmozgalomban jelen kell lennie: ágazati, üzemi, intézményi pártbizottságokban, alapszervezetekben és pártcsoportokban egyaránt. S lehetséges, hogy ma már nem szeretjük a „ráhatásokat", meg talán a beavatkozás vádját is messze el akarjuk kerülni, de talán nem kellett volna olyan szemérmesnek lenni annak propagandájában: mit is szeretett volna szolgálni az előző pártbizottság a közvetlen választás elvének gyakorlatával!

Új vonása volt a választásnak, hogy a tisztségviselők (első titkár, titkárok) választásának jogát a pártértekezlet magához vonta, s a „folytatásban" is van új: az új pártbizottság nem választott végrehajtó bizottságot azon frissiben, hanem csak jelölőbizottságot, amely időt kapott az alapos tájékozódásra.

Személyi ügyek kezelésében minden nyíltság és demokrácia közepette, sőt annál inkább kötelező a maximális tapintat. Nem is szeretnék kifecsegni semmit, ami ebbe a szférába tartozik. Azt mégis elmondom a szegedi városi pártértekezlet kapcsán: néminemű „tudathasadás" van párttagságunkban. Elvileg mindenki egyetért a statisztikai szempontok mellőzésével —, ám amikor a kivitelre kerül sor, erről sokan megfeledkeznek. Így születnek újabb meg újabb ajánlások: nincs képviselete a ..., nem részesült figyelemben a ..., mégis csak méltatlan, hogy nem kap mandátumot a... Régi normáink szerinti patent ez, csak éppen annak az elvnek nem felel meg, melyet érvényesíteni szeretnénk. S a szavazási eredményeken is el lehetne gondolkozni. Akinek nincs markánsabb politikai arcéle, akit alig-alig ismerünk — százszázalékot kap. Aki fölvállal ütközéseket, kemény vitákat, karakteres nézetei vannak a pártmozgalomról — annak személye körül ritkul az egyetértés. Ez a dolgok természete. De a „maradandóság" biztosítéka még ma is a szürkeség. Majd csak megtanuljuk egyszer...

Nagyon nagy tanulsága volt a szegedi pártértekezletnek az ifjúsághoz való viszony. Hozzátartozik a történethez, hogy a pártértekezlet előestéjén a KISZ városi bizottsága rokonszenvtüntetésre hívta a város fiataljait. A rokonszenv

meglehetősen vegyes kifejezésformáinak voltunk tanúi. De magán a pártértekezleten is sűrű szemrehányásokat kapott a párt: nem ifjúságpárti! Ennek igazságát főként és elsősorban azzal igyekeztek bizonygatni a tanácskozásra delegált vagy meghívott fiatalok, hogy lám csak, két százalékot ha kitesz a harminc éven aluli küldöttek aránya! Lám csak, alig van fiatalabb korosztálybeli a testületi tagságra jelöltek között! S ezek bizony más számokkal meg nem cáfolható tények. Ez lenne tehát az ifjúságellenesség? Hogy hány fiatal dolgozik úgy a pártalapszervezetekben, hogy küldöttként elnyerje a párttagság bizalmát — arról nem volt szó. Pedig hát azt azért illendő volna tudni, hogy egy pártértekezletre nem lehet „beutalót" kapni, jegyet váltani. Meg nem állhatom, hogy citáljam az első titkár szóbeli vitaindítójának néhány sorát. Tíz pontban foglalta össze a legfontosabb tennivalókat, s a tízből az első így kezdődött: „Megkerülhetetlen és elsőrangú indítékunk kell hogy legyen az ifjúság és a párt viszonya..."

Nekem úgy tetszett, még a KISZ vezetői is (vagy leginkább azok) az ifjúság körében tapasztalható sikertelenséget a párton szeretnék bevasalni. Követeléslistákat, tizenkétpontokat, jelszavakat, olykor már-már ultimátumszerű fogalmazványokat könnyebb szerkeszteni, mint saját közegükben politizálni. Az ifjúság gondjai iránt igen érzékeny szegedi pártértekezlet a megértésnél és a fölvállalt nagy figyelemnél többet egyelőre alig tudott fölmutatni, hiszen a fiataloknak lakás, állás, előmenetel, egyáltalán: jövőbe vetett nagyobb bizodalom kell — de azt megtette. S megtetézte azzal, hogy első helyre emelte feladatrendszerében is az ifjúság (s nemcsak a KISZ) helyzetének alapos és gondos megvizsgálását. Természetesen mit sem tudott kezdeni például a KISZ városi bizottsága első titkárának olyan javaslatával, hogy a fiatalok lakáshoz jutásának elősegítése érdekében a párt vállalja fel azon kezdeményezést, hogy országunkban felülvizsgálják: akik tanácsi bérlakásban laknak, jogosultak-e mai anyagi helyzetükben ilyen lakástípusra? És ha nem... — ki sem mondom a következtetését, pedig nem tanácsi bérlakásban lakom. Megkapta ugyan a kritikáját ez a vélekedés, de nem gondolom, hogy ennyivel elintézett. Generációs érdekeket, bármilyen természetesen törnek is fel, egymás rovására megoldani?

Bizonyos, hogy ez az én mostani „kirohanásom" erősebb, mint a szegedi pártértekezletnek az ifjúság ügyei iránti megértése indokolná, hiszen a már említett első titkári szóbeli vitaindítóból kapásból bizonyítható: „... az ifjúságra csekély és csökkenő a párt befolyása, a fiatalság jelentős rétegei nem ismerik eszményeinket, más ideálok után kutatnak, más mozgástereket keresnek. Miként változtathatjuk meg ezt a folyamatot? Csakis úgy, ha pontosan megismerjük törekvéseiket és garantáljuk érdekeik érvényesülését, tevékenységükhöz a sajátos mozgásteret... Több anyagi eszköz szükséges ehhez, s egyúttal szigorúbb követelménytámasztás... Végtelen türelmet, szeretetet és megértést kell tanúsítanunk az iránt, amiben az ifjúság új és más... A jövőt nem nekik, hanem velük kell építeni." De erre mintha nem nyíltak volna ki a fülek, ahol protestálnak.

Új vonása volt a szegedi pártértekezletnek, hogy az ügyrend tárgyalásában elfogadta: minden hozzászóló tíz percet kap gondolatainak kifejtésére. Ha valamelyik hozzászóló véleményével valaki nem ért egyet, egy percet kérhet ellenvéleményének azonnali kifejtésére. A küldöttek 31 hozzászólása után 56 esetben éltek ezzel a lehetőséggel, vagyis majdnem minden felszólalásra két

ellenkezés esett. Ez azonban már megint csak statisztikailag igaz, mert akadt sok felszólalás „ellenkezés" nélkül, némelyikre meg három-négyen is replikáztak. Ez a módszer valami különös elevenséget adott a vitának. Mit nem hagytak szó nélkül a küldöttek? A bankrendszerről voltak éles szóváltások, továbbá a piacgazdálkodási elvekről, a szakszervezeti mozgalomról, a pénzügyi politikáról, a munkásőrségről, a felelősség „elosztásáról", az etikai vétségekről. Az utóbbi kérdés körül eléggé fölizzott a légkör. Az egyik küldött ugyanis kifejezte azt a meggyőződését, hogy „jogállamban élünk, és pusztán moralizálgatással nem lehet erkölcsi normákat megszabni. Az ártatlanság vélelme mindenkinek kijár, a vezetőknek is. Aki nem felel meg, attól meg kell vonnunk a bizalmat, de veszélyes, ha általánosítgatunk..." — s eddig nem is volt ellenkezés, de amikor azt fejtegette, hogy ma hazánkban egy csaptelepet sem lehet vásárolni protekció vagy korrupció nélkül, vagyis hogy a hiány miatt szinte mindenki kénytelen elkövetni apró kis korrumpálásokat — jégesőként kopogott vissza a tiltakozás. Nem volt ez ugyan több félreértésnél, mindenesetre figyelmeztetett a fogalmazás fegyelmére.

Ezekkel az egyperces replikákkal kimondottan lüktetővé, elevenné vált a pártértekezlet. Bebizonyosodott, hogy tíz perc nagyon sok idő szónoki emelvényen, s egy perc is milyen sok lehet. Ehhez még igazán csak annyit teszek hozzá: a Központi Bizottság pártértekezletre delegált tagjára és a megyei pártbizottság első titkárára sem villant piros lámpa. A tíz perc nekik is elegendő volt...

Ügyrend és bonyolítás — nos hát ez a mi egyik legnagyobb gyengeségünk. A parlament októberi ülésszakát figyelemmel kísérve sokan csóváltuk a fejünket: hogy ott hogyan szavaznak, és hogyan vitatkoznak. De szombaton elröstelltük magunkat, keserű lett a mosoly: körülbelül úgy, mint mi. Jött pedig számítógépes segítség is. Amit öt hetedikes diák bizonyosan megszámlált volna egy óra alatt, nálunk az a „legmodernebb" technika segítségével legalább másfél órára nyúlt. Demokráciánk már van, szavazókedvünk kiemelkedő — majd csak kitartunk türelemmel addig, amíg valaki el nem röstelli magát ügyetlenkedéseinkért és ki nem dolgoz valami technikát. Nagyon időszerű lenne, mert mindenütt mind több dologban szavazunk.

Karácsondi Miklós

Nagyvállalkozás és gazdasági kibontakozás

Az 1972-es kiadású Közgazdasági Kislexikon egyáltalán nem tartotta szükségesnek a „vállalkozás" fogalmát beiktatni címszavai közé. A legújabb kiadású kislexikon még mindig elsősorban a saját és a családi munkaerőt alkalmazó kisvállalkozóról tesz említést, de már megjegyzi, hogy a szocialista gazdálkodó egységek is rendelkezhetnek vállalkozói vonásokkal, különösen az úgynevezett versenyszférában. S lám, milyen karrierje lehet egy kitagadott kifejezésnek: már maga a „vállalkozás" is szerepel benne, mégpedig valamely gazdálkodó egység olyan működtetéseként, amelynek eredményessége vagy sikertelensége a piacon dől el.

Anélkül hogy elmélyednénk a vállalkozás fogalmának taglalásában, annyit mindenképpen meg kell jegyeznünk, hogy a vállalkozás valóban az árutermelő gazdaság kategóriája. Szocialista gazdálkodásunk körülményei között annyiban válhat egyre meghatározóbbá, amennyiben a szocialista árutermelés viszonyai között fokozottabb jelentőséget tulajdonítunk a versenynek. De mintha még napjainkban is valami rossz mellékíze lenne a szónak, amikor egy szocialista vállalat jellemvonásaként emlegetjük... Holott a hatvanas évek végétől kezdve a vállalkozás — kisebb-nagyobb mértékben — mindig is megtalálható volt a szocialista vállalatok eszköztárában.

A vállalatok tevékenységének mélyebb elemzése azt mutatja, hogy szinte nem is akad vállalati vezető, aki ne tudna egy-két sikeres üzleti vállalkozást felmutatni. Mindez azonban nem bizonyít többet — és ez se kevés! —, mint azt, hogy a vállalkozás egyáltalán nem „rendszeridegen' a szociaista gazdaságtól, ha valós piacon méretik meg. Erre azonban alig sarkallja a gazdálkodókat más, mint a pillanatnyi üzleti lehetőségek megragadása és az egyéni ambíciók. Nem írható a rovásukra, ha a tevékenységüket minősítő általános kritériumrendszer ellenére, amely nem a vállalkozói viselkedést tekintette mértékadónak, nem is törekedtek ennél többre, s nem is fognak, amíg a kritériumok meg nem változnak. Márpedig a vállalkozásoknak csak egyik, s nem is legfontosabb területe az üzleti lelemény.

Az igazi vállalkozás a vállalati stratégia hosszú távú alakításában, mindenekelőtt az ésszerű fejlesztésben és befektetésben rejlik. Talán nem túlzás, ha a gazdálkodás körülményeit javító, az ésszerű befektetéseket ösztönző számos központi intézkedés mellett éppen a vállalkozásban látjuk a szocialista szektor megújulásának legfontosabb tényezőjét, ami motorja lehet a szerkezetváltásnak és a kibontakozásnak is.

A korszerűen irányított vállalatoknál, különösen a bankoknál felülvizsgálják azoknak a tevékenységét, akik csak a biztonságra törekednek, ennek következtében egyáltalán nem követnek el hibákat Az ilyen káderektől — az üzleti élet törvényei szerint — jobb minél előbb megszabadulni. Hasonlóképpen járnak el azokkal szemben is, akik túlzottan igyekeznek feletteseik kedvében járni. A versenyhelyzetben tevékenykedő vállalat számára ugyanis nem az a személyiségtípus értékes, aki jól illeszkedik a hierarchiába és képes a rábízott feladatot maradéktalanul végrehajtani. A gazdasági vezető tevékenysének legjobb mércéje, hogy meghatározott idő alatt valaki mennyi új kezdeményezést, a megszokottól eltérő ötletet terjeszt elő, és ezek közül mennyi bizonyul sikeresnek.

A vállalkozó nem az elvárásokhoz kíván alkalmazkodni, hanem a lehetőségekhez; nem a rövid távon belátható kicsinyke biztosat választja, hanem a kockázatokat is magában rejtő, ám nagyobb hozamokkal kecsegtető bizonytalant; nem beruházásokkal számol, hanem befektetésekkel; nem egyszerűen a terméket nézi, hanem az értéket; nem a pillanatnyi nyereséget hajszolja, hanem a hosszú távú eredményt. Az igazi vállalkozó nemcsak számol és dönt — erre egy komputer is alkalmas —, hanem önmagát képes „átprogramozni": képes megújítani az eszközeit, átcsoportosítani forrásait, ösztönözni a munkatársait; a pillanatnyi jövedelmezőséget esetenként alá is rendeli a hosszabb távú előrelátásnak, a versenyképességnek.

Vannak tehát vállalkozásaink, vannak ipari-gazdasági vezetőink — nem is csekély számmal —, akik vállalkoznak még a mai, meglehetősen vállalkozásidegen környezetben is, de szinte elenyésző az olyan vállalatunk, amelyről nyugodt lelkiismerettel állíthatnánk: ez egy nagyvállalkozás.

Ezért különös figyelmet érdemel minden olyan törekvés, amikor valahol — szűkös pénzügyi eszközökkel, a mindennapi gondokkal, a partnerek érdektelenségével és a még meglevő bürokratikus kötöttségekkel is küszködve — stratégiai méretekben jelenik meg egy vállalat tevékenységében a vállalkozói szemlélet. S ebből semmit nem von el az a körülmény, hogy a szándék mellett egyre nyomasztóbb erővel nyilvánul meg velük szemben a kényszer, hogy vállalkozóként reagáljanak a piac (e pillanatban még elsősorban a tőkés piac) kihívásaira, különben kiszorulnak a piacról.

Ezzel a helyzettel találta magát szembe a hetvenes évek végén a nagy múltú hazai energetikai gépgyártás.

A gyanakvás gúnyos hitetlenséggel keveredett, amikor a szakmai közvéleményben az első hírek terjedni kezdtek arról, hogy a Transzelektro Külkereskedelmi Vállalat — a japán kereskedőházak mintájára — maga is szeretné kialakítani ennek az üzleti-vállalkozói tevékenységnek valamiféle hazai változatát.

Gyanakvás, mivel sokan úgy tekintették ezt a kezdeményezést — a belső gazdasági kapcsolatok alkuerőre alapozott hazai rendszerében nem is egészen alaptalanul —, mint a különféle kivételek és kedvezmények megszerzésének rafinált, új eszközét. Az elmúlt évtizedekben ugyanis nem egy példáját láthattuk, hogy egy-egy vállalat inkább csak a kísérleteiben, s nem valós gazdasági teljesítményeiben mutatott fel „eredményt".

Gúny, mert hogyan is mérhetné magát egy magyar külkereskedelmi vállalat a japán kereskedőházak egész világot behálózó kapcsolataihoz, vagy ahhoz a fejlett ipari háttérhez, amelyet széles körű és igen megbízható piaci információkkal, de mindenekelőtt mérhetetlenül nagy tőkeerejükkel kötnek magukhoz.

Aligha vonható kétségbe, hogy Kozma Miklós, aki mint kereskedelmi tanácsos éveket töltött Japánban, ne érzékelte volna a helyzeti különbségeket. Az államosítás felszámolta a kereskedelmi tőkét Magyarországon. A külkereskedelem állami monopóliumának deklarálása és a tervutasítás rendszere egyébként is kizárta a külkereskedelemből a vállalkozói magatartás minden lehetőségét. Még a 68-as reform is „félkarú szerepre" kárhoztatta a külkereskedelmi vállalatokat azáltal, hogy mind az anyagi eszközöket, mind a döntési jogköröket — így a kockázati vonásokat is — a külkereskedelmi jogosultsággal nem rendelkező termelőkhöz és felhasználókhoz csoportosította. A külkereskedelem csupán közvetítő szerepkört töltött be. A szervesen összefüggő gazdasági folyamatok e mesterséges különválasztása az új gazdasági mechanizmus egyik legsúlyosabb következményekkel járó ellentmondása volt.

A külkereskedelmi vállalatoknál is megjelent ugyan mint új elem a nyereségérdekeltség, de a képződött nyereség zömét a költségvetés elvonta. Amint Kertész Pál, aki Kozma Miklóst követte a Transzelektro élén, megfogalmazta: a külkereskedelmet egyfajta „adóbehajtó" szerepre kárhoztatták. Minél több hasznot kellett az ipartól elvonni, anélkül hogy eközben kialakulhatott volna a túlélési kényszer és a gazdasági teljesítmény dialektikus egysége, pénzügyi oldalról pedig az ezt szolgáló kereskedelmi tőke. Ez a közbeékelt szervezeti forma inkább elválasztotta a termelőket a piactól.

A hetvenes évek végére, a nyolcvanas évek elejére nyilvánvalóvá vált, hogy a külkereskedelem területén is elkerülhetetlen a gyökeres megújulás. Ez a folyamat napjainkban is zajlik, ennek egyik legfontosabb vonása: a gazdálkodók alanyi jogon folytatható külkereskedelmi tevékenysége. Egyidejűleg az ipar részéről is egyre inkább jelentkezik az igény a termelést és a fejlesztést egyaránt szolgálni képes, jó piaci információkkal rendelkező, tőkeerős, önálló üzletpolitikát folytató, vállalkozó típusú külkereskedő vállalatok iránt.

Több külkereskedelmi vállalat, közöttük a Transzelektro is, elébe ment ezeknek az élet által sürgetett gyakorlati követelményeknek. Még mielőtt formálisan is azzá vált volna, tevékenységének egyre növekvő részében máris kereskedőház típusú vállalkozói gyakorlatot folytatott.

Mi táplálta ezt a hajlandóságot, ami rövid távon ellentmondani látszott a szabályozók által megfogalmazott érdekeltségnek?

Kezdetben itt is a már említett személyes ambíciók, a kihasználatlan és a magának tágabb cselekvési lehetőséget kereső szellemi kapacitás.

Az első vállalkozásra Kuvaitban került sor, azt is mondhatnánk, a véletlenek összejátszása folytán. Egyszerű üzletről, egy transzformátor szállításáról volt szó. A külföldi fővállalkozók azonban visszaléptek, s hogy el ne vesszen az üzlet, megszületett a gondolat: csináljuk meg mi magunk. Végül a Transzelektro vette át az egész vállalkozást, és a megrendelők legnagyobb megelégedésére sikeresen be is fejezte. Az első sikert követte a többi. Ennek állomásai: Irán, Irak, Törökország, India. A tapasztalatok elindítottak egy másfajta gondolkodást, amely arra késztette őket, hogy hosszabb távon mérjék fel a magyar energetikai gépgyártás lehetőségeit, s egyúttal szembesüljenek azzal a rideg ténnyel, hogy ha nem tud az egész iparág megújulni — beleértve ebbe a termékek műszaki színvonalát, a termelés gazdaságosságát és a vállalatok üzletpolitikáját is —, ha nem képesek komplett létesítmények fővállalkozóiként is fellépni, előbb-utóbb teljesen kiszorulnak a nemzetközi

piacról. Ez a kényszer nemcsak az ipart, hanem a külkereskedelmet is érinti, és még inkább a kettő kapcsolatrendszerét.

A lecke tehát adott: a külpiacon történő közös érdekeltségű vállalkozás, eközben pedig a korszerű, piacképes árualapok kölcsönös kockázattal történő gyarapítása.

A hetvenes évek azonban a nagy múltú magyar energetikai gépgyártás rohamos hanyatlásának jegyében teltek el. Ez az állapot a nyolcvanas évek elejére több vállalatnál is súlyos válsághoz vezetett. A Láng Gépgyár, a Magyar Kábelművek, majd a Ganz Elektronik és a Ganz-MÁVAG jutott a szanálás sorsára. Nem azért, mintha az energetikai gépgyártás nem lenne jövedelmezőbb az átlagnál, még csak azért sem, mert esetleg a piaci kereslet terén a pangás vagy visszaesés jelei mutatkoznának, mint például az acéliparban; még csak azt sem lehet mondani, hogy ezen a területen — más területekkel összehasonlítva — különösen kiélezett lenne a verseny. A verseny természetesen óriási. De jó piacpolitikával, jó termékekkel jól meg lehet élni, ahogy ezt számos világcég változatlan prosperitása bizonyítja.

A hazai cégeket inkább az iparpolitika koncepciótlansága, a reális piaci igényektől elszakított fejlesztési döntések (vagy éppen az elmaradt fejlesztések) és az elmaradott technológiákra és termékekre alapozott elhibázott beruházások juttatták válságba.

A vállalatok válsága tehát nem az iparág válságának a következménye. Éppen ellenkezőleg: *a vállalati válságok sodorhatják válságba az egész iparágat.* Ott, ahol a vállalati vezetés szívós következetességgel vitte végig a fejlesztéseket és korszerű technológiát tudott meghonosítani, nem maradtak el az eredmények sem. Jó példa erre a Ganz Danubius erőművi kazángyártásának esete. Egy korábbi iparpolitikai „koncepció" ennek a gyártásnak a teljes felszámolását sürgette. Ezzel szemben a gyár a technológia korszerűsítése mellett döntött. Licencet vásárolt egy jó nevű nyugatnémet cégtől, és éppen akkor tudott a piacon megjelenni korszerű, alacsony kalóriaértékű fűtőanyagokat is hatékonyan eltüzelni képes kazánjaival, amikor az olajárak drágulása miatt mindenütt a világon megnövekedett az érdeklődés az ilyen berendezések iránt. Az elmúlt évtizedben olyan cégekkel tudott közös vállalkozásban fellépni, mint a Siemens, a Brown Boveri és a Hitachi. Az idei év elején helyezte üzembe Indiában a harmadik 220 MW-os kazánját. A 200 millió NSZK-márka értékű vállalkozás a magyar energetikai gépgyártó ipar eddigi legnagyobb üzlete, amelyet további eladások is követtek.

Ennél is szemléletesebb az utóbbi évtizedek legsikeresebb magyar terméke, a Heller—Forgó-féle „száraz" hűtőtorony példája. Az Energiagazdálkodási Intézetben fejlesztették ki és a Jászberényi Lehel Hűtőgépgyár gyártja. Ez a termék egymagában több mint 100 millió dollár bevételt hozott a népgazdaságnak. Ahogy egyre szélesebb körben felismerik a víztakarékos berendezés előnyeit, a piaci igény világszerte folyamatosan növekszik. A növekvő igényt szinte teljes egészében a mi vállalataink elégítik ki. Az állandó fejlesztő-korszerűsítő munka eredménye, hogy — szinte egyedül a magyar iparban — élvezhetik a piacon a monopolista szállító előnyeit.

Ebben a két példában benne rejlik a kereskedőházi koncepció lényege: a piaci ismeretek birtokában olyan fejlesztésekre ösztönözni a magyar ipart, amelyek hosszabb távon biztosíthatják versenyképességét. Ez az „ösztönzés" azonban egyet kellene hogy jelentsen a fejlesztés és a technológia kor-

szerűsítésének jelentékeny mértékű finanszírozásával, végső fokon az „együtt sír, együtt nevet" kockázatának vállalásával, és természetesen az üzleti siker hasznából — a befektetett tőke arányában — való részesedéssel is.

A hagyományos energetikai berendezések piacán tervezett előretörés mindenekelőtt a legfőbb termelővállalatok és a Transzelektro vállalkozói magatartásán és együttműködésén múlik. Jó esélyünk van arra, hogy ennek az összefogásnak az eredményeként a magyar ipar ismét komplett erőművel jelenhessen meg a nemzetközi piacon, amire az egyiptomi el-tabini hőerőmű szállítása óta nem volt példa. Ehhez azonban nehéz és bonyolult pénzügyi egyezkedések szükségesek, hiszen ilyen volumenű üzlet el sem képzelhető a vevőnek nyújtott hitel nélkül.

Itt mutatkozik meg leginkább, hogy a kereskedőházi tevékenységhez mennyire hozzátartozik a kereskedelmi tőke. A tőkeszegénység ellenére a Transzelektro 20 millió forintot áldozott a Heller—Forgó-hűtőtornyok negyedik generációjának kifejlesztésére, hogy ez a kiváló termék az ezredforduló tájékán is versenyképes maradjon. A gyártás korszerűsítésére azonban már nem tud pénzeszközöket juttatni. Még egy monopol terméken sem képződik annyi extrapofit, amennyi az elvonások mai rendszere mellett fedezni tudná a termelési technológia folyamatos megújítását. Megfelelő mennyiségű pénzeszközök híján az üzletházi szerep elsősorban a kapcsolatok szervezésére korlátozódik.

A Transzelektrónak jelentékeny közvetítői szerepe volt például a korszerű hazai kazángyártás megteremtésében a licencek megszerzéséért folytatott ügyködése révén. Számos más esetben maga a külkereskedelem volt a kezdeményező: így például a korszerű háztartási hűtőgépek gyártásához szükséges Bosch-licenc, az AIG-mosógéptechnológia, a különféle nagy teljesítményű kapcsolók, a belga eredetű árammegszakítók esetében; ezenkívül részt vett lízing üzletekben is.

Legfeljebb azon érdemes elgondolkodni. mi történt volna, ha a válságba jutott vállalatok szanálására fordított milliárdok egy töredékét jóval korábban a kereskedelmi tőke finanszírozására fordítják, ha a kereskedőház — pénzeszközökkel is alátámasztott befolyása révén — esetleg képes lett volna piacképesebb és megalapozottabb fejlesztésekre ösztönözni az érintett vállalatokat. Talán elkerülhették volna a csődöt, és megtakaríthattuk volna a szanálás csillagászati számjegyű költségeit.

A nemzetközi versenyképesség megőrzésének számos feltétele van: a kiterjedt és megbízható hazai gyártókör, az erős nemzetközi piacszervezet, az intenzív piaci munka, de mindenekelőtt jól felkészült, agilis, vállalkozó szakemberek.

A Transzelektro mintegy 80 belföldi gyártóvállalattal áll üzleti kapcsolatban, és húsz országban 24 külképviseletet működtet. 1987-ben a forgalmuk elérte a 20 milliárd forintot, konvertibilis kivitelük pedig túlhaladta a 130 milló dollárt. Ezt a teljesítményt elsősorban a hazai energetikai gépgyártó vállalatok gyártó- és szellemi kapacitása alapozza meg: a termelési tradíciók, a műszaki színvonal és a korábbi szállítások révén szerzett referenciák. De egyre nagyobb szerepet játszik az a felismerés, hogy az iparág, ha élni akar, a tőkés piacra „ítéltetett".

A Transzelektro üzleti munkájának fontos része, hogy jelen legyen a különféle versenytárgyalásokon. Jelenleg mintegy félmilliárd dollárra becsülhetők a benyújtott pályázatai, és komoly esélyei mutatkoznak újabb

100—200 millió dollár értékű szerződés megkötésére, amely már a kilencvenes évek szállításait alapozhatja meg: erőművi berendezések, villamos alállomások, távvezetéksodronyok, villamos szerelésianyag-gyár, transzformátorok és hűtőtornyok szállítására kerülhet sor.

A közvélemény a vállalkozást még napjainkban is jobbára a kisvállalkozókkal azonosítja. Ez a szemlélet az egyik oldalra állítja az egyéni és társult magánkezdeményezést, mint a vállalkozás kizárólagos letéteményesét, a másikra a szocialista nagyvállalatokat és szövetkezeteket, mintha az egyik a másik ellentéte lenne. Ebben a hamis megkülönböztetésben voltaképpen két, egymással szöges ellentétben álló nézet kerül közös nevezőre: az egyik a szocialista gazdasághoz méltatlannak tartja a vállalkozást, a másik — lekicsinylőleg — úgy tekint a szocialista tulajdonra, mintha az természeténél fogva eleve képtelen lenne vállalkozói fellépésre.

Ezek a nézetek nemcsak eszmeileg megalapozatlanok, de történelmietlenek is. Talán kevsen tudják, vagy nem veszik figyelembe, hogy például a húszas evek elején a Szovjetunióban sikeresen működtek és fejlődtek olyan profitérdekeltségű szocialista vállalatok, amelyek önállóságukat tekintve sokkal szabadabban alakíthatták üzletmenetüket, beleértve a vállalkozás jellegzetes vonásait is, mint a fejlett tőkés országokban manapság tevékenykedő állami vállalatok. Nem a szocialista tulajdon természete, hanem más — s ma már egyre inkább látjuk, hogy a szocializmustól idegen — erők térítették le a szerves fejlődés útjáról nemcsak a gazdaságot, hanem a szocialista berendezkedés egész intézményrendszerét.

A vállalkozások mozgástere akadálypályához hasonlatos, ahol az akadályok zömét mi magunk mesterségesen állítottuk. A vállalkozói erények alacsony szintje mögött pedig — mutatott rá nemrég egy vállalati vezető — az állampolgári fegyelem romlásából következő hiányos munkamorál, a laza technológiai fegyelem, a magasabb teljesítményekben való érdektelenség, a tisztességes munka nélkül is többé-kevésbé garantált létbiztonság, egyszóval kifejezetten társadalmi jelenségek állnak. A nagyvállalkozások kiszélesítése tehát nem pusztán gazdasági, hanem társadalmi feladat is.

Szavakban megfogalmazott késztetésekben nincs hiány. A vállalatok azonban — bár nevükben benne rejlik — csak igen ritkán reagálnak vállalkozói módon az ilyen sürgetésekre. Ennek alapvető oka, hogy még mindig nem eléggé érvényesül a verseny, nem eléggé fenyegető a piacvesztés, a bukás veszélye, s egész szabályozásunk még mindig inkább a csendes létezésnek kedvez, mint az adódó lehetőségeket megragadó dinamizmusnak. Vagyis a késztetéshez nem társul kellő súllyal sem a szabadság, sem a kényszer.

A gazdasági „tereprendezés" már megkezdődött, és a reformfolyamat kibontakozásával várhatóan fel is gyorsul. Megvalósult a társasági törvény, vele párhuzamosan létrejön egy szektorsemleges elvonási rendszer; tovább szélesedik a kereskedelmi bankok mozgástere, kialakulhat a valódi tőkepiac; hosszabb távon kirajzolódnak az ár- és bérrendszer reformjának körvonalai; előbb-utóbb kialakul egy liberalizáltabb deviza- és importgazdálkodás... A gazdasági környezet átalakulásának körülményei közepette egyre nagyobb szerepet kapnak a személyiségi jegyek, a következetes vállalkozói vonások: azok a képességek, amelyek alkalmassá tesznek valakit arra, hogy minden lehetőségre vállalkozói reflexekkel reagáljon, s ami ennél is több: vállalkozó stratégává váljon.

Horn Péter

AZ MTA LEVELEZŐ TAGJA, A KESZTHELYI AGRÁRTUDOMÁNYI EGYETEM KAPOSVÁRI ÁLLATTENYÉSZTÉSI KARÁNAK DÉKÁNJA

Az agrár-felsőoktatás továbbfejlesztéséről

Magyarország gazdasági életében a mezőgazdaság és az erre épülő élelmiszeripar mindig jelentős szerepet játszott és játszik ma is. Az élelmiszergazdaság súlya a népgazdaságban a 80-as években sem csökkent, ellenkezőleg, a sok kedvezőtlen tendencia ellenére jelentősége növekedett, különösen a stabilizáló szerepe fokozódott. A népgazdaság bruttó termeléséből 25%-kal, nettó termeléséből 22%-kal részesedik az agrárszektor.

Az állattenyésztés bruttó termelési értéke az ötvenes évek végétől az elmúlt negyedszázadban folyamatosan és gyorsan emelkedett, részaránya számottevően nőtt a mezőgazdasági termelésen belül. Az állati termék-előállítás gyors ütemű növekedése révén az 1980-as évekre a mezőgazdasági termékek bruttó termelés[illegible] jóval megelőzve a szántóföldi növénytermesztést és a kertészeti ágazatokat. Az állati termékek az összes exportnak a 80-as években — különösen a tőkés országokban — majd 60%-át tették ki, 1987-ben pedig több mint 720 millió dollár értékű volt a kivitel. Ez a magas arány jelentősen meghaladja azokat a számításokat, amelyeket a magyar agrárpolitika akár 15—20 éve lehetségesnek tartott.

Az elmúlt 30 évben a magyar agrártermelés struktúrája tehát jelentősen megváltozott, a korábban jellemző erős növénytermesztési ágazati túlsúly az állattenyésztés javára billent, hasonlóan más fejlett mezőgazdasággal és iparral jellemezhető országhoz. Vajon az agrár-felsőoktatás mennyiben követte ezt a nagyarányú változást?

Az oktatás szerkezete

Az agrár-felsőoktatás bázisa hat egyetem és egy főiskola, amelyek a MÉM felügyelete alá tartoznak. Hazánkban jelenleg három agrártudományi egyetem négy karán folyik általános mezőgazdasági mérnök[illegible]pzés (Gödöllő, Debrecen, Keszthely, Mosonmagyaróvár). Egyetemi szinten [illegible]n megoldva az erdész- és faipari, a kertész-, a mezőgazdasági gépés - es az állatorvosképzés. A közelmúltban kezdődött meg az üzemgazdasági jellegű mérnökképzés a Gödöllői Agrártudományi Egyetem Társadalomtud[illegible]nyi Karán és az élelmiszer-ipari mérnökképzés a Kertészeti és Elelmisze[illegible]ipari Egyetemen. Üzemmérnökök képzése a következő szakterületeken történik: geodéziai és földmérés (Székesfehérvár); kertészet (Kecskemét): mezőgazdasági gépészet (Me-

zőtúr); élelmiszeripar (Szeged); repülőgépes szolgálat (Nyíregyháza); állattenyésztés (Hódmezővásárhely, Kaposvár).

Nem kerülhető meg az a kérdés, hogy a mostani szakági struktúra menynyiben felel meg a jelenkor és a közeljövő kihívásainak. Ebből a nézőpontból nem hagyható figyelmen kívül az egyik legáltalánosabb kérdés, mégpedig az, hogy összességében sok vagy kevés mezőgazdasági szakembert képezünk. Az adatok elgondolkodtatnak: Magyarországon a beosztott munkakörökben dolgozó felsőfokú végzettségűek aránya az iparban mintegy 30%, a mezőgazdaságban viszont csupán 10 százalék.

Nagyon figyelemreméltó az a stratégia, amelyet például Hollandia és Új-Zéland következetesen érvényesít. Ennek az a lényege, hogy állami támogatással létesített új farmokat csak olyan pályázóknak adnak el, akik agrárszakegyetemi végzettségűek, és képesek igazolni átlagon felüli szakmai felkészültségüket. Mindkét ország nagyon jelentős agrárexportőr, és a nemzetközi versenyképesség egyik alapfeltételének minősítik a lehető legmagasabb szakmai képzettséget még farmerszinten is. Ott az egyetemi képzettség nemcsak egy-egy közép- és felső szintű vezetői állás betöltésének kritériuma, hanem a mezőgazdasági termelés — az élelmiszer-ipari elsődleges alapanyagtermelés — nemzetközi versenyképességének jelenlegi és még inkább jövőbeli záloga. Ez a szemlélet egybeesik a fejlett technológiákat alkalmazó ipari vállalatok gondolkodásmódjával is. A Siemens egyik legnagyobb — orvosdiagnosztikai csúcstechnológia kategóriájába tartozó — műszereket gyártó vállalatánál tapasztaltam, hogy a munkások több mint 60%-a rendelkezett egy vagy két egyetemi diplomával, és ezt a számunkra hihetetlenül magas arányt is kevesellték.

Egy-egy agrármérnök kiképzésére mi ma megközelítőleg 500 000 Ft-ot fordítunk. Ezt a népgazdasági ráfordítást egy jól képzett szakember egyetlen megvalósított ötletének gyakorlati bevezetésével akár egy év alatt többszörösen is képes — a ráfordítások csökkentése révén vagy az előállított termékek jobb minőségéből adódó többletértékben stb. — „visszakeresni". Meggyőződésem, hogy nemzetközi versenyképességünk megtartása és szükségszerű növelése a jelenlegi létszámú agrárszakember képzését nélkülözhetetlenné, továbbá a minőségi képzés fokozását parancsolóan szükségessé teszi.

Az egyetemi képzés szakági struktúrájának továbbfejlesztését illetően is érdemes a hosszú évtizedek óta töretlenül nagyon sikeres agrárexportőr nemzetek által követett elveket figyelembe venni, így Dániát és Hollandiát. Ez utóbbi országokban minden olyan agrár-alapszakmára graduális szinten képeznek egyetemi végzettségű szakembereket, amelyben országuk jelentős hazai ellátási kötelezettséget vállal, számottevő exportot bonyolít le, illetve a nemzetközi piacokon a jövőben versenyezni szándékozik. Ennek az elvnek a követése biztosítja a versenyképes szakember-utánpótlást, a kutatófejlesztő és oktatóhálózat szakemberigényét és a nemzetközi területeken tevékenykedő speciális ágazati káderutánpótlást.

Az előbbiek figyelembevételével a magyar agrár-felsőoktatás szakmai struktúrájának nagy ellentmondása az, hogy a két legnagyobb agrár-alapszakmában: az állattenyésztésben és a növénytermesztésben graduális mérnökképzés nincs.

Semmi nem indokolja, hogy amikor a mezőgazdaság bruttó termelési értékének több mint 50%-a, az export 60%-a az állattenyésztésből származik — ennek az ágazatnak a jelentősége a kormány stabilizációs és kibontakozási programja szerint sem fog csökkenni —, immár több mint 25 éve

nincs az országban állattenyésztő agrármérnökképzés. Magyarországon ma az állattenyésztés a legnagyobb termelési háttérrel rendelkező mezőgazdasági „alapszakma", jóval megelőzve termelési értékben és az export volumenében minden más agrárágazatot. A felsőfokú szakemberképzés lebecsülésével magyarázható az is, hogy ma az állattenyésztés és a takarmányozás szakterületén a mezőgazdasági tudományok kandidátusainak mindössze hét, a tudományok doktorainak pedig csupán nyolc százaléka tevékenykedik.

A jövőben — mégpedig minél előbb, annál jobb — aligha odázható el a graduális mérnökképzés beindítása a két legnagyobb mezőgazdasági alapszakmában: az állattenyésztésben és a növénytermesztésben. E két nagy alapszakmára a képzést ott kell elindítani, ahol erre a feltételek mindenben adottak. Az általános agrármérnöki képzés továbbra is szükség lesz, és ezt oda kell koncentrálni, ahol erre a személyi és a tárgyi feltételek a legmegfelelőbbek.

A képzés tartalmi elemei

A felsőoktatás tartalmi továbbfejlesztése számos fejlett mezőgazdasággal rendelkező országban napirenden van. Az 1980-as évek legelején a világ elismerten az egyik legkiemelkedőbb és legnagyobb agráregyetemén, Wageningenben (Hollandia) mélyreható oktatási reformot hajtottak végre, s ezzel széles körű nemzetközi érdeklődést váltottak ki, arattak elismerést. E cikk keretében nincs mód arra, hogy a mai agrár-felsőoktatásunk tartalmi elemeit részletesen elemezzem, felsoroljam hibáit. Ehelyett röviden ismertetem a Wageningenben alkalmazott modell általános elemeit, amelyeket hazai szakembereink összevethetnek, s levonhatják a szükséges tanulságokat.

a) Minden olyan alapszakmára képeznek graduális szinten agrármérnököt, amely területeken Hollandia a világpiacon nagymértékben jelen van, vagy amely szakmák iránt belföldön vagy külföldön magasan kvalifikált szakemberigény mutatkozik.

b) Különös hangsúlyt helyeznek a gyakorlati képzésre.

c) A képzés időszakában nagy szellemi és fizikai terhelhetőséget követelnek a hallgatóktól. A szelekció könyörtelen! Az előírt képzési programok teljesítésére és eredményes lezárására 4—6 év áll a hallgatók rendelkezésére. A hallgatók közül a legkiválóbb 15—20% képes csupán négy év alatt befejezni tanulmányait. A fizikai erőnlét fokozását elsősorban a tömegsport támogatásával segítik elő, az úgynevezett élsport támogatása nem egyetemi feladat.

d) A tanulmányok sikeres befejezéséhez egy világnyelv ismerete (angol) alapvető fontosságú, mert a kötelező és ajánlott szakirodalom jelentős része nem hozzáférhető holland nyelven, és feltehetően a jövőben sem lesz rá mód.

e) A képzésben nagy gondot fordítanak az önálló, alkotó jellegű munkára, amelynek kereteit hallgatói kutató-tervező csoportokban határozták meg. Egyénenként személyre szabott konkrét feladatok alapján mérik az egyén, összességében pedig a „team" több tudományra kiterjedő, tehát több szakterületet közösen érintő együttes munkájának eredményét (interdszciplináris vagy kvázi interdiszciplináris feladatok). Ez a módszer jól bevált a kollektív munkára nevelésben.

f) A beszédkészség, az élőszóban történő kifejezőképesség alapvető fontosságát — és termelőerővé válását is — felismerve, a professzorok he-

lyett a hallgatók tartják az előadások egy részét (az órakeretnek ez 15—25%-a lehet) szigorúan a tantervben meghatározott témákról, beépítve előírt kutatási témáikkal, gyakorlati feladataikkal kapcsolatos saját eredményeiket is. Team-munka esetén általános szokás az is, hogy egy-egy témát többen adnak elő. A tanárok a hallgatók között foglalnak helyet, velük együtt kérdezhetnek is, majd az előadások után kommentálják és értékelik az órát.

g) A hallgatók tanulmányaik során kötelezően — több tantárgyból — hosszabb-rövidebb önálló munkán alapuló dolgozatot írnak, szigorúan figyelembe véve a nemzetközi követelményeket. Legtöbbször ezek az előzményei az *f)* pontban említett előadásoknak, melyekre osztályzatot kapnak az illetékes professzortól.

h) A hallgatók önálló munkáikkal — kötelezően — részt vesznek a poszterkiállításokon, ahol eredeti felismeréseiket, szemléltetően is bemutatják. A legjobb eredményt felmutatók jelentős pénz- és erkölcsi díjazásban részesülnek.

i) A képzésben tehát nagy gondot fordítanak a magas szintű szakmai felkészültségre, az eredetiségre, a szóbeli, az írásbeli és a vizuális kifejezésmód és kultúra együttes fejlesztésére. Teszik ezt úgy, hogy az egyéni, individuális törekvésekkel szemben hangsúlyozottan előnyben részesítik minden területen a csoportos, vagyis a team-munkát.

j) A szakképzési-nevelési módszerek alkalmazása, a megfelelő képzettségű személyi állományon kívül, széles tematikai választási lehetőséget biztosító kísérleti-gyakorlati feltételrendszerre épül. Ehhez tartozik egy kiterjedt farmergazdasági háttér is, ahol az üzemi jellegű feladatokat zavartalanul és magas szinten elvégezhetik a farmer egyetértésével és támogatásával.

Az előzőekben ismertetett képzési alapelvek döntő része — tartalmát tekintve — egyértelműen összecseng oktatási törvényünk szellemével. A fokozatos, vagyis a fokonként emelkedő képzés — az általános alapelvekből adódóan — a mi struktúránkhoz képest sokkal nagyobb specializációt tesz lehetővé, mert húsz főszakon képeznek agrármérnököket, és egyedül az állattenyésztési főszakon hat szak közül több, két-három szakirányulást. További specializációt tesz lehetővé a tanulmányi idő alatt, a képzés céljait szolgáló mintegy 6000 órás összes terhelés.

Az agrármérnökképzés széles specializációt biztosító szerkezete úgy valósítható meg, hogy a kötelező tárgyak az összes óraterhelés 20—25%-át teszik ki, az alternatívan választható kötelező tárgyak pedig 40—50%-ot, végül a fakultatív tárgyak 25—40%-ot. Amennyiben nálunk is megkezdődik az állattenyésztő agrármérnökképzés, akkor sem tervezünk olyan mértékű szakosodást az állattenyésztésen belül, mint Hollandiában, mert ott is csak hosszabb fejlődés vezetett el a mostani szintig. Terveinkben a specializációt a diplomadolgozatok témaválasztásán és a fakultatív tárgyak körén keresztül kívánjuk lehetővé tenni, megőrizve az állattenyésztési alapszakmán belüli konvertálhatóságot.

A tudományos továbbképzés már nem szakterületi képzés, hanem inkább funkcionális területekre képez szakembereket. E képzés területei: kutatóképzés számos, de nagyon szakosodott területen (PhD); tervező szakmérnökképzés, közigazgatási szakmérnökképzés; tanárképzés (főiskolák és középfokú iskolák számára; rövidebb-hosszabb szaktanfolyamok számtalan szakterületen, a gyakorlat által megfogalmazott igény szerint).

A kandidátusi fokozatnak megfelelő PhD-disszertáció nem más, mint a

kutatónak egy adott témában a világ bármely magas impact faktorú szakfolyóiratában megjelentetett, illetve igazoltan megjelentetésre elfogadott tanulmányainak gyűjteménye. A védés nyilvános, két-három felkért — legalább egy külföldi — opponenssel. A rendszer megkíméli a jelöltet külön disszertáció megírásától, és biztosítja a nemzetközileg igazolt magas színvonalat, mert a vezető folyóiratok szigorúan véleményeztetnek, és többletgaranciát jelent a kiemelkedő, nemzetközileg elismert szakemberek opponensi felkérése is. Véleményem szerint a hollandiai modell nagyon sok eleme nálunk is alkalmazható, és bevezetése indokolt, sőt nemzetközi versenyképességünk megőrzése és fokozása érdekében szükségszerű.

A személyi, tárgyi feltételek

Nem vitatható, hogy az ismertetett képzési alapelvek érvényesítése mind személyi, mind pedig tárgyi feltételeit illetően komoly követelményeket támaszt az adott felsőoktatási intézményekkel szemben. A magasan kvalifikált oktatói és szakszemélyzet mellett elengedhetetlen a széles körű szakmai területet átfogó, oktatási-kutatási célokat szolgáló laboratóriumi háttér, a legkülönbözőbb szakágazatok igényeit kiszolgálni képes kísérleti teleprendszer teljes infrastruktúrájával. Ahhoz, hogy a hallgatók legszélesebb körét aktív és alkotó módon bevonjuk a kísérleti és fejlesztő munkába, sok feladat egyidejű végzésére közvetlen közelben kell lehetőséget teremteni.

Az agrárszakemberek képzésében szükség van az oktatási intézménnyel szorosan együttműködő mezőgazdasági vállalati körre, amelybe azok az állami gazdaságok, kombinátok és termelőszövetkezetek tartoznak, amelyek a képzési cél szempontjából a gyakorlati képzési programok időszaka alatt a legtöbb és legmagasabb szintű szakmai segítséget képesek adni a hallgatóknak.

Kaposváron az Állattenyésztési Karon a több mint száz oktatót és kutatót — az állattenyésztés és az azzal határos szaktudományokban specializálódott szakemberek — további másfél száz felsőfokú végzettségű szakember segíti. Az oktató, kutató és fejlesztő tevékenységet szervesen szolgálja háromszáz dolgozójával az Oktatási és Kísérleti Telep számos egysége. Ezek többek között a központi laboratórium, a kísérleti vágóhíd, a szarvasmarha-, a juh-, a sertés-, a ló-, a baromfi- (tyúk-, pulyka-, lúd-, húsgalamb-), hal- és a zárt téri nagyvadtenyésztés, valamint a termelés céljait szolgáló létesítmények és más létesítményrendszerek, mint amilyen a híg trágya több célú felhasználását biztosító tórendszer is.

Az Állattenyésztési Karhoz kapcsolódik Európa legnagyobb angóranyúltenyésztő központja, amely magyar—svájci közös beruházás (Angorazucht GmbH) eredménye. A kar számos gazdasági társaság tagja, és leányvállalatot is működtet. Több termelési rendszer indításakor a jogelőd, a Kaposvári Mezőgazdasági Főiskola kezdeményező szerepet játszott (például a KAHYB, a Kaposfarm és a Várjuh.) Az állattenyésztés terén a főiskola az el[illegible] fejlesztő vállalat létrehozásában is meghatározó szerepet vállalt (Agrár Kutató Fejlesztő Vállalat, Kaposvár). A felsorolt rendszerekkel és ezenkívül még számos más mezőgazdasági vállalattal, termelési rendszerrel, gazdasági társasággal, magyar és külföldi vállalattal tart fenn szoros szakmai kapcsolatot az Állattenyésztési Kar, sok esetben szervesen integrálódva azok tevékenységébe vagy egyes résztevékenységeibe.

Fürcht Pál

A BELUGYMINISZTÉRIUM FŐOSZTÁLYVEZETŐ-HELYETTESE

A közös tanácsokról

Együtt maradni vagy különválni? — az év első felében jó néhány közös tanács társközségének falugyűlésén vetették fel ezt a kérdést. Több községben tovább is mentek ennél, és a lakosság helyi szavazás formájában fejezte ki azt az óhaját, hogy alakuljon a községben önálló tanács, tehát a különválás mellett voksolt. A községek egy részében ez megalapozott, jogos igény, néhol viszont a közhangulat jobbára az érzelmek hatására alakult ki, és háttérbe szorult annak a józan mérlegelése, hogy vajon a közös tanácson belül maradás vagy az abból való kiválás szolgálja-e inkább a lakosság érdekeit, teremt jobb feltételeket a boldoguláshoz. Az Elnöki Tanács helyt adott ezeknek az igényeknek, s az érintett községekben önálló tanács alakítását rendelte el. További más községekben is jelentkezhet ilyen törekvés a jövőben. A helyes választ természetesen községenként kell megtalálni a helyi adottságok és a körülmények ismeretében, azok gondos mérlegelésével. Úgy gondolom, ehhez hasznos lehet a közös tanácsok által megtett út áttekintése, néhány tapasztalat összegzése.

Hogyan és milyen tényezők hatására alakultak ki a mai közös tanácsok? Az 1950-ben megszületett első tanácstörvény tulajdonképpen átmeneti — kivételes — formaként ismerte el a községi közös tanácsot. Ennek megfelelően a közös tanácsok száma 1960-ig elenyésző volt. Szervezésük a hatvanas években bontakozott ki, elsősorban az erőteljes társadalmi, gazdasági fejlődés és mindenekelőtt a mezőgazdasági termelőszövetkezeti mozgalom gyors térnyerésének hatására. Nem volt ritka, hogy az egymással egyesült mezőgazdasági termelőszövetkezetek több, esetenként öt-hat községi tanács területén működtek. Ez különféle igazgatási, képviseleti, együttműködési gondokat okozott a tanácsok és a szövetkezetek kapcsolatában, s ezért vált rendező elvvé az „Egy tsz — egy tanács!" jelszava.

A közös tanácsok szervezésének célja az volt, hogy a tanácshálózat kövesse a gazdasági integrációt, koncentrálódjanak az elaprózott anyagi eszközök, s ezáltal legyen hatékonyabb a kisközségek fejlesztése, gazdaságosabb az intézmények (óvodák, iskolák, művelődési otthonok stb.) fenntartása. Alakuljanak ki jobb szervezeti és személyi feltételek a megnövekedett tanácsi feladatok ellátására.

Később még egy tényező segítette a közös tanácsok térnyerését. Lehetőség nyílt arra, hogy a megyei tanács egyes, általában ötezret elérő lélekszámú községek tanácsait nagyobb hatáskörrel rendelkező nagyközségi tanáccsá

nyilvánítsa. Jó néhány kisebb község tanácsa azért egyesült közös tanácsba, hogy elérje ezt a lakosságszámot. Ilyenformán a hetvenes évek közepe tájára kialakult a községi közös tanácsok mai hálózata. Mindjobban kibontakoztak ennek előnyei is. Mielőtt azonban ezekről szólnék. röviden utalni szeretnék azokra a társadalmi, gazdasági folyamatokra, amelyek részint kedvezően, részint azonban hátrányosan érintették a községeket és a közös tanácsokat. Főképpen a következőkről van szó:

— Jelentősen fejlődött és térbelileg is arányosabbá vált a városhálózat. 1950-ben 54 városunk volt, ma már 125; s így a városi lakosság aránya 34,5 százalékról megközelítőleg 60 százalékra nőtt. Ez a községek számára is előnyös, hiszen jószerével minden község számára elérhető közelségbe került a városi középfokú ellátás, a szélesebb körű szolgáltatás, munkavállalás lehetősége. Ilyen értelemben közelebb került a város a faluhoz.

— Az 1970-ben elfogadott településhálózat-fejlesztési koncepció elsősorban a városok és a kiemelt községek fejlődését irányozta elő. Ez hozzájárult ugyan az ország nagyobb térségei közötti ellátottsági szintkülönbségek fokozatos kiegyenlítődéséhez, viszont szerepkör nélkülivé minősítette a kisebb községeket, csökkentve kilátásaikat.

— A községek jó részének háttérbe kerülését mutatta a tanácsi fejlesztési eszközök aránytalan elosztása is. Jellemző, hogy az V. ötéves tervben a tanácsok fejlesztési célú pénzalapjából a községek mindössze 8—10 százalék erejéig részesedtek. Csak ezt követően kezdődött meg az aránymódosulás a községek javára. Fejlesztési célú részesedésük a VI. ötéves tervidőszakban 18—20, a jelenlegi — VII. ötéves — tervidőszakban mintegy 30 százalékos. Ez utóbbiban már tükröződik az Országgyűlés által 1985 tavaszán jóváhagyott új terület- és településfejlesztési stratégia, amely többek között a községek népességmegtartó képességének növelését tűzte célul.

— Általában hátrányosan érintette a kisközségeket a mezőgazdasági termelőszövetkezetek és a fogyasztási szövetkezetek integrációja, valamint a helyenkénti túlzott iskolakörzesítés.

Az említett és más — itt nem részletezhető — tényezőknek jelentős szerepük van abban, hogy számos kisközségben erőteljesen csökkent a népesség, emelkedett az idősek aránya, kedvezőtlenül alakult a társadalmi szerkezet. Figyelmet érdemel, hogy a közös tanácsok nem székhely társközségeinek egyharmada a gazdaságilag elmaradott térségekben található.

Mindezzel azt kívántam jelezni, hogy a községekben, kiváltképp a kisközségekben kialakult társadalmi-gazdasági feszültségek okai összetettek, s csak kevéssé vezethetők vissza a közös tanácsok működésére. Mégis gyakran kizárólag annak tulajdonítják e gondokat. Persze kár lenne tagadni, hogy egy időben a székhelyközségek kiemelt fejlesztése központi cél, megyei program volt, ez azonban többnyire a társult községek számára is haszonnal járt. Az is tény, hogy sok közös tanács a lehetőségeihez képest is elhanyagolta a társközségek fejlesztését, az ott lakók életkörülményeinek javítását. Ennek ellenére határozottan kimondható, hogy a közös tanácsok túlnyomó többsége — lehetőségei szerint — megfelelően gondoskodik minden társult község fejlesztéséről. A közös gazdálkodás teszi lehetővé, hogy a nehezedő feltételek között is gondoskodni tudnak az intézmények működéséről. A Zala megyei tapasztalatok — melyekről a Pártélet 1988/5. számában olvashattunk — ebben a tekintetben joggal általánosíthatók.

Jelenleg megközelítően háromezer község igazgatását 652 önálló és 701 közös tanács (amely ugyanennyi székhelyközséget jelent) látja el. A közös tanácsokhoz 1569 úgynevezett nem székhely társközség tartozik. Ez utóbbiak mintegy 85 százalékában ezernél kevesebb lakos él, több mint a felében a lakosok száma az ötszáz főt sem éri el. Látható tehát, hogy a közös tanács a kisközségek általános szervezeti formája. Megjegyzem, hogy a nálunk jóval fejlettebb országokban is az integráció valamilyen formájával biztosítják a jó színvonalú igazgatást.

A közös tanácsok tevékenysége összességében eredményesnek mondható. Ezt a következő néhány adat is jól szemlélteti:

— A hetvenes évtizedben a vezetékes vízellátással rendelkező községek aránya 29 százalékról 46 százalékra, a csatornahálózattal rendelkezőké 8 százalékról 11 százalékra nőtt.

— Számottevően javult a községekben az egészségügyi ellátás, 1960-ban 1869 községi orvosi körzet volt, és egy körzetre átlagosan 3224 lakos jutott: 1985-ben 2212-re nőtt az orvosi körzetek száma és ezzel párhuzamosan 2083-ra csökkent az egy körzetre jutó lakosoké. A községekben 1960-ban csak elvétve volt fogorvos, ma pedig 787 községi fogorvosi szolgálat működik.

— Jelentősen emelkedett a községekben a közoktatás színvonala. Ezt jelzi, hogy 1971-hez képest ma már 10 százalékkal többen végzik el az általános iskolát tanköteles korban; százezerrel csökkent az összevont tanulócsoportba járó tanulók száma; az oktatás korszerűbb feltételeinek megteremtésével lényegesen kedvezőbbé váltak a kisközségekben élő gyermekek továbbtanulásának esélyei. Sok helyen viszont hiba volt az alsó tagozat megszüntetése.

A községi közös tanácsok további előnye, hogy felkészültebb községi tanácsi vezetőket és szakigazgatási dolgozókat foglalkoztathatnak. Erre utal, hogy 1971-ben a községi tisztségviselők alig 7,7 százaléka volt felsőfokú végzettségű, 1985-ben pedig már 77,7 százalékuk. Az előírt képesítéssel rendelkező községi vb-titkárok aránya ugyanebben az időszakban 61,2 százalékról 97,4 százalékra emelkedett. A közös tanácsoknál tehát jórészt megteremtődtek a nagyobb helyi önállósághoz, az önkormányzat kibontakozásához szükséges személyi feltételek. A közös tanács apparátusában lehetőség nyílik arra, hogy a jelentősebb szakfeladatok ellátására külön szakembereket alkalmazzanak, és megoldható a helyettesítés is. A kisebb községek különválásával, a közös apparátus megbontásával ezek az előnyök elvesznek.

Ismételten hangsúlyozom ezért: a kisközségek tekintetében a közös tanácsban való részvétellel érvényesülhet az a politikai alapelv, hogy a települések és az ott élő lakosság ügyeiben helyben döntsenek, tehát ott, ahol a problémák felmerülnek. Sokan megfeledkeznek arról, hogy amíg nem vált általánossá a közös tanácsok rendszere, lényegében minden községi ügyet csak a járásnál lehetett elintézni. Ma ezzel szemben legfeljebb a közös tanács székhelyére kell bemenni, de célunk, hogy ez is kivételes legyen.

Mindemellett már a nyolcvanas évek elején érzékelhető volt, hogy a közös tanácsok társadalmi hatékonysága nem kielégítő. Elsősorban azért nem, mert a társközségeknek nem volt önálló, saját képviseleti testületük, helyi vezetőjük, amely, illetve aki szervezni tudta volna a helyi közéletet, a lakossági összefogást, hatékonyan ki tudott volna állni a sajátos helyi érdekek mellett. Ennek a felismerésnek az eredményeként jöttek létre az 1985. évi választásokkal a községi képviselet új szervei, a társközségekben megválasztott tanácstagokból álló elöljáróságok. Az elöljáróság része a közös tanácsnak, egyúttal a társközség önálló képviseleti testülete.

Az elöljáróságok még a „tanulóidejüket" töltik, máris igazolódott azonban, hogy eredményesen képviselik községük érdekeit. A közös tanácsok az elöljáróságok kezdeményező részvételével dolgozták ki ötéves tervüket, amelyben a korábbiaknál jobban helyet kaptak a társközségek igényei. Az elöljáróságok nagy többsége községének fontos politikai tényezője, a helyi közélet mozgatója, élvezi a lakosság bizalmát és támogatását. Szemléltetően igazolja ezt, hogy a sok vihart kavart településfejlesztési hozzájárulást a községekben néhány kivétellel mindenütt megszavazták. Az elöljáróságok érdemben és felelősen gyakorolják döntési jogkörüket, egyetértési és véleményezési jogukat. Kedvezőtlenül befolyásolja viszont a helyi kezdeményezést, hogy a közös tanács több helyütt nem ruházta fel az elöljáróságokat a szükséges hatáskörrel, vezetői esetenként megsértik az elöljáróságok önállóságát, nem tekintik partnernek az elöljárókat.

Gondot okoz az is, hogy éppen ezekben az években csökkentek a tanácsok anyagi eszközei, így az elöljáróságok nagy része nem rendelkezik számottevő pénzforrásokkal. A lakosság viszont a tanács és az elöljáróság munkáját is elsősorban azon méri, hogy fejlődik-e a település, javul-e az ellátás. Fontos ezért, hogy a közös tanácsok erejüket, pénzüket most elsősorban a nem székhely társközségekre fordítsák. Ezzel oldhatják a hozzájuk tartozó községek közötti esetleges feszültségeket, elejét vehetik egyes községek kiválási szándékának, és jobb feltételeket teremthetnek az elöljáróságoknak ahhoz, hogy megnyerjék a lakosságot a községek fejlesztésében, szépítésében, a környezet formálásában és védelmében való részvételre, e célok anyagi támogatására.

Ehhez azonban tovább kell fejleszteni a közös tanácsok egész munkáját, munkastílusát. Arról van szó, hogy egész tevékenységükben jusson jobban kifejezésre: a közös tanács az érintett községek társulása, amelyben minden község egyenrangú és egyenjogú résztvevő. Ez megkívánja, hogy a fejlesztésekről, a jelentősebb felújításokról közmegegyezéssel döntsön a tanács, és minden lehetséges módon növelje községei önállóságát, segítse öntevékenységüket.

A közös tanács tartsa szem előtt a társult községek mindegyikének érdekeit. Ám önmagában még ez is kevés — meg is kell győznie az egyes községek lakosságát. Ez az érvelő politizálás ma még sok helyütt hiányzik. Jórészt erre vezethető vissza, hogy némelyik tanácsi vezető még a helyes céloknak sem tudja megnyerni egyik vagy másik társközség lakosságát, nem találja meg velük a közös hangot.

Azt is tapasztaljuk, hogy a közös tanácsok egy részénél nem alakult ki az ellentétek, érdekütközések feloldásának rendje, az ezt szolgáló vitakultúra. Ilyenformán évekig nem tisztázzák az együttműködést ma is akadályozó sérelmeket, amelyeknek okai az idő múltával sokszor már nem is deríthetők ki. Nem egy esetben éppen ez húzódik meg a kiválási szándék mögött. Ebből az a tanulság, hogy a véleménykülönbségeket demokratikus fórumokon, a tények és az érvek alapján késedelem nélkül tisztázni kell. Az elöljáróságok például azért kaptak a tanácstörvényben úgynevezett vétójogot, hogy ha a közös tanácsnak vagy végrehajtó bizottságának a határozatát valamelyik társközség sérelmesnek véli, kezdeményezhesse az ügy ismételt megvitatását. Ilyenkor bekapcsolódik a megyei tanács, amely pártatlan, szakmailag megalapozott véleményével elősegítheti a megnyugtató döntést. Úgy tapasztaljuk, az elöljáróságok még nem élnek elég bátran ezzel a hatáskörükkel.

Fontos, hogy a lakosságnak valós ismeretei legyenek a tanács munká-

járól. Különösen sok félreértést, kételyt oszlatna el, ha a tanácsi pénzalapokról, bevételekről és főként azok felhasználásáról — falugyűlésen és más fórumokon, esetleg írásban is — pontosan tájékoztatnák a tanács vezetői a helybelieket.

Egy község fejlődését sok tényező együttesen határozza meg. Szerepe van ebben a tanács munkájának is, az elsődleges mégis a község gazdasági ereje, gazdasági-földrajzi környezete, lakosságszáma. Tény, hogy a kétezer lakosnál népesebb, jó gazdasági adottságokkal rendelkező Hernád vagy Zsámbok önállóvá vált tanácsa a lakosság támogatásával egyedül is megáll a lábán, képes a fejlődésre. Ugyanakkor az ezer lakosú vagy annál is kisebb, alapellátó intézményekkel alig, esetleg egyáltalán nem rendelkező, az erős gazdasági alapot nélkülöző községek esetében a kiválás után szinte megoldhatatlan feladatok állnak a megalakuló önálló tanács előtt. A közös tanácsból kiváló község a közös pénzeszközök arányos részét kaphatja meg. A működési kiadások viszont megnőnek, s így végül is kevesebb pénz jut a község fejlesztésére, mintha az arányos részt a közös tanács átadná az elöljáróságnak. Csekély pénzből az ilyen önálló tanács nem kezdhet jelentősebb fejlesztésbe, kevés az esélye megyei céltámogatás elnyerésére, s ugyanebből az okból nem kaphat hitelt, míg a közös tanács keretei között erre megvan a lehetőség. Megfelelő béralap hiányában az is nehezen képzelhető el, hogy az így önállósult községben felkészült tanácsapparátust tudnának kialakítani.

Általában az 1500 főnél nagyobb lakosságszámú, alapellátó intézményekkel rendelkező, jó gazdasági adottságú községek azok, amelyek önálló tanáccsal is meg tudják alapozni a fejlődést, bár ezek többségének is előnyöket jelenthet a közös tanácsban maradás. Nem az az igazi alternatíva, hogy „kevesebb pénzünk lesz, de arról magunk döntünk". Az a jobb megoldás, hogy ugyanannyi vagy több pénzről döntsön önállóan a község, kapja azt meg az elöljáróság, és a közös pénzalap nagyobb támogatásával oldják meg a társközségek gondjait. Ehhez persze a pénzügyi szabályozóknak is egyértelműbbé kellene tenniük, hogy fejlesztési célra „mi jár" minden községnek. Azt azután alanyi jogon kapja meg minden község, és az elöljáróság útján önállóan rendelkezzék a felhasználásról.

Az önállósulási törekvéseknek egyes községekben valós alapjai vannak, mert már a közös tanácsba szervezésük sem volt elég megalapozott, a közös tanács nem nyújtotta számukra az ígért előnyöket, és meglévő feltételeik alapján képesek az önálló fejlődésre. Az ilyen törekvések támogathatók.

Fontos cél a helyi ügyek helyben történő eldöntése, az állami feladatok, a lakosság ügyeinek törvényes, színvonalas helyi intézése. Ehhez jól felkészült, anyagilag is megbecsült vezetésre és apparátusra van szükség, amelyet minden egyes kisközségben külön megteremteni nem lehet; számukra a megoldás a közös tanács. Ugyanakkor az is politikai követelmény, hogy érvényesüljön minden község önállósága, autonómiája a saját ügyeiben. E kettős követelmény a közös tanácsokban az eddiginél jobb összhangot igényel.

Meggyőződésem, hogy a tanácsi önkormányzat kiteljesítésével, gazdasági megalapozásával meg lehet őrizni, sőt növelni lehet a közös tanácsok értékeit. Tevékenységük megújításával, a társult községek önállóságának, öntevékenységének növelésével a közös tanács keretei között gyorsabban javíthatók az életkörülmények. A kisközségek esetében pedig bizonyos, hogy az együttmaradás rövidebb és hosszabb távon egyaránt jobban szolgálja az ott lakók valóságos érdekeit.

A vállalati tanács működésének dilemmái

A vállalati tanácsokról kibontakozott széles körű vitában számos kifogás és kritika érte a tevékenységüket. Helyenként azonban olyasmit is számon kértek rajtuk (mint a mesebeli „csúf kis kacsán", aki tudvalevően nem tudott dorombolni), amire nincs is hatáskörük. Ezért feltétlenül szükségesnek tartom tisztázni a vállalati tanács feladatait, majd ennek ismeretében vizsgálni, hogyan felel meg a feladatának, és működése hol jelent problémát a hatékonyabb gazdálkodásban.

A vállalati tanács nem más, mint a közepes és nagyméretű állami vállalatok kollektív vezető szerve, melynek feladata a vállalati működés stratégiai, piaci kérdéseiben való döntés; a vállalat közép- és rövid távú terveinek meghatározása; a mérlegeredmény-kimutatás jóváhagyása; a vállalat tevékenységi körének jelentős módosítása; a vállalati fejlesztésre, vezetésre vonatkozó döntések meghozatala; döntések jelentős munkaügyi és jövedelemfelosztást érintő kérdésekben; az igazgató megválasztása, felmentése, felette a munkáltatói jogok gyakorlása; a vállalatvezetési forma megválasztása; a vállalat szétválasztásának, egyesülésének elhatározása; stb.

Lehet vitatkozni rajta, hogy ezek a megbízatások helyesek és elégségesek-e vagy sem. Figyelmet érdemel az a nézet is, hogy a vállalati tanácsot — a nevében is megjelenő „tanács" jelentésének megfelelően — nem tanácsosi és ellenőrzési funkciók ellátásával kellene-e inkább megbízni a most hatályban levő jogszabályok által biztosított döntési jogkörökkel szemben. Mégis azt tekintem kulcskérdésnek, hogy a meglevő feladatai közül melyiket tudja hiánytalanul ellátni, s melyiknek nem tud teljes mértékben megfelelni.

Jelen vitasorozatot azért is hasznosnak tartom, mert többféle megközelítésből, más pozícióból ad lehetőséget eltérő vélemények és problémák felvetésére. A vállalati tanácsok működésével kapcsolatban én is utalnék néhányra.

A kollektív bölcsesség elvét vallom, a kollektív vezetés híve vagyok, de bűnnek tartom azt a vezetési módszert, ahol a kollektivitás árnyékába meghúzódva, személyes felelősséget nem vállaló döntés születik. A kollektív vagy testületi vezetés — még pontosabban: kollektív döntés — következményének

Vitaindító cikk. Szabó Klára: „Mérlegen a vállalati tanácsok" Pártélet 1988/4. szám.

felelősségi rendszere azonban a jogrendszerünkben nincs megfelelően kidolgozva. A testület jogilag nem vonható felelősségre, mert a felelősségre vonás csak személyre szóló lehet. Az erkölcsi elmarasztalás viszont egyformán vonatkozik a testület minden tagjára, holott egy testületen belül a döntések általában ellenvéleményekkel születnek. Milyen igazság az, amely ugyanúgy marasztalja el a rossz döntés támogatóit, mint az ellenzőit?

A kollektív vezetési forma főleg a nyugat-európai piacgazdaságokban terjedt el általánosan, a szocialista gazdaságokban ritka. Hazánkban az 1968-as gazdasági reform nyomán a termelési struktúra korszerűsítése a menedzser típusú vezetést és kollektív szakigazgatói rendszer létrehozását sürgette, de a reform megtorpanása a kollektív vezetési forma kialakítását már nem tette lehetővé. A 70-es évek végén általánossá vált az a felismerés, hogy a gazdaság tőkepazarlását csak az állami vállalatok irányításának és ellenőrzésének korszerűsítésével lehet megszüntetni. Ennek szellemében hozta a Központi Bizottság 1984. áprilisi határozatát a kollektív vezetési formák elterjesztésére.

Az elterjesztésnek voltak és vannak támogatói és ellenzői: bevezetése, fejlődése ellentmondásokkal és konfliktusokkal terhes, de megítélésem szerint mindenképpen szükségszerű és továbbfejlesztésre érdemes. A vállalati tanácsi irányítás előrelépést jelent a tulajdonlás módjában. A vállalatnak az ágazati irányítástól való hierarchikus függése lényegében megszűnt, ezáltal megnőtt a vállalatok önállósága, mozgástere, a piachoz való rugalmasabb alkalmazkodása. Ennél is fontosabbnak tartom azonban, hogy a vállalati tanács a kollektív irányítási forma továbbfejlesztésének csíráit hordozza magában, és olyan rendszer kialakításához közeledhet, amelyben egy szintre lehet emelni a tulajdonosi tőke gazdálkodás jogait a folyamatos irányítási jogokkal, bár nem bizonyos, hogy ez a forma a vállalati tanács szervezete lesz. Valószínű, hogy a vállalati tanácsok jelenlegi formájukban nem képesek valódi tulajdonosi érdekeltséggel működni, ezért mondják sokan, hogy a vállalati tanácsok „sikertelensege" az intézmény felszámolásához vezet.

Aggályaim ellenére is előrelépésnek tekintem a vállalati tanácsok létrehozását, mert új helyzetet teremtett a gazdasági irányításban, és új elemekkel gazdagítja a munkahelyi demokratizmust. Figyelemre méltónak tekintem — bár nem tartom meghatározónak — azokat a véleményeket is, amelyek a vállalati tanácsok hatékonyságát azon mérik, hogy milyenek a vállalati tanács tagjai, mennyire képesek átlátni a vállalati tevékenység összefüggéseit, milyen mértékben érzik a felelősségüket a vállalat sorsáért, mennyire képesek a napi és a távlati érdekek egyeztetésére, milyen mértékben élvezik a dolgozók bizalmát és milyen mértékben képviselik érdekeiket. Meghatározónak tartom viszont a feltételrendszer megteremtését az önkormányzat továbbfejlesztéséhez, ahhoz, hogy a dolgozók hogyan tudnak beleszólni a vállalat irányításába, hogyan gyakorolják tulajdonosi jogosítványaikat, hogyan érvényesítik a demokráciát.

Tudom, hogy a demokrácia történelmi kategória, így állandóan változik. Ám úgy vélem, hogy érvényesülése attól is függ: miben érdekelt a vállalati tanács tagja, és miben a dolgozó. Tulajdonos vagy csak munkavállaló, ha tulajdonos, tudja-e gyakorolni tulajdonosi jogait? Úgy vélem, ha tulajdonos lenne, akkor nem a rövid távú és elsősorban bérorientált érdekek kapnának a viselkedésében elsőbbséget, hanem a perspektivikus profitnövelés, a vagyon- és tőkegyarapítás, a fejlesztés és felhalmozás, egyszóval a jövő érdekei.

Döntő változás és a gazdasági kibontakozás a vállalatok önállóságá-

nak erősítése, szervezeti és működési rendszerének korszerűsítése nélkül nem érhető el. Ebből a szempontból érdemes magát az alkotmányt is szemügyre venni. Megítélésem szerint ez áttételesen a dolgozók tulajdonosi érzetét is erősítené. A vállalati tulajdonjog elismeréséhez alkotmányos garanciákat kellene nyújtani, hogy megvalósuljon a szabályozók egységes (egyenlő esélyeket és szankciókat magába foglaló) és szilárd rendszere, amely megalapozná a vállalati gazdálkodás kiszámíthatóságát és hatékonyságuk növelésének lehetőségét. A változó szabályozók mostani káoszában szinte lehetetlen előre tervezni.

Ütközések várhatók az új társasági törvény elfogadása ellenére is, amennyiben a vállalati törvény, illetve a vállalati tanácsokra vonatkozó szabályok nem módosulnak. A társasági törvény ugyanis a rugalmas tőkeáramlásra, a változatos vállalkozási formákra, a piaci esélyek gyors kihasználására, a vállalati tulajdonformák és szerkezetek új megoldására ösztönöz. Ezek az ösztönzések csak gyors döntés esetén válhatnak valóra. A gyors döntéseket azonban fékezheti a vállalati tanács, ugyanis a jogszabályok szerint például piaci kérdésekben, vállalati tevékenységi körben, szervezeti kérdésekben stb. a vállalati tanács jóváhagyása nélkül nem lehet lépni.

Felvetődik a kérdés: ha a vállalat részvénytársasággá alakul át, a vállalati tanács helyett ki lesz a tulajdonos, illetve az állami tulajdon hatékonyabb működtetésére lehet-e új, esetleg külső tulajdonosi szervezetet létrehozni?

Megítélésem szerint a dolgozói részvények a tulajdonosi tudatot minden valószínűség szerint kedvezően fogják befolyásolni, de nem látjuk, hogy a dolgozói részvényesek köre hogyan viszonyul az egészhez, és az új tulajdonviszonyokat a túlhaladott ideológiával szemben hogyan lehet erősíteni.

Ugyancsak tisztázatlan a vállalati tanácsok működésének szabályozása és a bérmechanizmus jövő évi változtatásának összefüggése. Például a vállalati tanács feladata a vállalati terv meghatározása és a jövedelem felosztása. Kérdés, hogy az új feltételek mellett hol és kik között jöhet létre a béralku, hiszen a kialkudott bér adott esetben a valós tulajdonosi érdekeltséggel kerülhet szembe.

A sok bizonytalanság és a kérdések sorolása azt mutatja, hogy a felelet, de még inkább a jó megoldások kimunkálása nem várathat magára. Megítélésem szerint a vállalati tanácsok bevezetése a gazdaságirányítás és a demokratizmus terén haladást jelentett, de jelenlegi formájuk gátolja a továbblépést.

Gyüre Jánosné
a Betonútépítő Vállalat
pártbizottságának titkára

Egy tanácskozás margójára

Egyetértve a vitaindító cikknek azzal az összefoglaló megállapításával, hogy „Az új vállalatirányítási formák működése eddig nem hozott a várakozásnak és a politikai döntésnek — KB 1984. április 17-i — megfelelő eredményeket", vitára kényszerülünk a cikk egyes részeivel. Néhány kérdésben a cikknél árnyaltabb megközelítésre késztettek azok a vélemények, amelyek a budapesti pártbizottság oktatási igazgatósága OTKA kutatása keretében szervezett, több mint húsz vállalatitanács-elnökkel és pártbizottsági titkárral lezajlott tanácskozáson hangzottak el. Egyébként ennek a tanácskozásnak az volt a célja, hogy a kutatás egyik munkacsoportjának (melynek tagjai Frey Andorné, Hajdú József, Sallai Gyula, Sas Éva, Seres Lászlóné) összegző értékelését (készítette Frey Andorné és Seres Lászlóné) megvitassa.

Előre kell bocsátani, hogy a vállalati tanács gondolatának helyességét már a maga idején vitatták a résztvevők valamilyen formában. Egyöntetű bírálat érte mindenekelőtt az előkészítő folyamatokat. Ezzel kapcsolatban vitatjuk Szabó Klárának azt az állítását, hogy „az áttérés az új vállalatvezetési formákra... zökkenőmentes volt". Sajnálatosnak tartjuk, hogy a Politikai Bizottságnak az erre vonatkozó határozatát a pártszervezetek többsége csak szóbeli tájékoztatás útján ismerte meg. A vállalatoknál a felügyeleti szervek előzetes elgondolásairól csak egyes igazgatók tudtak. A vt-k létrehozását számos helyen a felügyeleti hatóság — valójában csak érvként használt okok miatt — indokolatlanul gyorsította.

A vállalati tanácsok megalakulásukkor a politikai és a szervezeti elemek kapcsán még élvezték a párt- és tömegszervezetek segítségét. A felügyeleti szervek már az előkészítő folyamatban szinte segítség nélkül hagyták a vállalatokat. Különösen sok gondot jelentett a szervezeti működési szabályzat előkészítése. A vállalatokhoz a felügyeleti szervek irányelvei késve érkeztek. Ezért minden egyéb helyről származó forrást először örömmel, de végül is csalódással fogadtak. Azok részletes tanulmányozása során megdöbbenve tapasztalták, hogy különböző gazdasági munkaközösségek milyen fércmunkái forogtak vállalati kézen a szervezeti működési szabályzat úgymond mintaokmányaiként. A helyzetet súlyosbítja — és egyben ellentmondást is hordoz —, hogy a felügyeleti szervek az elkészült szabályzatok többségét átdolgoztatták, ezzel mintegy érvényesítve a törvényességi felügyeletet. Nehezítette a felkészülést az is, hogy a törvény tanulmányozása, de

különösen értelmezése nem volt könnyű a vállalati vezetők számára. Mindezekhez hozzájárult az előkészületi idő lerövidülése amiatt is, hogy az új vállalatvezetési formára való áttérést a vállalatok összekötötték az adott időszak jelentős változásokat igénylő politikai, gazdasági feladataira való felkészüléssel. Gyorsította a felkészülést az a tény, hogy 1985—86-ban fontos politikai, gazdasági feladatokra kellett összpontosítani a figyelmet, illetve azokat végrehajtani.

Az új irányítási rendszerre való áttérés előkészítettségével kapcsolatban a vita során éles ellentétek kerültek felszínre az 1984-es KB-irányelvekben megfogalmazott elvárások és az azok megvalósíthatóságát biztosítani hivatott közgazdasági környezet között. Sokan rámutattak azokra a feszültségekre, amelyeket az 1984 és 1986 között eltelt időszak változásai okoztak. Ezeket döntően a gazdasági környezetben és a közgazdasági szabályozásban bekövetkezett olyan változásokban látták, amelyek a vt elé tűzött feladatok tényleges megoldását eleve akadályozták. Ilyen mindenekelőtt — mint a vt egyik fő feladata — a stratégiai terv elkészítése. Eltérően a vitaindítóban felvetettektől, legélesebben a népgazdasági célkitűzések inkább „napi", mint hosszú távú jellegét vetették fel a vita vállalati résztvevői, mondván: „ha a népgazdasági szintre vonatkozóan nincs összefüggő stratégiai — hosszú távú (!) — elképzelés, akkor a vállalatok mihez igazítva készítsék el a sajátjukat?" A megoldást keresve, válaszként a piacnak mint orientáló-szabályozó környezetnek a hiányára mutattak rá vállalati szakemberek, és nem a népgazdasági stratégiai tervet pótló szerepére.

Több bírálat érte az 1984 óta a vállalatok számára egyre szigorodó közgazdasági szabályozókat is, mint amelyek — ahogy erről a vitaindítóban is szó van — elsősorban a vállalati fejlesztéseket szolgáló pénzügyi keretet szűkítik. Több vállalat saját tevékenységének jelentős korlátjaként érzékeli — az 1984-ben még szintén nem jelentkező és különösen az idén ható — szocialista export visszafogására késztető szabályozó változásokat. A vitában részt vevők esetenként olyan változást is jeleztek, amely országos szinten többeket is érint (pl. könnyűipari vállalat 1984-ben még a rekonstrukciós program következtében jelentős fejlesztés előtt állt, ez azonban 1986-ra a központi program leállítása miatt az ellenkezőjére fordult).

Vitára késztető a cikknek az a megállapítása is, hogy „... a megválasztott helyi testületek vették át a tulajdonosi jogok gyakorlását", valamint az, hogy „önkormányzó vállalatok"-nak minősüljenek a vt-irányítású gazdálkodó egységek.

Elvileg is hibásnak tartjuk pusztán felépítményi, szervezeti változásoktól várni a gazdálkodást javító lényeges változásokat. Lehetne sorolni az erre vonatkozó példákat a több évtizedes gyakorlatból, a vállalatok szét-, össze-, majd ismét szétválasztásától a főhatóságok hasonló jellegű szervezeti változásáig.

A gazdasági feladatok végrehajtására ható és nagyon fontos elméleti, politikai, gyakorlati kérdés a *tulajdonosi jogok megoszlása, a tulajdonosi magatartás* hatása a gazdálkodásra.

A vitában nem volt olyan egyöntetű, mint a cikkben az a következtetés, hogy a vt-k létrejöttével a tulajdonosi jogok megosztásában jelentős változás történt. A vállalat ugyan rendelkezik a vállalati vagyon jelentős részével azáltal, hogy lehetősége van hitelfelvételre, kötvénykibocsátásra, pénznek és termelési eszközöknek az átadására-átvételére, leányvállalatok alapítására, gazdasági társaságokban és társulásokban való részvételre, be-

ruházásokra, a vállalati vagyon gyarapítására stb. A vitát elsősorban az okozta, hogy eleget tud-e tenni a vállalat, illetve a vt annak a követelménynek, hogy ne csak a vállalat, hanem a népgazdaság érdekeit is érvényesítse, hiszen a vállalati vagyon állami tulajdon. Bizonytalanságot idézett elő, hogy ennek ellenére a vt-nek alapvetően a vállalati érdekek megvalósítására kell döntéseit alapoznia. Véleményünk szerint a társadalom érdekeit az irányítási rendszer tervezési, szabályozási és törvényt betartató eszközeivel kell biztosítani. Egyúttal jogos az az igény is, hogy a vállalati pártszervezetek politikai munkájukkal befolyásolják a vt-tagokat arra nézve, hogy döntéseiknél a társadalom érdekeit is számba vegyék, mérlegeljék, milyen ellátási, termelési, együttműködési problémák keletkezhetnek népgazdasági szinten pl. egy-egy termék gyártásának hirtelen leállításával.

Komoly gond, hogy — bár a vt-k sokat foglalkoztak a termelési, gazdálkodási kérdésekkel — a hatékonyabb gazdálkodás eredményei népgazdasági szinten még nem mutatkoznak. Ehhez hozzájárult az is, hogy a vállalati jövedelemelosztásnak — konkrétan a bér és a jövedelem növelésének — módjaira a közvélemény érzékenyen reagált. Különösen amiatt, hogy olyankor is növelték a vállalati dolgozók jövedelmét, amikor arra a termelési eredmények nem adtak alapot vagy éppen veszteségesen zárták az évet. Nem egy esetben fordult elő a vállalat telephelyeinek, munkásszállóinak eladása, jóléti, kulturális intézmények felszámolása is. Az eladási összegek, megtakarítások, az amortizáció egy részét is a jövedelem növelésére használták fel.

A cikk következtetésével egybehangzóan egyöntetű volt az a vélemény, hogy a szocialista tulajdonosi magatartás általánossá válására nem hatott a vt létrejötte. Eddigi működésük *nem eredményezte, nem is eredményezhette a dolgozók tulajdonosi magatartásának változását.*

A dolgozók továbbra is munkavállalók, s mint ilyeneket elsősorban — sokakat kizárólag — az érdekli, munkájukért mennyi pénzt kapnak. (Ettől a felfogástól a vezetők sem mentesek!) A vt-tagoktól azt várják a dolgozók, hogy olyan döntéseket hozzanak, amelyek anyagi helyzetüket javítják, legyenek azok termelés-szervezési, értékesítési vagy jövedelemelosztó jellegűek. A dolgozókat közömbösen hagyja, hogyan éri el ezt a vt. A jelenlegi gazdasági, politikai folyamatok, a munkaerő-gazdálkodás miatti bizonytalanság, az esetleges munkanélküliség reális veszélye még inkább a keresetek növelésére ösztönöznek.

Voltak olyan vélemények is, amelyek szerint a beosztott dolgozók tulajdonosi magatartására nincs is szükség, az ő feladatuk az, hogy képességeiknek megfelelően fegyelmezett munkát végezzenek. A tulajdonosi érdekeket a vt érvényesítse a meglévő követelmények és lehetőségek szerint. Azokkal a véleményekkel nem értünk egyet, melyek a vt-t csak menedzseri feladatok megoldására korlátoznák, s a tulajdonosi érdekek érvényesítését vállalaton kívüli szervekre vagy szervezetekre bíznák. Ez ellentmond az általunk fontosnak tartott vállalati önállóságnak, öntevékenységnek, a demokratikus vezetés követelményeinek.

■■■

A vt-k megalakulása előtt és azóta is a központi kérdések közé tartozik annak megítélése, *nőtt-e a vállalati önállóság.* A vizsgálat tapasztalatai megegyeznek a cikkbeli értékeléssel: *feltétlenül nőtt.* Akkor is igaz ez a

megállapítás, ha a vitában részt vevők mindegyike hangsúlyozta, hogy az önállóság érvényesítése körüli korlátok is hatnak. Az új helyzet azonban megköveteli a vállalaton belüli öntevékenység igényét a tervezésben, a belső szabályozásban, a döntésben. Az önállóan gazdálkodó vállalatnak nagyobb lehetőségei vannak arra, hogy a rendelkezésére bocsátott termelőeszközöket, a meglévő munkaerőt hatékonyabban használja fel. Érdekes módon a vita résztvevői az önállóság esetenkénti korlátját látták abban, hogy a vt-döntések előkészítésekor figyelembe kell venni a külső körülményeken kívül a belső érdekeket is (a gyáregységek, a funkcionális osztályok érdekeit), a szakszervezetek álláspontját. A gyáregységek, a termelési egységek még nem készültek fel az önállóságra sem személyileg, sem szervezetileg. Egyesek szerint az egységek még nem eléggé érettek, nem felkészültek saját önálló tevékenységük, felelősségük gyakorlására. Erre utal az is, hogy a belső szervezeti és érdekeltségi rendszerek, szabályozók nagyon lassan készültek el (van, ahol még nincsenek is készen).

Az önállóság korlátai közül gyakran kerülnek szóba az igazgatóval összefüggő munkáltatói jogok. Az alapító szerv előzetes egyetértésének szükségessége miatt sokan úgy érzik, a gyakorlatban még mindig közvetlen az irányítás beleszólása a vállalat ügyeibe. Hangsúlyozták azonban, hogy az igazi korlátokat a gazdasági szabályozás tartós vagy ad hoc intézkedései jelentik. Az önálló tervezést, értékesítést, export-importot, a vállalati kereseteket és jövedelmeket stb. erősen korlátok közé szorítják. Valószínű, hogy egy felfelé ívelő gazdasági helyzetben a vállalati önállóság erőteljesebben kibontakozhatott volna, és akkor valóban jogosan vetődhetne fel a „tulajdonosi jogok megosztásának" és az „önigazgató vállalatok" létrejöttének kérdése.

■ ■ ■

Sokat elemzett és vitatott kérdés: *szélesedett-e, tartalmasabb lett-e a demokrácia a vt-k megalakulása óta az üzemekben?* Erre is egyértelmű igennel lehet válaszolni. A vt-k létrehozása, megválasztása idején számos példa igazolta a demokrácia adta lehetőségek valóra válását. Működésük során pozitív előrelépés, hogy a dolgozók képviselői nemcsak beleszólhatnak a gazdaság ügyeibe, hanem dönthetnek is róluk.

A cikk hasonló következtetéseit azzal szeretnénk kiegészíteni, hogy akkor is így van ez, ha gyakran még a vt-tagok is bírálják vagy keveslik a demokratizmus elemeit a vt munkájában. Igaz, a vt létrejötte lehetőséget ad a demokratikus vezetésre, de az igazi megvalósulás attól függ, milyenek a helyi jogok tényleges gyakorlására, nemegyszer olyanokéra, amelyek a vt létrejötte előtt is megvoltak.

Az igazgató megválasztásáról írottakat kiegészítenénk azzal, hogy a helyi pártszervezeteknek gondot jelentettek az igazgatókkal kapcsolatos személyi kérdések. Sem a dolgozói küldöttek, sem a vállalati tanács testületében részt vevők nem voltak felkészülve arra, hogy az igazgató személyéről dönteniük kell. A kádermunkának ez az eleme olyan jogkörrel került át a vállalathoz, melyet a tapasztalatok szerint előzetesen nem kellő alapossággal gondoltak végig.

Tulajdonképpen a pályázati rendszer sem segíti ezt a folyamatot, hiszen valós koncepciót csak belső pályázó tud felvázolni. Külső pályázó számára — különösen a pályázást megelőző időszakban — tényleges információt a

vállalatok nem adnak. A vitaindítóhoz képest új megállapításnak tűnik ami a vitában elhangzott, nevezetesen, hogy a megbízást többnyire „ismeretlen tényezőkre" vállalták, hiszen tevékenységi körüket, feladataikat a vt elvárásait későbbi testületi ülésen döntötték el.

A munkacsoport összegző értékelésének vitájában elhangzott az is, hogy a mai gyakorlat — amely szerint az igazgató megbízása középtávra szól — valójában minőségi vezetőcserére alig ad alkalmat. Funkcionáló vezető felmentése bonyolult, de ennek valójában a vt-testületben a vezetők javára kialakult arány sem kedvez.

A vitacikknek azzal a megállapításával teljesen egyetértve, hogy a pártszervezet és a vállalati tanács kapcsolatában más, továbbgondolást igénylő kérdések is vannak, vetjük fel, hogy a helyi pártszervezeteknek nem kis gondot okoz a vt mint testület elhelyezése a tervezési és döntési folyamatban, vagyis a hozzájuk fűződő viszony, az ezzel kapcsolatos munkamódszerek kialakítása. Ezzel együtt ezt a folyamatot valójában segítette a vállalati tanácsban dolgozó párttestületi tagok személye, a politikai szándék vállalati döntésekben való érvényesítésének törekvése. Itt találkoztunk azzal az új felismeréssel, hogy az áthidaló koordinációt ellátó, koordinációs joggal megbízott párttestületnek a korábbinál nagyobb összhangban kell együttműködnie a gyáregységek — más területi pártbizottságok által irányított — pártszervezeteivel. Ezt az is szükségessé teszi, hogy az esetek többségében a vállalati tanács működési területén funkcionáló pártszervezethez a vállalati tanács tagjainak csak kisebb hányada tartozik.

Sas Éva—Hajdú József
a budapesti pártbizottság
oktatási igazgatóságának tanárai

A SZOVJETUNIÓ KOMMUNISTA PÁRTJÁNAK XIX. ORSZÁGOS ÉRTEKEZLETE

206 oldal
Ára: 40,– Ft
KOSSUTH KÖNYVKIADÓ

A tartalomból:

Mihail Gorbacsov beszéde
a radikális gazdasági reformról,
a társadalom intellektuális potenciáljáról,
a nemzetközi kapcsolatok demokratizálásáról,
a politikai rendszer reformjáról,
az emberi jogokról,
a hatalom szervezetének tökéletesítéséről,
az államigazgatás demokratizálásáról,
a nemzetek közti viszonyok fejlesztéséről,
a szocialista jogállamról,
a pártdemokráciáról,
a szocializmus új arculatáról
Mihail Gorbacsov felszólalása és zárszava
Az SZKP XIX. országos értekezletének határozatai

Platformszabadság a pártban

EGY MŰHELYVITÁRÓL

Az októberi számunkban közzétett vitaismertető után most ismét összefoglaljuk egy műhelyvita legfontosabb gondolatait. Ezúttal arról a beszélgetésről tudósítunk, amely — a Központi Bizottság által a szervezeti szabályzat módosításának előkészítésére megválasztott munkabizottság megbízásából — a párton belüli platformszabadság kérdéseiről készült előzetes vitaanyagról folyt.*

Nagy jelentőségű lépésnek, úttörő kezdeményezésnek tekinthető, hogy az MSZMP foglalkozik a platformszabadság kérdésével. Az elmúlt időszakban a párt belső működésének egyik nagy — ha nem a legnagyobb — problémája volt, hogy nem sikerült megteremteni a politikai akarat demokratikus kialakításának feltételeit, hatékony megoldásait, s ez messzemenően kihatott a párt politikai erejére, társadalmi szerepére. A platformszabadság lehetőségének felvetése túlmutat a pártdemokrácia eddigi szemléletén, minőségileg haladja meg azt a bevett felfogást, hogy a párttagok véleményét egyszerűen csak „figyelembe kell venni" (ami nem hozott és nem is hozhatott lényeges változást a párt tevékenységének felülről való szervezésében), mert olyan helyzetet feltételez, amelyben minden párttagnak azonos jogai vannak a párt politikai irányvonalának kialakításában.

Ez a törekvés elvileg helyes és támogatandó, de számos kétely támad megvalósíthatóságát illetően. Vajon kellően tisztázottak, átgondoltak-e a szándékok, adottak-e a feltételek ahhoz, hogy a platformszabadsággal mint reális lehetőséggel számoljunk. Az az alapvetés, hogy a párt a platformszabadság révén is egyre inkább a nép pártja kíván lenni, feltétlenül előremutató, de a párt jellegéről, jövendő szerepéről — különös tekintettel a mai bonyolult, átalakulóban levő viszonyokra — ennél többet, konkrétabbat kell tudnunk, mondanunk. Mindenekelőtt azt kell pontosabban tisztázni, milyen helyzetre kíván felkészülni a párt, milyen szerepet fog betölteni az erősödő, fejlődő szocialista pluralizmusban. Milyen érdekeket kíván integrálni és milyen alapon, amikor mind több társadalmi érdekcsoport törekszik arra, hogy artikulálja és intézményesítse törekvéseit? Mindez döntően befolyásolja, hogy a kialakuló platformoknak lehet-e közös nevezőjük, s a pártban folyó platformviták elvezetnek-e egy eredményesebb, hatékonyabb politikához.

* A beszélgetést 1988. szeptember 27-én a KB Párt- és Tömegszervezeti Osztályán szervezték politológusok, pártmunkások, egyetemi oktatók, választott párttisztségviselők részvételével.

Azzal feltétlenül számolni kell, hogy a platformszabadság megvalósulása lényeges változást igényel. Feltételezi például, hogy gyökeresen átalakul az apparátusok mai funkciója, jellege, lényegesen megváltozik az irányító pártszervek és a pártszervezetek, a vezetők és a párttagok viszonya, új szerepet kap a pártsajtó, amelyben nyilvánosságot kell adni a különböző platformoknak stb.

A változások elkerülhetetlenek, de hogyan tudjuk azokat megvalósítani? A legnagyobb próbatétel a párttagok megnyerése a platformszabadság gondolatának. Konkrét példákkal bizonyítható, hogy a párttagság számottevő része még nem teszi magáévá ezt a gondolatot. Az is tapasztalható viszont, hogy nagyon sok párttag — mindenekelőtt azok, akik politikai véleményt alkotnak, kezdeményezni akarnak — nem tartják megfelelőnek a formális és mechanikus pártfegyelmet, a határozatok puszta tudomásulvételét, nyugtalankodnak a párttagság törekvéseinek gyakori eredménytelensége miatt. A platformszabadság mindenesetre differenciáló hatású, esetleg szelektálódással is jár. Nem kell félnünk azonban attól, hogy a párt belső korszerűsödésével egyidejűleg a párttagság összetétele is változik. Nem szabad viszont belenyugodnunk olyan veszteségekbe, amelyek az elmúlt időszak passzivitásának következményei. Akik hajlandók a változtatásra, de azt a maguk erejéből képtelenek megtenni, mert egy rossz gyakorlat leszoktatta őket a politizálásról, az önálló gondolkodásról, azok számára a párton belüli tudatos erők nyújthatnak segítséget.

Napjaink pártpolitikai tényei jelzik, hogy van mód a párt megújulására. A megyei, városi, üzemi küldöttértekezletek sorát, a párttestületek és a pártprogramok megújítását az aktív párttagok tömegeinek konstruktív kezdeményezései indították el vagy támogatták. A pártmunka korszerűsítését szolgáló aktivitás erősítése megköveteli azonban azt is, hogy változtassunk a mechanikus pártépítési szemléleten és gyakorlaton. Ne könyvelő módjára számoljuk a pártból eltávozók és az oda érkezők arányait, hanem a jó elképzeléseket, kezdeményezéseket felkarolva, azokat propagálva toborozzuk, szervezzük a megújulás erőit, egyúttal viseljük el a párt fejlődésének szelekciós hatásait. Ebben a folyamatban alapvetően fontos, hogy a párt testületei egyértelműen a tevékenység korszerűsítésének álláspontját képviseljék, nyilvánosan és határozottan álljanak ki mellette. Ez vonatkozik a platformszabadsággal kapcsolatos törekvésekre is, amelyeket tanácsos — még a műhelymunka szakaszában — a pártnyilvánosság elé tárni.

Melyek lehetnek mondanivalónk legfontosabb gondolatai a platformszabadságról? Mindenekelőtt az, hogy azért törekszünk megvalósítására, mert ez a kommunista párt hatékony működésének, a jelen és a jövő politikai igényeinek alapvetően fontos alkotóeleme. Nem az az elsődleges célunk, hogy mások vitorlájából kifogjuk a szelet, hanem a magunk hajóját szeretnénk serényebb mozgásra késztetni. Ennek útja, hogy demokratikus viszonyokat teremtünk a pártban, olyan normarendszert és vezetési stílust, mozgalmi életet és politikai hangulatot, amely nem eltűri, hanem inspirálja az egyéni véleményeket, ösztönzi a gondolkodó embereket. Az ilyen környezetnek alaptörvénye, hogy bárki felvetheti, szóban vagy írásban kifejtheti a saját politikai álláspontját, kritikai véleményét, és a közös fellépést sem korlátozhatja semmi. A fellépés szabadsága nélkül nincs platformszabadság! Elvként és gyakorlatként kell működnie a nyomásgyakorlás tilalmának, „nyomást" egyedül a vélemények, érvek gyakorolhatnak. Mindezek értelmében a platformszabadság demokratikus eszköz, ha úgy tetszik, politikaalakítási technika, amelyet teljesen el kell különíteni a pártfegyelmi ügyektől. Véle-

ményének megváltoztatására senkit nem kényszeríthet semmilyen határozat, csak az, ha az illetőt meggyőzték, hogy álláspontja nem helytálló.

Aligha akad ma olyan politikai vezető vagy politológus, akinek — akár a maga számára, „házilagos használatra" — kész válaszai lennének a téma minden fontos vonatkozására. Gyakran vita tárgya az is, hogy mit értsünk platformon. Az többé-kevésbé mindenki számára világos, hogy a platform valamilyen véleményközösség, de hogy miként jöhet létre, szerveződik-e vagy szervezik, abban már nézeteltérések vannak, s különösen sokszínűek az álláspontok a platform tartalmát illetően. Néhány az értelmezések közül: a platform politikai fontosságú kérdések körül szerveződő véleményközösség; a platform politikai alternatíva értékű véleményközösség; a platform koncepcionális viszony a párt programjához; stb. Az egyes definíciókban szemléleti eltérések is tükröződnek, de a jelen helyzetben mégsem a meghatározás a lényeges. A fontos az, hogy képesek legyünk elviselni, tudomásul venni az eltérő politikai vélemények létezését. Ha ez megvalósul, a legdöntőbb lépést tesszük meg. Úgyis csak tapasztalatból lehet megtanulni azt, ami a pártdemokrácia eredményes funkcionálásához szükséges.

A definíciós próbálkozásoknak van persze egy figyelemre méltó vonatkozása. Sokszor ebből kiindulva próbálják kialakítani a platformmozgások szabályozását. Nem szerencsés ezzel kezdeni kísérleteinket. Amíg a platformszabadság követelményét nem szembesítjük konzekvensen jelenlegi pártszervezési és pártirányítási elveinkkel, a szabályozási próbálkozások szükségképpen féloldalasak, kiforratlanok lesznek, sőt nagy veszélye, hogy bürokratikus megoldásokhoz vezetnek. Ezért szükséges hangsúlyozni, hogy a platformszabadság ügyében nem egy új modell megkonstruálásának „spekulatív okosságával", hanem a régi modell kritikai átgondolásának elméleti és politikai bátorságával léphetünk előre.

Az egyik nagy problémakör, amelyet át kell gondolnunk, a demokratikus centralizmus kérdése. Ezzel kapcsolatban ma az a legenyhébb kritikai észrevétel, hogy ezt az elvet módosítani vagy legalábbis korszerűsíteni szükséges. Többek véleménye szerint azonban ennél mélyebb és következetesebb kritikára van szükség, mert a demokratikus centralizmus már nem felel meg a mai kor követelményeinek, nem egyeztethető össze a platformszabadsággal. Ez nem jelenti azt, hogy el kellene, el lehetne vetni a központi irányítás szükségességét. Központi irányítás nélkül egyetlen politikai párt sem működhet eredményesen, kiváltképpen nem a kommunista párt. A vezető testületek ma már nem építhetnek azonban arra a régi irányítási logikára, hogy az apparátusuk által kidolgozott döntési tervezetekhez a párttagság pusztán csak hozzászól, és a döntés után a határozatokat egyszerűen végrehajtja. A pártra vonatkozó elhatározásoknak, a politikai döntéseknek egyre inkább a párt egészében lezajló szerves folyamatokban kell kialakulniuk. Ezt a fajta centralizmust tehát inkább nevezhetnénk szerves centralizmusnak, mint demokratikus centralizmusnak.

Valljuk meg, gyakran azért félünk szembenézni ezzel a kérdéssel, mert a demokratikus centralizmus elvét Lenin vezette be. Ám Lenin bátran szakított például Marxnak azzal a teóriájával, hogy a szocialista forradalom világforradalomként győz, mert ez az elméleti előfeltevés, amely a korabeli szociáldemokrata pártok egész ideológiáját és politikáját mélyen áthatotta, akkorra már túlhaladottá vált. Lenin nem tért ki a konkrét helyzet konkrét elemzése, az új konzekvenciák levonása elől, és tette forradalmi tett volt. Minden bizonnyal most sem ellenezne hasonló tetteket.

Alapkérdés az is, hogy a platformszabadság hogyan egyeztethető össze

a pártegység követelményével. Elvileg leszögezhető, hogy nemcsak monolitikus egység létezik, sőt az voltaképpen nem is egység, hanem egyneműség. A valódi egység mindig csak a sokféleség egysége lehet. Ez minőségileg magasabb rendű a monolitizmusnál. A konkrét gyakorlati összefüggésekre fordítva a szót, a platformszabadsággal összhangban álló egységértelmezés próbaköve a párt viszonya a kisebbségben maradókhoz. Ha a kisebbség véleményét nem tartják maximálisan tiszteletben, nem teszik lehetővé, hogy azt a nyilvánosság előtt kifejthesse és képviselhesse, akkor nincs platformszabadság. A kisebbségi vélemény fenntartását nem ösztönözheti azonban pusztán az, hogy engedjük létezni. Mint minden platformnak, ennek is kell hogy esélye legyen az érvényesülésre, különben képviseletének nincs értelme. Ahogy a hatalmat formálisan nem gyakorló véleményközösségnek adott esetben igaza lehet, ugyanúgy előfordulhat az is, hogy a hatalmat gyakorló testületnek nincsen igaza, vagyis valamely kérdésben nem érvényesülhet az akarata. A demokratikusan működő pártban nem is az a fontos, kinek az akarata érvényesül, hanem az, hogy valóban legyen cselekvést vezérlő politikai akarat, és az minél közelebb álljon a politikai optimumhoz. A platformszabadság érvényesülése esetén akkor maradhat meg a párt döntéshozatali stabilitása és dinamizmusa, ha a lehető legszélesebben értelmezzük a bírálat szabadságát — vagyis a valódi politikai cselekvés motívumainak, ösztönzőinek kibontakozását —, és a lehető legpontosabban, legkonkrétabban értelmezzük az akcióegységet, az ehhez szükséges pártfegyelmet.

A vitában és a véleményalkotásban sokszínűen és egyénien megnyilatkozó, a konkrét akciókban együttesen és összehangoltan cselekvő párt — ez lehet a pártegység korszerűbb megvalósulása. A régi kategóriákban gondolkodva persze föltehető a kérdés: biztosítható-e az akcióegység másképp, mint a demokratikus centralizmus alapján? Erre azt válaszolhatjuk, az akcióakarat is kialakítható demokratikusan. Persze erre nincs mód minden közös fellépésnél, de a pártnormák, a párterkölcs a szükséges egységet ilyen esetekben is garantálhatják. Több olyan nagy hagyományú párt létezik — igaz, többnyire polgári párt —, amelynek tábora írásos szabályok és külön intézkedések nélkül is szilárd politikai normákhoz igazodik, azok valósággal a párt erkölcsi követelményeivé váltak. Nem kell azonban ilyen messzire menni: a kommunista pártok írott és íratlan normarendszere szintén jól kialakult, és a tagok nagy többsége ismeri is azt. A normákat azonban gyakran nem tartjuk be, és ez érvényes mind a párttagokra, mind a párttestületekre. A szervezeti szabályzatban meghatározott működési és eljárási elvek sokszor szenvednek sérelmet, nem érvényesül a pártalkotmányosság. A tapasztalatok arra engednek következtetni: éppen a demokratizmus gyengeségei, a szavak és a tettek eltérése, a hatalom ellenőrizetlensége, korlátozásának és önkorlátozásának hiánya okozza normáink, szabályaink elsúlytalanodását, teszi lehetővé figyelmen kívül hagyásukat. Persze a legszilárdabb normák, a legdemokratikusabb pártműködés mellett is előfordulhat, hogy a nézetkülönbségek állandósulása csökkenti a párt hatékonyságát. Elhúzódó viták esetében valóban szükség lehet az operatív beavatkozásra, de akkor sem adminisztratív eszközökkel. A szociáldemokrata párt jó példát szolgáltat arra, hogy ilyenkor eredményesen működhet a demokratikusan választott pártbíróság. Akár az egy-egy ciklusra állandó megbízatással választott kongresszusi küldöttek tanácsai is gyakorolhatnák ezt a jogot.

A platformok versenyében és megméretésében fontos szerepe van a nyilvánosságnak. A széles körű nyilvánosság az egyik — ha nem a leg-

főbb — garanciája a platformszabadság érvényesülésének. Korlátozza a személyi függőséget, kontrollál mindenféle hatalmat. Ha a nyilvánosságot bármilyen sérelem éri, a platformszabadság illúzióvá válik. Gyakran arra hivatkozva próbálnak a nyilvánosság elé korlátokat állítani, hogy a pártügyek „kikerülhetnek" a pártból. Az effajta érvelés azonban szubjektivizmusnak ad teret, nemritkán éppen a személyes ügyek minősülnek „pártügynek". A tömegkommunikáció korában különben sem lehet már úgy vitázni, mint ötven évvel ezelőtt. Nem kis részben éppen a tömegkommunikáció következtében válik minden politikai ügy közüggyé, s így a párt ügyeivel sem foglalkozhatunk a közvéleménytől elzárkózva. Különösen érvényes ez az egypártrendszerű országokra. A platformszabadság talán a legkevésbé tűri meg a régi típusú gondolkodást és gyakorlatot a nyilvánossággal kapcsolatban. Túlhaladottá teszi a sajtó apparátusi irányítását is, egyúttal elengedhetetlen követelménnyé a sajtóorgánumok önállóságának és felelősségének biztosítását.

A platformszabadsággal kapcsolatban a legélesebb viták forrása a frakciózás lehetősége. Akadnak, akik a platformszabadságot nem tekintik elválaszthatónak a frakcióalakítástól, mások a kettő éles elhatárolását tartják szükségesnek. Egyesek arra alapozzák véleményüket, hogy a szocialista országok vezető pártjai hagyományosan szemben álltak és szemben állnak a frakciózással, mások arra hivatkoznak, hogy a többpártrendszerű országokban van példa a frakciók konszolidált működésére. Mindenesetre számolni kell azzal, hogy különböző belső kohéziójú, különböző keménységű platformszerveződések lehetségesek, egyszersmind azzal is, hogy az egypártrendszer keretei kozott ezek felerősíthetik a dezintegrációs tendenciákat, felidézhetik a pártszakadás veszélyét. Ettől meg kell és meg is lehet óvni a pártot, de nem statikus és merev szabályokkal, hanem gyakorlatias, a helyzethez alkalmazott megoldásokkal. Ebben az esetben is fontos szerepük lehet a már említett pártbíróságoknak, a szilárd belső normáknak. A demokratikus pártműkodés, az e fölötti állandó őrködés azonban elejét veheti a viták kiéleződésének és elmérgesedésének, meggátolhatja a pólusok megmerevedését, a frontok kialakulását.

Akár a könnyebbnek, egyszerűbbnek tűnő, akár a nehezebbnek, kényesebbnek látszó vonatkozásait gondoljuk is át a platformszabadságnak, számos kérdés újként vagy legalábbis — hosszú történelmi időszak után — újszerűen vetődik fel az MSZMP számára. Egyre többen akadnak, akik a demokrácia szélesítésére törekedve sokszor talán szokatlannak, meghökkentőnek tűnő javaslatokat tesznek. Mások viszont érzelmektől túlfűtötten, indulatosan reagálnak, s vannak olyanok is, akik elfogultan, egyoldalúan ítélkeznek. Azt gondolhatnánk: a rossz, elhamarkodott válaszok most még elkerülhetetlenek, az idő majd korrigálja azokat. A mai helyzet azonban nem sok halasztást enged. Tudatosan segíteni kell kibontakozni mindazt, ami a változásokban pozitív, előremutató, de hagyni kell formálódni azt is, ami még csak kialakulófélben van. A párton belül is türelmesen kell bánni a különféle törekvésekkel, a pártszervezetek és a párttagok azon kísérleteivel, hogy „a saját képükre" alakítsák ki a legcélszerűbb szervezeti kereteket, a legjobb politikai formákat. Spontaneitásnak és tudatos építkezésnek, alulról jövő kezdeményezésnek és a változások irányításának összhangban kell állniuk, mindig azt erősítve, ami nem szubjektív óhajaink teljesülését szolgálja csupán, nem látszatmegoldásokat idéz elő, hanem valóban az ország előrehaladásához, a kor színvonalán álló eredményekhez vezet.

Bodó Károly

Fodor Gábor

A POLITIKAI FŐISKOLA
DOCENSE

Hozzászólás a platformszabadság kérdéséhez

Abból kell kiindulni, hogy ahol nincs platformszabadság, ott nincs élő, eleven, innovatív képességekkel rendelkező mozgalom. Lenin a polgárháború különlegesen kiélezett viszonyai között a demokratikus centralizmus követelményeként arra helyezte a hangsúlyt, hogy a pártban a katonai fegyelemhez hasonlóan vasfegyelemnek kell uralkodnia. A polgárháború elmúlt, de Sztálin ezt valamiféle átfogó politikaelméleti rangra emelte, hosszan tartó feledésre ítélve azokat az általánosabb érvényű lenini intenciókat, amelyek a bolsevik pártban korábban természetesnek számító platformszabadságra vonatkoztak, s ezzel teoretikusan is „megágyazott" a párt elbürokratizálódásának.

A demokratikus centralizmus sztálini gyakorlatának felbomlása nálunk először az SZKP XX. kongresszusának hatására kezdődött meg, de az akkori hazai és nemzetközi körülmények kényszere, valamint a párton belüli kompromisszumok következtében a platformszabadság megszűnt, a korábbi viszonyok visszarendeződtek, mielőtt még intézményesülhettek volna.

Pártunkban gyakorlatilag az SZKP XXVII. kongresszusának szellemi frontáttörése következtében kerülhetett a kérdés ismét napirendre. Az MSZMP legutóbbi pártkonferenciájára olyan légkörben került sor, amikor a pártban már ismét működött egyfajta korlátozott platformszabadság, de ezt is az intézményesültség hiánya terhelte meg, tett kiszámíthatatlanná.

A konferencia formálisan nem hagyta ugyan jóvá, nem erősítette meg a platformszabadság jogosultságát, de a Szovjetunióban végbemenő események, a hazai társadalmi-politikai változások és a párton belüli erőviszonyok alakulása együttvéve mind kedvezőbb feltételeket teremtenek az intézményesítéshez.

Valamennyi aggályt és szembenállást továbbra is az kelti, hogy a platformszabadság ma már kétségtelennek tűnő előnyei vajon nem vezetnek-e majd a pártegység bomlasztásához. Konkrétan ez abban a kérdésben ölt testet, hogy a platformszabadság mellett elkerülhető-e a frakciózás?

Ez nem alaptalan kérdés, de pártunk jelenlegi helyzetében teljesen elhibázott megközelítésnek tartom azt a gondolkodásmódot, amely ezzel a hivatkozással próbálja a jelenlegi helyzetet konzerválni. A jelenlegi helyzet ugyanis tarthatatlan. Egy alulról építkező társadalom irányítására nem vállalkozhat egy felülről építkező párt. Az intézményesítetlen platformszabad-

ság pedig kezelhetetlen, áttekinthetetlenné teszi a tényleges nézetkülönbségek folyamatait, s megakadályozza az uralkodó felfogások érvényesíthetőségét, mivel állandó bizonytalanságot kelt a döntések legitimitását illetően. Egyszerűen arról van szó, hogy informális platformokat nem lehet formálisan sem megerősíteni, sem leszavazni.

Az intézményes platformszabadságot önmagában nem biztosítja, ha ezt kodifikálják, s bekerül a párt szervezeti szabályzatába. Platformszabadságot csak olyan pártban lehet működtetni, amelyben az apparátus nem uralhatja a tagságot és a testületeket. Ezért sürgős szükség van arra, hogy az apparátusok egymás alá rendelt hierarchikus függési viszonyait megszüntessék, s kizárólag azok a testületek rendelkezhessenek az apparátusokkal, amelyeknek a kiszolgálására hivatottak. Ha ez nem történik meg, az apparátusok a csúcstól lefelé mindig gondoskodni fognak arról, hogy az alsóbb szintű testületek elől elrekesszék akár a legszükségesebb információkat is, ha ezzel megakadályozhatják olyan platformok esetleges kialakulását, támogatását, amelyekkel a magasabb szintű testületek nem rokonszenveznek.

A platformszabadság másik alapvető feltétele, hogy a párt szervezetileg is alulról építkezzék, s a magasabb szintű testületek tagjainak — az egészen rendkívüli s külön indoklást igénylő eseteken kívül — egyáltalán ne álljon módjukban az alacsonyabb szintű testületek személyi összetételét direkt módon befolyásolni.

Harmadik feltétel a pártnyilvánosság további demokratizálása. A platformszabadság kodifikálásának csak az adhat hitelt, ha e szabadság gyakorlati érvényesítésére irányuló törekvések máris kézzelfoghatóbbá válnak.

A munkásmozgalmak, a szocialista és kommunista pártok legjobb hagyományai közé tartozó platformszabadság minden részletében soha nem bizonyult szabályozhatónak, s ilyesmire ezután sem lesz mód. Visszaállításához gyökeresen el kell határolódni a demokratikus centralizmus sztálini formulájától, amelynek mélységes antidemokratizmusa éppen abban nyilvánult meg, hogy a platformszabadság tiltásával eleve kizárta, elfojtotta a kisebbségi gondolatok, elképzelések többségivé válásának még a puszta lehetőségét is.

A platformszabadságot meg kell különböztetni a frakciószabadságtól, mint a pártmozgalom olyan természetes közegét, eszközét, amely — szemben a frakciókkal — nem tart igényt szervezeti intézményesültségre, nem „párt a párton belül", nem hatalmi aspirációkkal rendelkező pártellenzék, hanem egy-egy lényeges kérdés körüli véleményszerveződés lehetőségét rejti magában a szükségesnek ítélhető döntések, intézkedések előmozdítása érdekében. Éppen a frakciózás elkerülése érdekében kell meggondolni, hogy ha egy-egy platformhoz csatlakozó pártszervezetek száma elér bizonyos hányadot, akkor a szóban forgó ügyben rendkívüli városi, megyei vagy akár országos pártkonferencia döntsön, s a határozatnak — a különvélemények lesöprése nélkül — a kisebbségben maradottak kötelesek alávetni magukat.

Kísérlet — tanulságokkal

AZ EGYTESTÜLETES PÁRTBIZOTTSÁGI MUNKÁRÓL

Izgalmas kihívás, gondoltuk, amikor 1984 decemberében először hallottunk a pártbizottságok felépítési módosításának lehetőségéről. Három hónappal később, az intézményi küldöttértekezleten már a határozott és egyhangú szándék is megfogalmazódott: a Magyar Távirati Iroda pártszervezete részt kíván venni az egytestületes (egyfokozatú, végrehajtó bizottság nélküli, és még ki tudja, hányféle módon nevezett) pártbizottsági munka kipróbálására indított kísérletben. Vállaltuk, hiszen nekünk is gondot okoztak az oly sűrűn emlegetett működési zavarok: a végrehajtó bizottság túlsúlya a döntéshozó munkában, a testületi tagság tiszteleti jellegűvé válása, indokolatlan különbségek kialakulása a teher- és felelősségvállalásban, a bürokratikus elemek eluralkodása az alapszervezetek irányításában — és lehetne még sorolni akkori gondjainkat. Ezzel akár külön-külön is jelentős stílusváltást indokoltak volna gyakorlatunkban, együttes végiggondolásuk azonban ennél többet, tényleges tartalmi módosítást követelt. Ennek érdekében a pártmunka jó néhány elemével kényszerültünk szembenézni. Terjedelmi okokból nincs mód mindezek tételes felsorolására, de szándékainkat, törekvéseinket talán érzékeltetik a következők.

A kísérlet indulásakor a létszámot az irányító I. kerületi pártbizottság a korábbi 25-tel szemben 15 főben állapította meg. Az átállás első és legfontosabb feladata így a jelölőbizottságra hárult, amelynek a szűkebb testületi létszám miatt minden protokolláris szempontot mellőznie kellett. Két, látszólag ellentmondó igényt állítottunk a jelölők elé: az alkalmasság, az elkötelezettség, a felkészültség, a politikai munkában való jártasság vizsgálatát, illetve azt, hogy a testület összetétele tükrözze a tagság és az intézmény „struktúráját". Ma már kijelenthetjük: valóban csak látszólagos volt az ellenmondás a két igénycsoport között, hiszen az eddig megszokottnál demokratikusabb, nyíltabb, az alapszervezetek javaslataira ténylegesen építő előkészítés után minden egyes alapszervezet képviseletét is biztosító pártbizottság kezdhette meg munkáját 1985 februárjában.

A káder-előkészítő munka másik nagy gondját annak eldöntése adta, hogy az alapszervezeti politikai munka elsőszámú szervezői, a titkárok helyet kapjanak-e az irányító testületben. Végül arra a következtetésre jutottunk, hogy ne, hiszen akkor egyrészt önmagunk bázisát szűkítenénk le, másrészt — és ez volt a döntő érv — a pártbizottságnak nem egyszerűen összefognia kell az alapszerve-

zetek tevékenységét, hanem — igaz, az első vonalra építve — szélesebb értelemben, az intézmény egészére hatóan politizálni.

Ily módon hatni természetesen csak hatékony testületi munkával lehet, ennek viszont tartalmi és formai követelményei egyaránt vannak.

Kezdjük az egyszerűbbel, a formai oldallal, innen is néhány kiragadott elemmel. Állítom: a testületi munka formai rendezettsége a partnereket is tervszerűségre kényszeríti a közös ügyekben. A gyakorlatban persze adódhatnak valóban rendkívül sürgős — vagy annak hitt — tennivalók, és ilyenkor a pártbizottság titkárától elvárják, hogy a testület nevében állást foglaljon. De ugyancsak a gyakorlat igazolja: ha a pártbizottság nem ragaszkodik a hatáskörébe tartozó ügyekben a valóban testületi állásfoglaláshoz, akkor egyrészt alsóbb szinten sem követelheti meg ezt, másrészt ez az eljárás az alapszervezetekkel partner szakmai vezetőket is az alapszervezeti titkár azonnali operatív állásfoglalásának kikényszerítésére, a játékszabályok felrúgására készteti. Áthidaló megoldás? Például lehetséges módszerként kipróbáltuk a röpszavazást, azaz írásos „röpirat" alapján kértünk állásfoglalást a testületi tagoktól.

Egy másik, látszólag formai kérdés: a testületi munka nyilvánossága. A korábbiakban a pártbizottsági munkát bizonyos fetisizálás jellemezte. Az új szervezeti felállás mellett — éppen mert csökkent a munkában közvetlenül részt vevők száma — elengedhetetlennek tartottuk a változtatást e téren is. Ezt szolgálta — szolgálhatja — a rendszeres és kétirányú információáramlás az alapszervezetek és az irányító testület között. Megköveteltük, hogy a pártbizottság reagáljon — válaszoljon vagy az illetékes szakmai vezetőktől választ szorgalmazzon — az intézmény dolgozói által felvetett minden kérdésre. A testületi tagoktól pedig azt kértük: tájékoztassák rendszeresen saját alapszervezetük közösségét a testületi ülés napirendjére kerülő előterjesztések lényegéről, a testület főbb megállapításáról és döntéseiről. A következő lépés? Például tervezzük a párttagság egészét érintő kérdések nyílt testületi ülésen történő megvitatását. Meggyőződésem: a nyilvánosság kényszere is hozzájárult, hogy az elmúlt évek során célirányosabb lett a pártbizottság munkája. Közelebb került egymáshoz a döntési és a végrehajtási felelősség, erősödött a testületi tagok vitakészsége.

Most már minden tökéletes? Természetesen nem, hiszen még ma is kísért egy hiba, amely szöges ellentétben áll a mozgalmi jelleggel, a gyakorlati munka során azonban időnként még mindig tapasztalható: az indokolatlan tekintélytisztelet (a politikai és az állami hierarchia adta rangsort egyaránt ideértve). Márpedig nem válhat igazán testületté az a közösség — és különösképpen a politikai vezetők közössége —, ahol az eszmecserét, a véleményalakítást bármilyen kis mértékben is befolyásolja, befolyásolhatja bárkinek a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helye! A testületi munkához elengedhetetlen politikai tapasztalatot, vitakészséget, informáltságot ugyanis ad a gyakorlat, de a demokráciát, az egyenlők egyenlőségét magunknak kell megteremtenünk. Ezt szolgálja, ha a testület tényleges ellenőrzést gyakorol a titkár tevékenysége felett, igényelve a rendszeres beszámolást a két testületi ülés között végzett munkájáról; ha a testület az alapszervezeti munka mindennapos segítése mellett annak következetes ellenőrzésére is figyelmet fordít.

Régi igazság, hogy a tartalom és a forma kölcsönös viszonyában a forma akkor nyeri el igazi értékét, ha általa a tartalom magasabb minősége jön létre. Pártbizottságunk annak tudatában kezdett hozzá a szervezeti kísérlethez, hogy az új for-

ma kipróbálása egyben tartalmi munkánk felülvizsgálatára, a pártmunka hatásfokának növelésére kényszerít mindannyiunkat. Hiszen mi is mindinkább éreztük annak nyűgét, hogy a politikai munkában nem vagyunk képesek kellően megalapozott választ adni egy sereg tartalmi kérdésre. Néha még olyanokra sem, amelyek a munkahelyi gondokkal függnek össze. Az ezekre adandó válaszok elmaradása a mi közegünkben — a szakmai munka jellege, feladatai és a sajtóirányítás következetlenségei miatt — az átlagosnál is nagyobb problémákat okozott, elbátortalanítva a kommunista újságírókat, indokolatlan vitákat gerjesztve, csorbítva az irányító testületek tekintélyét is. Nem segítette ön- és közbecsültségünk erősítését az sem, hogy mindezzel párhuzamosan közvetlenül is éreztük a politikairányítás szereptévesztését. Nehéz volt például feldolgoznunk önmagunkban, hogy miközben a párt vezető testületei több határozatot és állásfoglalást fogadtak el az MTI — mint állami szerv — működésével összefüggésben (például elektronikus sajtóadatbank létesítése; a külföldre irányuló tájékoztatás fejlesztésének feladatai; a megszűnő Központi Sajtószolgálat feladatainak átvétele stb.), a döntések egyike sem tartalmazta — még áttételesen sem —, hogy a felsőbb pártvezetés mit igényel az MTI pártszervezetétől az adott feladat végrehajtása érdekében.

Végül is úgy ítéltük meg, hogy a párt ügyeiben a falakon belül elsősorban mi vagyunk az illetékesek. Hiszen az új feladatokkal együtt járó egyéni és közösségi gondok feloldása — és ha kell: kikényszerítése — elsősorban a helyi pártszervezet mozgalmi feladata. Gyakorlatilag tehát az új forma tartalmi oldalról új szemléletű gondolkodásra, napi munkánk sok fontos kérdésének elemzőbb vizsgálatára kényszerített. Rá kellett például döbbennünk, hogy pártmunkáról, a párt feladatairól általánosságban szólni csak alapkérdésekben lehet, de ezt is csak a tennivalók, a törekvések szintjén tehetjük, nem pedig a megoldás módját, az eszköztárat értve alatta. Hiszen a párt konkrét szervei, szervezetei konkrét közegben, nagyon is meghatározott körülmények között dolgoznak, feladataik eszerint differenciálódnak — még ha erről a kényelem okán szívesen el is felejtkezünk. Mindebből következik, hogy csak helyileg lehet meghatározni a párt konkrét feladatait is.

A „helyi körülményekre" — helyzetre, adottságokra — való hivatkozás természetesen nem jelenti azt, hogy nem tartjuk szükségesnek — főleg néhány szervezeti jellegű alapkérdésben — az egyértelmű szabályok meghatározását. Ilyen alapkérdés például a pártbizottság és vezetői megválasztásának módja, vagy a beszámolási kötelezettség érvényesítésének garanciái.

Minden vezető mozgásterét, lehetőségeit alapjaiban meghatározza, hogy egy elszemélytelenedett felsőbb kiválasztás vagy a vezetettek értékítélete állította-e tisztébe. Különösen igaz ez egy politikai szervezet vezetőjének esetében. Nemcsak a demokratizmus növelésének hirdetett elve miatt, sokkal inkább ilyen praktikus megfontolásból jó lenne tételesen, a szervezeti szabályzatban is rögzíteni, hogy az egytestületes pártbizottság titkárát és a titkár helyettesét közvetlenül a küldöttértekezlet válassza meg.

Hasonlóan fontos lenne, hogy a közvetlenül irányító testületben helyet kapjon minden irányított alapszervezet képviselője. Ennek garanciája az lehet, hogy az alapszervezetek jogot kapnak egy-egy pártbizottsági tag közvetlen megválasztására. Tudom persze, ez az egytestületes irányítási formát általánossá tevő 1987. novemberi KB-határozat értelmében megoldhatatlan, hiszen a nagy létszámú és bonyolult struktúrá-

jú — tíznél több alapszervezetet összefogó — pártbizottságoknál nincs lehetőség erre. De nem vagyok meggyőződve arról, hogy az új formát valóban általánossá kellett-e tenni? Azt hiszem, hogy demokratikusabb lett volna a pártszervezetekre bízni a döntés felelősségét.

Végül — egyetértve a KB említett határozatával — valóban fontos, hogy a párt alkotmánya rögzítse a választott testületek rendszeres beszámolási kötelezettségét. De azt is látni kell, hogy az évenkénti számvetés komoly terhet ró a testületekre, a küldöttértekezlet érdemi előkészítése heteket igényel, és ez gátolhatja a napi politikai munkát. Célravezetőbb, ha a testületek a működési ciklusban kétszer (félidőben és a ciklus végén) adnak tételesen számot tevékenységükről a választó küldöttértekezlet közösségének. Ez elegendő alkalom a testület esetlegesen kiesett tagjainak pótlására és a szervezeti szabályzatban remélhetőleg egyértelműen és érvényesíthetően rögzített visszahívási jog gyakorlására. Ezzel együtt persze rögzíteni kellene a rendkívüli küldöttgyűlés összehívásának kötelezettségét is, ha azt bármelyik alapszervezet kezdeményezi és az alapszervezetek, a tagság többsége szükségesnek tartja.

Pártértekezletünkre készülve ezek a — hangsúlyozom: nagyon is vázlatos — tapasztalatok vetődtek fel bennem, arról gondolkodva, mit hozott számunkra az elmúlt három év. Azt hiszem, a legfontosabb, hogy a kísérlet — nemcsak nálunk, hanem a résztvevők többségénél is — felszínre hozta a szervezeteinkben meglevő szellemi tartalékokat, az új kipróbálásával együttjáró gondolkodási kényszer eredményeként megteremtődött az elvi irányítás és az operatív ügyintézés egészséges összhangja; nagyobb figyelmet tudtunk fordítani hátországunk, az alapszervezetek munkájára. Határozott súlyt kapott munkánkban a döntéseket követően az értelmező, megértő munka; sokrétűbb és konkrétabb lett az ellenőrző tevékenység; lényegesen csökkentek a testületi munkában a formális vonások; több — a munkában korábban negatívan ható, de az előző szervezeti forma előírásai miatt kötelező — párhuzamosság megszűnt Ezáltal megteremtődtek annak a feltételei, hogy a felszabaduló idő és energia olyan érdemi és konkrét politikai feladatokra legyen fordítható, amelyekre korábban nem volt lehetőség, vagy csak kevés.

Buga István
az MTI pártbizottságának titkára

Az új párttagsági könyv

Több mint nyolcszázezer ember őrzi a kis piros könyvet, amely tanúsítja, hogy tulajdonosa a Magyar Szocialista Munkáspárt tagja. A kis piros könyv igazolvány és jelkép is egyben. Párttagsági könyvhöz jutni — azaz bekerülni a kommunisták egész világot átfogó nagy családjába — nem egyes kiváltságosok privilégiuma. Minden tiszta múltú, becsületes, felnőtt magyar állampolgár tulajdonosa lehet a piros könyvnek, ha a párt valamelyik alapszervezete méltónak tartja a párttagságra. Lehetnek viharos taggyűlések egy-egy alapszervezetben, mégis mindig ünnepi hangulatot teremt az a pillanat, amikor a kommunista kollektíva új taggal gyarapodik, amikor átadják neki a tagsági könyvét. Jó gyakorlat, hogy nemcsak a tagfelvétel folyamatában, de a tagsági könyv átadásának ünnepi pillanataiban is hangzanak el jó tanácsok a párt tagjához, s még jobb, hogy ilyen tanácsok nemcsak az ünnepi pillanatokban, hanem később is elhangzanak. Nagyon fontos, hogy az alapszervezet vezetősége a felvétel után is egyengesse a párttag útját, bízza meg képességeinek megfelelő feladatokkal.

Kommunistának nem születnek az emberek, hanem a munka, a társadalmi tevékenység, a politikai viták, a tanulás és tapasztalatszerzés során válnak azzá. Az egyén alkatához, képességeihez szabott pártmegbízatásokkal, azok teljesítésének ellenőrzésével, segítésével járulhatnak hozzá ehhez a pártszervezetek. Bármennyire nagy is azonban a kollektívák nevelő, embert formáló ereje, végső soron a párttag felel tetteiért, magatartásáért, s a kommunista tulajdonságok kibontakoztatásáért is maga teheti a legtöbbet.

1918. november 24-én alakult meg a Kommunisták Magyarországi Pártja. Az azóta eltelt időszak többször hozott jelentős változást a párt életében, és többször került sor tagkönyvcserére. A felszabadulás óta a tagkönyvcsere még sohasem zajlott le olyan nyugtalan, problémáktól terhes időszakban, mint a mostani. A tagkönyvek cseréjét megelőző beszélgetések során — erre az elmúlt évben került sor — párttagjaink nagy felelősséggel szóltak az ország, a város, a vállalatuk helyzetéről. Észrevételeiket pártbizottságunk összegyűjtötte és hasznosította, illetve továbbította a felsőbb pártszervekhez. E beszélgetések tanulságai hozzájárultak az országos pártértekezlet összehívásához, amely elé párttagságunk nagy várakozással tekintett. Az országos pártértekezlet állásfoglalásai, személyi változásai a hangulatot kedvező irányban befolyásolták. Újabban

azonban ismét érzékelhető a problémák sűrűsödése. Ilyen helyzetben kerülnek kiosztásra az új párttagsági könyvek november hónapban, ünnepi párttaggyűlések keretében.

A párttagsági könyv egész életre kötelez. Tiszta lelkiismerettel megőrizni azt jelenti, hogy tulajdonosa minden körülmények között képviseli a párt politikáját, becsülettel teljesíti kötelességeit, jól él jogaival, olyan ember, akit környezete megbecsül, munkájában és a közügyek szolgálatában munkatársai követik, akiről ismerői meggyőződéssel mondhatják: méltó a tagsági könyvhöz, igazi kommunista.

Király Tibor
a soproni vasutas pártbizottság titkára

Világosan, egyértelműen

A SZIM esztergomi marógépgyárának pártbizottsága a közelmúltban áttekintette az országos pártértekezlet állásfoglalásából adódó feladatait. Szükségesnek tartottuk ezt, mert az elmúlt rövid idő alatt a társadalmi és politikai életben olyan változások történtek, amelyek merőben új munkamódszert, munkastílust követelnek meg pártszervezeteinktől és testületeinktől. Mindinkább jellemző lesz a politikai munka sokszínűsége, s az ehhez való alkalmazkodás zavarba ejtő helyzeteket teremt. Nem hunyhattunk szemet afölött, hogy — tapasztalataink és a párttagok többségének véleménye szerint — a párt sorra ad fel pozíciókat. Erőteljes a csalódás, a dühös tehetetlenség, a főbb folyamatokból való kívülrekedtség érzése.

A helyzetet bonyolítja, hogy nemcsak a párt- és az állami élet változik, hanem a politikai rendszer többi összetevője is. Mindezeknek a változásoknak aktív részeseivé kell válnunk. De ehhez — úgy érezzük — kevés az ideológiai kapaszkodó.

Vegyes érzelmeket váltott ki a párttagságban a SZOT által megszerkesztett „Felhívás a szervezett dolgozókhoz" című röpirata. Egyrészt jóleső érzéssel tölti el a tagokat az érdekvédelmi szervezet karakteres, határozott fellépése a munkavállalók érdekében, másrészt elszomorító, hogy a SZOT mintha nem venne tudomást az ország jelenlegi anyagi nehézségeiről. A felhívás olyan követelések sorát indítja el, melyeknek teljesítésére ma nem vagyunk felkészülve.

Ifjúságunknak a társadalmunkban elfoglalt helye, szerepe, megbecsülése, világnézete ugyancsak sok problémát vet fel. Ma sokan a KISZ tagjai közül sem fogadják el a pártot irányítójuknak. Egyre népszerűbb a független szervezet létrehozásának igénye. Föl kell tenni önmagunknak a kérdést: hol rontottuk el ifjúságpolitikánkat, a fiatalsághoz fűződő viszonyunkat?

Milyen kérdésekben tartjuk szükségesnek a tisztázást? Az egyik ilyen a változások iránya. Azt senki sem vitatja, hogy a helyzet kritikus, s változásra van szükség. Ám az már nem egyértelmű, hogy miben kell változtatni. Még nem is olyan régen a szocialista társadalom jellemzőinek tartottuk a tervgazdálkodást, az életszínvonal rendszeres emelkedését, a szocialista tulajdon mindenhatóságát, ma pedig kétségbe vonjuk ezeket, lemondunk róluk. Vajon visszatérünk-e, vissza tudunk és akarunk-e térni egy-

szer ismét az eredeti elképzelésekhez? Vagy pedig ezeket mint illúziókat, tévedéseket mindörökre félredobjuk, elvetjük?

Többen feltették a kérdést: mi a reform? Úgy látják, hogy a sorra feltalált új módszerek valójában nem újak, hanem a kapitalizmus, a polgári demokrácia gyakorlatából valók, s legfeljebb a szocialista építésbe való illesztésük újszerű.

Sokakat foglalkoztató kérdés a múlthoz való viszonyunk. A történelem újraértékelésével súlyosan szembesülünk önmagunkkal, pártunkkal. A sajtó gyakran rosszul politizál. Egyesek szinte szuggerálják belénk a bűnösséget. Eszméket ölünk meg azzal, hogy folytonosan a rosszat teregetjük ki. Lassan a tükörből csak a csalók, hamisítók, kegyetlen üldözők, önkényurak néznek vissza ránk.

Gazdasági helyzetünk, legalábbis érzésünk szerint, ugyancsak aggasztó. A reálbérek ilyen mérvű csökkenése elképesztő. Az igényeink és a lehetőségeink között az olló nagyon szétnyílt. A városunkban működő gyárak helyzete is igen súlyos. Eszközeink elavultak, műszaki fejlődésünk lelassult. Azt mindenki elismeri, hogy ma legfőbb feladat a gazdaság helyreállítása. De ezt az emberek tűrőképességének messzemenő figyelembevételével kell megtenni.

Az igazság az, hogy az észrevételek jelentős részére nem tudunk meggyőző választ adni. Jó néhány aggodalommal magunk is egyetértünk, ezek a kérdések a pártbizottságot is erősen foglalkoztatják. Mindez azonban nem azt jelenti, hogy a pontos válaszok megszületéséig ölbe tett kézzel üljünk, s beérjük a gondok jelzésével, az aggodalmak továbbításával. Pártbizottságunk úgy foglalt állást, hogy pártszervezeteinknek a területükön mindennel foglalkozniuk, mindenről tudniuk kell, s mindenről véleményt is kell alkotniuk. Hogy ismét offenzívába lendüljünk, ahhoz újfajta munkastílusra van szükség. Ajánlatos egyfajta tanácsadó testületként dolgoznunk, amely orientációt ad az alapszervezeteknek. Felül kívánjuk vizsgálni a gazdasági vezetéshez, a szakszervezethez és a KISZ-hez való viszonyunkat, valamint az elmúlt években hozott határozatainkat, azok érvényességét, időszerűségét. Belső tájékoztatási rendszerünk is újjászervezést igényel.

A központi pártszervek magasabb fordulatszámmal, a helyzetnek megfelelően dolgoznak. Ez a munkakedv, tenni akarás azonban nem sugárzik át a pártélet alsóbb szintjeire. Hiányzik a munkahelyi pártszervezetek és a legfelsőbb pártszervek közötti eleven kapcsolat. Nem vitás, hogy az önállóság — bizonyos feltételek biztosítása esetén — nagyszerű lehetőségeket kínál egy-egy kollektívának, testületnek a helyi igényeknek és sajátosságoknak megfelelő munkára. Ám az önállóság nem jelenthet magárahagyatottságot. Az előbbi a szabadság nagyszerű érzésével ösztönöz, az utóbbi viszont az elesettség lehangoló, bénító érzését kelti. Márpedig a pártszervezeteknek most nagy szükségük van a világos, egyértelmű elvi-politikai iránymutatásra.

Madusic Ferenc
az esztergomi marógépgyár
pb-titkára

Tömpe András

1913–1971

A hetvenöt éve, 1913. november 14-én Budapesten született Tömpe András esetében meghatározóvá vált a családi indíttatás. Apja postatisztviselőként dolgozott, és haladó, radikális nézeteket vallott. Tagja volt a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak, és szimpatizált a megalakuló Kommunisták Magyarországi Pártjával is. A Tanácsköztársaság megdöntése után az apát a két forradalom napjaiban tanúsított politikai magatartásáért kényszernyugdíjazták.

Tömpe András szűkös körülmények között nőtt fel s mint visszaemlékezésében maga is írta: elsősorban ennek tudható be, hogy már fiatalon csatlakozott a forradalmi munkásmozgalomhoz. Tizenhét éves, amikor gimnazistaként kapcsolatba kerül a baloldali diákmozgalommal. 1931-ben felvették a Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetsége tagjainak sorába. A marxista elmélet alapjait az a politikai gazdaságtani szeminárium ismertette meg vele, amelyet Madzsar József irányított. Néhány hónapi illegális munka után, 1931. augusztus 3-án a rendőrség nyomára jutott annak a kommunista diákcsoportnak, amelyet Ádám Györgygyel együtt vezettek. Tömpe András is rendőrkézre került, és illegális sajtóanyag terjesztéséért rendőri felügyelet alá helyezték. Így az érettségit követően csak segédmunkásként helyezkedhetett el. Mozgalmi munkájában a rendőri felügyelet sem akadályozta meg, írásai Barna Péter néven rendszeresen napvilágot láttak a legális és illegális sajtó hasábjain.

Mivel Magyarországon nem tudott tovább tanulni, 1932 őszén Brnóba utazott, ahol öt évig járt a műegyetem gépészmérnöki szakára. Hazai mozgalmi kapcsolatai a Csehszlovákiában töltött évek alatt sem szakadtak meg. A nyári szünidőket rendszeresen Budapesten töltötte, [illegible]venkor az MSZDP V. kerületi szervezetében,

valamint az Országos Ifjúsági Bizottságban tevékenykedett. Elsősorban előadásokat tartott, propagandamunkát végzett. 1934 nyarán felvették a KMP tagjai sorába, és megbízták a szociáldemokrata pártszervezetekben dolgozó kommunista ifjúsági csoport irányításával.

Brnóban mozgalmi tevékenysége során kihasználta a legalitás nyújtotta lehetőségeket, de emellett illegális feladatokat is teljesített. Egyik szerkesztője volt az 1933 márciusáig illegálisan megjelenő baloldali diáklapnak, az Egységfrontnak. Emellett irányította a magyar diákmozgalom vezető szervét is. A műegyetem magyar kommunistáinak képviselőjeként dolgozott a legálisan küzdő Csehszlovákia Kommunista Pártja diákfrakciójában, 1935-től pedig a CSKP tagjaként végzett politikai tevékenységet.

Még alig száradt meg a tinta a mérnöki oklevelén, amikor 1937 nyarán Spanyolországba utazott, hogy fegyverrel a kézben küzdjön a fasiszta lázadók ellen. A katonai kiképzés után, főhadnagyi rangban, a XIII. Nemzetközi Brigád 5. zászlóalja első századának a parancsnoka lett. Végigküzdötte a spanyol polgárháború legendás csatáit, az extremadurai, az aragoni, az Ebro-parti és a katalóniai harcokat, melyek során két esetben életveszélyesen megsebesült. 1938-ban felvették a Spanyol Kommunista Párt soraiba.

Amikor 1939 tavaszán a spanyol polgárháborúban felülkerekedett a fasiszta túlerő, harcostársaival együtt Franciaországba vonult vissza, ahol internálták. Megjárta a Saint-cyprien-i, Gurs-i és a Vernet-i büntetőtáborokat. Franciaország német megszállása után munkára jelentkezett, a dessaui Junkers repülőgépgyárban dolgozott mérnökként. 1941-ben, felhasználva a kedvező alkalmat, innen szökött haza Magyarországra, és hamarosan kapcsolatba lépett az illegalitásban dolgozó kommunistákkal. A párt megbízásából az MSZDP és a vasasszakszervezet soraiban tevékenykedett. 1943 márciusának derekán egy illegális találkozón letartóztatták. Hetekig embertelen módszerekkel vallatták, de mivel semmit sem tudtak rábizonyítani, a katonai bíróság végül szabadlábra helyezte.

Az ország német megszállása után 1944 májusában behívták katonának. Amikor alakulatával a keleti frontra vezényelték, átszökött a szovjet csapatokhoz. Partizániskolára került, és 1944 októberében Beszterce-bányán csatlakozott a Nógrádi Sándor vezette partizáncsoporthoz. Előbb századosi rangban, mint a partizáncsoport törzsének tagja vett részt a szervezésben, a harcokban, majd amikor a csoport egységgé növekedett, annak politikai biztosa lett. „Gondolataink állandóan Magyarországon jártak — írta naplójában november végén —, beszélgetéseink nagyobbrészt tervezgetések

voltak olyan irányban, hogy még az utolsó pillanatban sikerüljön valamilyen eredményt felmutatnunk, és ezzel enyhítenünk ezt a súlyos helyzetet."

A felszabadulás után itthon és külföldön az igaz hazaszeretet és a proletár internacionalizmus szellemében egyaránt fáradhatatlanul dolgozott azokon a felelősségteljes posztokon, ahová a kommunista párt állította. Ezredesi, majd vezérőrnagyi rangban részese a demokratikus rendőrség megszervezésének. 1945 májusától a vidéki főkapitányságon megalakuló politikai rendészeti osztály vezetője. A negyvenes évek végétől széles körű nyelvtudását — angolul, franciául, németül, oroszul és spanyolul beszélt — és a forradalmi, valamint a partizánharcokban szerzett tapasztalatait három kontinensen kamatoztatta a nemzetközi munkásmozgalom küzdelmeiben. Érdemeit együttesen tizennyolc magyar és külföldi kitüntetéssel ismerték el.

Az 1956-os ellenforradalom leverése után hazahívták. Nagy lendülettel vetette bele magát a szocialista konszolidáció kibontakoztatásába. Magas párt- és állami funkciókban dolgozott azzal az elvhűséggel, elmélyültséggel és ügyszeretettel, ami egész életében jellemezte. Egyebek mellett szerepe volt a törvénysértő perek következményeinek végleges lezárásában. 1962-ben nyugalmazott vezérőrnagyként könyvkiadói területre került, ahol tanubizonyságát adta vezetői képességeinek. 1967 nyarától 1968 végéig fontos diplomáciai megbízatást teljesített, a Magyar Népköztársaságot képviselte Berlinben nagykövetként. Ezt követően a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesületének elnöki teendőit látta el. A munkakörének ellátása közben támadt konfliktusok, az őt ért igaztalan vádak, intrikák felőrölték idegzetét, és ennek hatására 1971. december 15-én önkezével vetett véget életének. A Központi Bizottság — halála után — megállapította az ellene felhozott vádak alaptalanságát, és teljes mértékben helyreállította Tömpe András becsületét.

Halálával a magyar kommunista mozgalom olyan önfeláldozó harcosát vesztette el, aki önmaga és a szocialista társadalom elé magas morális követelményeket állított, s ezek valóra váltásáért dolgozott minden posztján.

Botos János

Fontosabb cikkek jegyzéke

1988. SZEPTEMBER 11-TŐL OKTÓBER 10-IG

PÁRT- ÉS MOZGALMI ÉLET

NÉPSZABADSÁG — Tudósítás a debreceni városi pártértekezletről (IX. 12.); Miért ismételték meg a Hétben Andics Jenő interjúját? (IX. 12.); Terényi Éva: Jegyzetek a Győr-Sopron megyei pártbizottság üléséről (IX. 16.); Tudósítás a Hajdú-Bihar megyei pártértekezletről (IX. 19.); Rehák Aranka: Feladattervek a pártértekezlet után (IX. 26.); Igriczi Zsigmond: Pártmunka — másképp (IX. 29.); Faragó Jenő: A megújulásról tanácskozott a budapesti pártbizottság (IX. 30.); Beszélgetés Somogyi Imrével, a KEB titkárával (X. 7.); Tudósítás a szegedi városi pártértekezletről (X. 10.).

NÉPSZAVA — Nógrádi Tóth Erzsébet: Beszélgetés a Tudományos Dolgozók Szakszervezetének vezetőivel (IX. 13.); Dobi Ferenc: A közösségi embert sérti a látszatképviselet (IX. 14.); A SZOT és a TDDSZ képviselőinek találkozója (IX. 17.); Tanácskozás a szakszervezeti munka megújításáról (IX. 21.).

BELPOLITIKA

NÉPSZABADSÁG — Terényi Éva: A káderhatáskörök decentralizálásáról (IX. 14); Kovács György Attila: Egyesülési jog, gyülekezési jog (IX. 14.); Stark Antal: A nemzetiségi politikáról (IX. 16.); Beszélgetés Nyers Rezsővel és Újhelyi Szilárddal az Új Márciusi Front törekvéseiről (IX. 17.); Országos Érdekegyeztető Tanács alakul (IX. 23.); Kerekasztal társadalmunk lelkiállapotáról (IX. 24.); Tudósítás a Központi Bizottság üléséről (IX. 28.); Cserhalmi Imre: Fából vaskarika (IX. 28.); Közlemény az MSZMP KB 1988. IX. 27-i üléséről (IX. 29.); Beszélgetés Kárpáti Ferenc honvédelmi miniszterrel (IX. 29.); Az Országgyűlés ülésszaka (X. 6., 7., 8.); Kanyó András: Hitelünk a világban (X. 8.); Benedek István Gábor: A nyitott parlament (X. 10.).

NÉPSZAVA — Megalakult a Lakásbérlők Egyesülete (IX. 13.); Szakszervezeti állásfoglalás a SZOT és a kormány képviselőinek tanácskozása előtt (IX. 16.); Beszélgetés dr. Fáhn Péterrel, a SZOT osztályvezető-helyettesével a sztrájkjogról (IX. 20.); A kormány és a SZOT képviselőinek tanácskozása (IX. 22.); Értékelés a SZOT és a kormány képviselőinek találkozójáról (IX. 23.); Deák András: Társadalmi vita az egyesülési és gyülekezési jogról (IX. 27.).

MAGYAR HÍRLAP — Gondolatok — veszélyhelyzetben (Interjú Tétényi Pál akadémikussal, az OMFB elnökével, IX. 17.); D. Kiss János: Az ügyintézők első országos konferenciája (IX. 20.); Stépán Balázs: Független-e a bíróság? (IX. 22.); Milyen út vezet a szocializmushoz? (Beszélgetés Andics Jenővel, IX. 24.); Braun Ágoston: A segélyekből nem lehet megélni (IX. 30.); Interjú Radics Katalinnal a művelődéspolitika lehetőségeiről (X. 4.).

MAGYAR NEMZET — Halász Miklós: Társadalmi vita az egyesülésről és a gyülekezésről (IX. 12.); Komor Vilma: Falvak félúton (IX. 13.); Javorniczky István: Igazgatás és bürokrácia (IX. 14.); Nagy Sándor, a SZOT főtitkára az új szerveződési modellről, a sztrájkjogról és az autonóm csoportokról (IX. 24.).

HETI VILÁGGAZDASÁG — Interjú az Elnöki Tanács elnökével (IX. 17.).

ÖTLET — Támogatjuk, tűrjük, tiltjuk? (X. 6.); Párbeszéd az emberi jogokról Schmidt Péter államjogásszal (X. 6.).

TÁRSADALMI SZEMLE — Szűkülő mozgástér — megújuló szociálpolitika? (Beszélgetés Csehák Judittal, 1988/8—9.).

GAZDASÁGI KÉRDÉSEK

NÉPSZABADSÁG — Kozma Judit: A háttériparban a helyzet változatlan (IX. 14.); Harsányi László: Társadalmi fogyasztás — társadalmi termelés (IX. 27.).

NÉPSZAVA — Nőtt az életszínvonal-különbség (Németh Miklós előadása Gyulán, IX. 13.); Lendvai Vera: Ellentmondásos idők a mezőgazdaságban (IX. 13.); Szalay Ferenc: A munkanélkülisegély-rendszer csak közmegegyezés alapján működhet (IX. 17.); Szalay Antal: Bérreform nélkül nem megy (IX. 19.).
MAGYAR HÍRLAP — Lakatos Mária: Mit fedezzen a költségvetés? (IX. 21.); Interjú Berecz Frigyes ipari miniszterrel (IX. 21.); Interjú Medgyessy Péter miniszterelnök-helyettessel (X. 4.); Interjú a Magyar Nemzeti Bank elnökével (X. 4.); Muzslai Zoltán: Új vezetők a jegybankban (X. 5.).
MAGYAR NEMZET — Zsubori Ervin: Ki beszél itt bérreformról? (IX. 12.); Beck Tamás: A vállalati önállóság növeléséről (IX. 13.).
FIGYELŐ — Wiesel Iván: Autó és társadalom (IX. 15.); Bonifert Donát: Miért nőnek a beruházások? (IX. 15.); Wiesel Iván: Adósságállomány (IX. 22.).
HETI VILÁGGAZDASÁG — Pető Iván—Rév István: A kormányprogram egy éve (IX. 17.).
ÖTLET — Párbeszéd a költségvetési reformról Kupa Mihállyal (IX. 15.).
TÁRSADALMI SZEMLE — Tulajdon — részvény — politika (Körkérdés a társasági törvény gazdasági és politikai összefüggéseiről, 1988/8—9.).

ELMÉLETI KÉRDÉSEK

NÉPSZABADSÁG — Lukács József: A fiatal Lukács György és a magyar szellemi fejlődés (IX. 17.); Glatz Ferenc: Történetírás és ideológia (X. 1.).
MAGYAR NEMZET — Mezei György: Egy filozófiai konferencia tanulságai (IX. 15.); Ágh Attila: A szocializmus kulturális ellentmondásai (IX. 23.).

NEMZETKÖZI KÉRDÉSEK

NÉPSZABADSÁG — Mihail Gorbacsov: A megélénkülő politikai folyamatok nem veszélyeztetik a szocializmust (IX. 17.); Dunai Péter: Szibériai „szezonkezdet" (SZU, IX. 17.); K. Nyírő József: A kormány megy, a problémák maradnak (Lengyelország, IX. 21.); Szűrös Mátyás nyilatkozata bukaresti látogatásáról (IX. 23.); Egerszegi Csaba: Tajvan, a legerősebb tigris (IX. 24.); Gál Zsuzsa: A konfliktus vége — az alkalmazkodás kezdete (Magyarország—EGK, IX. 24.); Aláírták Magyarország és az EGK megállapodását (IX. 27.); Az SZKP KB belső szervezeti és személyi változásokról döntött (IX. 1.); Kampány Romániában a kolozsvári főkonzulátus újramegnyitása ellen (X. 3.); Beszélgetés Vékás Domonkos volt kolozsvári magyar főkonzullal (X. 4.); Serény Péter: Politikai peresztrojka (SZU, X. 5.); A Scinteia a magyar—román kapcsolatokról; Válasz a Scinteiának (X. 5.); A szovjet demokratikus struktúra a párt vezető szerepével épül (X. 6.); Zappe László: Hol a peresztrojka? (X. 8.).
NÉPSZAVA — Elekes Éva: Nehéz döntések (Lengyelország, IX. 24.); Barabás Péter: Az egészséges és a beteg Brezsnyev (IX. 24.); Kocsi Margit: Ronald Reagan és a világ (X. 1.); Barabás Péter: A peresztrojka hadállásai (X. 3.).
MAGYAR HÍRLAP — Miklós Imre államtitkár nyilatkozata izraeli útjáról (IX. 13.); Beszélgetés Őszi István külügyminiszter-helyettessel a magyar—román viszonyról (IX. 20.); Zsebesi Zsolt: Új politika Lengyelországban (IX. 21.); Munkaprogram a magyar—román államközi kapcsolatok fejlesztésére (IX. 23.); Szaniszló Ferenc: Karabah-seb, amely üszkösödik (IX. 23.); Még egyszer Budapest és Phenjan viszonyáról (IX. 24.); Több lábon álló biztonságpolitika (Beszélgetés Tabajdi Csabával, az MSZMP KB osztályvezető-helyettesével, IX. 27.); Nonn V. György: Lesznek-e kapcsolataink a Menekültügyi Főbiztossággal? (IX. 30.); Szaniszló Ferenc: Szovjet-Észtország (X. 4.); Légrády Eszter: Tanulmány a menekültkérdésről (X. 4.).
MAGYAR NEMZET — Láng Péter: A prágai Andrejeva (Csehszlovákia, IX. 14.); Tisovszky János: Oldás és kötés (Irán, IX. 16.); Pósa Tibor: A kerekasztal sarkai (Lengyelország, IX. 23.); Zsigovits Edit: Burmai kísérlet (IX. 24.); Tisovszky János: Prágai lépéskényszer (X. 4.); Vida László: Az észtek „daloló forradalma" (X. 8.).

Ára: 7,50 forint

INDEX: 25699

Megjelent!

A Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezletének jegyzőkönyve

1988. május 20–22.

328 oldal + 8 oldal képmelléklet Ára: 100,– Ft

Az SZKP XIX. országos értekezlete

208 oldal Ára: 40,– Ft

KISS ARTHUR

Szocializmus és demokrácia

248 oldal Ára: 55,– Ft

GAZSO FERENC

Megújuló egyenlőtlenségek

Társadalom, iskola, ifjúság

316 oldal Ára: 65, –Ft

KALMAR GYÖRGY

Szöulból jelentem

120 oldal Ára: 45,– Ft

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ